M. XVIII. 79.

Lr.
o.
530 a

Ex libris
Thomae Schoenauer.

Constat cum appendice in albis
f. 1 kr. 48.

Cum pactura cum — 24 kr.
appendice — — f. 2 kr. 12.

Summa.

K. F. kr.

1808.

CHRESTOMATHIA QUINCTILIANA

QUAM

CLASSIBUS HUMANIORIBUS

ACCOMMODAVIT

NOTIS VARIORUM, ET SUIS

ADIECTA IN SERMONE PATRIO

APPENDICE

AUXIT ET DILUCIDAVIT

LAURENTIUS BLASS

IN ACADEMIA JULIA WIRCEBURGENSI LITTERARUM HUMANIORUM PROFESSOR.

BIBLIOTHECA CIVITATIS BABENBERGENSIS.

WIRCEBURGI

APUD FRANCISCUM XAVERIUM RIENNER

1793.

REVERENDISSIMO

AC

CELSISSIMO

S. R. I. PRINCIPI

AC

DOMINO DOMINO

FRANCISCO

LUDOVICO

EPISCOPO

BAMBERGENSI ET WIRCEBURGENSI

FRANCIAE ORIENTALIS DUCI

DOMINO DOMINO

CLEMENTISSIMO

SACRUM.

CONSPECTVS OPERIS.

VITA AVCTORIS.

DIVISIO RHETORICES.

SECTIO I.

Quae de ipsa Rhetorices substantia quaeruntur.

C. I. *Quid sit Rhetorice.* — — — 3

C. II. *Quae sit Rhetorices origo.* — — 5

C. III. *Partes Rhetorices. Genera caussarum. Officia oratoris.* — — — 6

C. IV. *Quaestio, status, amborum diuisio.* — 8

SEC-

SECTIO II.

De Inuentione.

C. I. *De laude & vituperatione.* — — 11

C. II. *De Deliberatione.* — — — — 17

C. III. *De partibus orationis.* — — 25

C. IV. *De Exordio.* — — — — 27

C. V. *De Narratione.* — — — — 35

C. VI. *De Propoſitione & Partitione.* — 41

C. VII. *De Confirmatione.* — — — 47

C. VIII. *De Signis.* — — — — 49

C. IX. *De Argumentis.* — — — 51

C. X. *De Exemplis.* — — — 71

C. XI. *De Vſu Argumentorum.* — — 79

C. XII. *De Peroratione.* — — — 83

C. XIII. *De Affectibus.* — — — 86

C. XIV *De Riſu.* — — — 92

SECTIO III.

De Diſpoſitione.

CAPVT VNICVM. 102

SEC-

SECTIO IV.

De Elocutione.

C. I. *De Perspicuitate.* — — — 114
C. II. *De Ornatu.* — — — 121
C. III. *De Amplificatione.* — — 141
C. IV. *De Sententiis.* — — — 149
C. V. *De Tropis.* — — — 156
C. VI. *De Figuris.* — — — 172
C. VII. *De Figuris Sententiarum.* — — 175
C. VIII. *De Figuris Verborum* — — 181
C. IX. *De Compositione.* — — — 196
C. X. *De Copia Verborum.* — — 214

SCRIPTORES GRAECI. — 229
SCRIPTORES ROMANI. — 258

C. XI. *De Imitatione.* — — — 290
C. XII. *De Scribendo.* — — — 298
C. XIII. *De Emendatione.* — — — 307
C. XIV. *Quae praecipue scribenda sint, & de Cogitatione.* — — — 309
C. XV. *De Facultate dicendi ex Tempore.* — 317
C. XVI. *De Apte dicendo.* — — — 325

SEC-

SECTIO V.

De Memoria.

CAPVT VNICVM. — 338

SECTIO VI.

De Pronuntiatione.

CAPVT VNICVM. — 351

AUC-

AVCTORIS VITA.

Marcus Fabius Quinctilianus Romae natus est: quibus Consulibus, aut quo imperante Caesare, non legi. Verissima coniectura adducor, vt fidem libris temporum non habeam, vbi legitur Quinctilianus Calagura vrbe Hispaniae oriundus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus, cum Iberos memoria dignos suis Epigrammatibus inserat, nullam de Quinctiliano mentionem facit, sed eum separatim cum veneratione nominat,

Quinctiliane vagae moderator summe iuuentae,
Gloria Romanae, Quinctiliane! togae.

Et ipse dicit, cum esset adolescentulus, cognouisse Domitium Afrum, & Senecam: qui ambo sub Nerone periere. Seneca in libro sexto diuisionum, Quinctiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extant multae declamationes acutae & breues, stilo aliquantulum remissiore. Is auus fuit M. Fabii Quinctiliani: qui Romae multis annis rhetoricen cum summa laude docuit. Et ipse rursus Quinctilianus mentionem facit patris, qui caussidicus fuit apud principem. Neque notitia, neque gratia caruit. Domitiani enim Caesaris nepotum cura ei delegata fuit. Dis-

ciplinae eius castigatissimae plenissimum testimonium Caius Caelius affert, qui sub tali praeceptore tantum profecit, vt sui temporis oratores facile superauerit. Duxit vxorem ex nobili familia, ex qua liberos suscepit: quae acerbissima fatorum sorte in primo iuuentutis flore rapta fuit. Alterum ex liberis, cum librum de caussis corruptae eloquentiae edidisset, amisit: postea cum rhetorices libros scriberet, Marcellum vnicum parentis lumen ac solatium rogo dedit, testis ipse infelix senex suarum lacrimarum. Eius filiola ex alia (vt credo) vxore, Tutilii Equitis Romani filia, genita, nupsit Nouio Celeri, viro claro. Quo tempore decesserit, affirmare non audeo, quoniam is, qui tradit, fide caret.

MVRETVS L. XVIII. var. Lect. c. 20.

Me puero magna cum cura exponebantur in Scholis institutiones oratoriae M. Fabii Quinctiliani, accurati admodum et exquisiti Rhetoris; neque quisquam satis bonus dicendi magister habebatur, qui non illis vel praecipue auditores suos exercere solitus esset. Mutata postea ratio est: cumque, annosis istis et ipsa vestutate venerandis arboribus neglectis, succreuissent inutiles rami, iuuentusque laboris fugitans, insulsos quosdam libellos, et omnium prope liberalium artium, et omnium Philosophiae dispendiosa partium compendia, pro pinguibus illis veterum latifundiis adamare coepisset; ex illo vidimus omnia

In peius ruere et retro sublapsa referri.

DIVISIO OPERIS.

Rhetorice ſic, vt opinor, optime dividetur, vt de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quae diſciplina percipi debet: ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex eſt, qui percipit hanc artem, id eſt orator, cuius eſt ſumma bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio.

SECTIO I.

Quae de ipſa Rhetorices ſubſtantia quaeruntur?

CAPUT I.

Quid ſit Rhetorice?

Varie finitur — qualitas ipſius — et verborum comprehenſio notatur — vera ipſius notio — finis —

Ante omnia, quid ſit Rhetorice: quae finitur quidem varie, ſed quaeſtionem habet duplicem. Aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione verborum diſſenſio eſt. Prima ac praecipua opinionum circa hoc differentia, quod alii malos quoque viros oratores dici putant: alii (quorum nos ſententiae accedimus) nomen hoc,

artemque, de qua loquimur, bonis demum tribui volunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem a majore ac magis expetenda vitae laude fecernunt, quidam Rhetoricen vim tantum, quidam fcientiam, fed non virtutem, quidam vfum, quidam artem quidem, fed a fcientia & virtute disiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, id eft κακοτεχνιαν nominauerunt. *a*) Nos autem ingreffi formare perfectum oratorem, quem inprimis effe virum bonum volumus, ad eos, qui de hoc opere melius fentiunt, reuertimur, & dicimus, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam & orationis omnes virtutes fimul complectitur, & protinus mores etiam oratoris; cum bene dicere non poffit, nifi vir bonus. His approbatis, fimul manifeftum eft illud quoque, quem

a) Promifcue fumuntur haec vocabula: fingula tamen propriam apud fcriptores artium vim ac fignificationem habent. Vis (δυναμις) eft rerum agendarum facilitas partim natura conceffa, partim difciplina ac vfu adquifita; Ars eft praeceptio, dans viam certam, rationemque aliquid faciendi; Scientia certitudine ex demonftratione nititur, et nulli praeterea opinioni adhaeret; Virtus (ἀρετη) pro arte fcientiave bona fumitur, cuius initia quaedam et femina natura infernuit; oppofita eft prauitas (κακοτεχνια) plane ad malum comparata, qualem fophifticam vocarunt. Vfus (τριβη) facultas eft, quam fola experientia (ἐμπειρια) fecit.

quem finem, vel quid ſummum & vltimum habeat Rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam ſi ipſa bene dicendi ſcientia; finis eius & ſummum eſt, bene dicere.

(Vide append. ad Cap. I.)

Caput II.

Quae ſit Rhetorices origo?

Quod eſt principium ipſius — quid dedit ipſi ſtudium — quid ſummam —

Nec diu nos moretur quaeſtio, quae Rhetorices origo ſit? Nam cui dubium eſt, quin ſermonem ab ipſa rerum natura geniti protinus homines acceperint, (quod certe principium eſt eius rei) huic ſtudium & incrementum dederit vtilitas, ſummam ratio & exercitatio? Initium ergo dicendi dedit natura: initium artis, obſeruatio. Homines enim ſicut in medicina, cum viderent alia ſalubria, alia inſalubria; ex obſeruatione eorum effecerunt artem: ita, cum in dicendo alia vtilia, alia inutilia deprehenderent; notarunt ea ad imitandum, vitandumque, & quaedam ſecundum rationem eorum adiecerunt ipſi quoque: haec confirmata ſunt vſu: tum, quae ſciebat quisque, docuit.

(Vide append. ad Caput II.)

Caput III.

Partes Rhetorices. Genera caussarum. Officia oratoris.

Omnis orandi ratio, vt plurimi maximique au-ctores tradiderunt, quinque partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione siue actione, vtroque enim modo dicitur. Omnis vero sermo, quo quidem voluntas aliqua enuntiatur, habeat necesse est, & rem, & verba. Ac si est breuis, & vna conclusione finitus, nihil fortasse vltra desideret: at oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid & quomodo dicamus, sed etiam quo loco: opus ergo est & dispositione. Sed neque omnia, quae res postulat, dicere, neque suo quaeque loco poterimus, nisi adiuuante memoria. Qua propter ea quoque pars quarta erit. Verum haec cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora, vel voce, vel gestu, pronuntiatio. Huic quoque igitur tribuendus est necessario quintus locus. *b)*

Sed

b) Cicero de orat. L. I. c. 31. Cumque esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, vt deberet primum reperire, quid diceret: deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare, atque componere: tum ea denique vestire atque ornare oratione: post memoria sepire: ad extremum agere cum dignitate ac venustate.

Sed tria, an plura ſint genera cauſſarum, ambigitur. Nec dubie prope omnes, vtique ſummae apud antiquos auctoritatis, ſcriptores Ariſtotelem ſecuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. c)

Nam & laudes ac vituperationes ſcribebantur, & επιταφιον dicere erat moris, & plurimum in conſiliis ac iudiciis inſumebatur operae, vt ſcriptores artium pro ſolis comprehenderint frequentiſſima.

Tria ſunt; quae praeſtare debet orator, vt doceat, moueat & delectet. d) Non ſemper autem

c) Ariſtoteles haec tria fecit cauſſarum genera deliberatiuum (συμβουλευτικον) iudiciale (δικανικον) demonſtratiuum (επιδεικτικον): deliberatiuum concionale quoque (εκκλησιαςικον) vocat, quod deliberationes paſſim in concione populi fiebant. Haec diuiſio (negotia enim publica conſiciebant olim oratores) ad temporum illorum rationem omnino congruit. Hodie ſubſiſtit laudatiuum, deliberatiuum ex parte: politicam enim eloquentiam mos publicus in ſacram tranſtulit; iudiciale plane ceſſauit. Cum vero ars noſtra eo tendat, vt in conſuetudine vitae, de qua re inciderit, et apte et compoſite tam loqui quam ſcribere doceat; quae reciſis aliis retinui; huc mihi potiſſimum ſpectare viſa ſunt.

d) Cicero de orat. L. II. c. 27. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa; vt probemus ve-

tem omnia in eam, quae tractabitur, materiam cadent. Erunt enim quaedam remotae ab affectibus: qui, vt non vbique habent locum, ita quocumque irruperint, plurimum valent.

(Vide append. ad Cap. III.)

Caput IV.

Quid est quaestio — quotuplex — quid status et quotuplex —

Quaestio intelligitur omnis, de qua in vtramque partem, vel in plures dici credibiliter potest. Conuenit, quaestiones esse aut infinitas aut finitas. Infinitae sunt, quae remotis personis & temporibus & locis, ceterisque similibus, in vtramque partem tractantur, quod Graeci θεσιν dicunt; Cicero propositum; alii quaestiones vniversales ciuiles; alii quaestiones philosopho convenientes. Hoc genus Cicero scientia & actione distinguit, *e*) vt sit scientiae, an prouidentia mun-

vera esse ea, quae defendimus; vt conciliemus nobis eos, qui audiunt; vt animos eorum, ad quemcunque caussa postulabit, motum vocemus. Libro eodem c. 29. adhuc susius.

e) Illud igitur *scientiae*, cum simpliciter, vt res cognoscatur, quaeritur; *actionis* vero, an praeter scientiam illud ipsum etiam agendum et aggrediendum sit? nostro loquendi modo *pracktisch*, *theoretisch*.

mundus regatur? actionis, an accedendum ad rem publicam administrandam? Prius, trium generum, an sit? quid sit? quale sit? omnia enim haec ignorari possunt: sequens, duorum, quomodo adipiscamur? quo modo vtamur? Finitae autem sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, ceterorumque. Hae ὑποθεσεισ a Graecis dicuntur, caussae a nostris. In his omnis quaestio videtur circa res personasque consistere.

Statum Graeci στασιν vocant: quae appellatio dicitur ducta, vel ex eo, quod ibi sit primus caussae congressus, vel quod in hoc caussa consistat. Atque inde erit status, quod orator praecipue sibi obtinendum, & auditor spectandum maxime intelligit: quod esset in caussa potentissimum, & in quo maxime res verteretur. *f*)

f) Vocula status ad solum genus iudiciale, quo tota Fabii ars spectat, refertur. Aeschines in caussa Ctesiphontis petiit; vt Demostenes eo, qui in accusando tenebatur, ordine responderet, nec extra statum ferretur. Orat. locum vide Edit. Oxon. 1697. pag. 122. Hic cum pugilum statu (qui verus graecae vocis ςασεωσ intellectus est) suam accusationis formulam comparat Aeschines: quae vox, de Athletarum statu proprie vsurpari solita, vocabulum postea Rhetorum κατα μεταφοραν fieri coepit. In omni autem re, quae incidet, quaeque dictione sit explicanda, statum quaestionis inesse nemo non viderit, a quo, quin va-

A plurimis tres ſunt facti generales Status; quibus & Cicero in oratore nititur, & omnia, quae in controuerſiam veniant, contineri putat, ſitne? quid ſit? quale ſit, quorum nomina apertiora ſunt, quam vt docenda ſint. Ipſa hoc nobis natura praeſcribit. Nam primum oportet ſubeſſe aliquid, de quo ambigitur: quod, quid ſit, & quale ſit, certe non poteſt exiſtimari, niſi prius eſſe conſtiterit: ideoque ea prima quaeſtio. Sed non ſtatim, quod eſſe manifeſtum eſt, etiam, quid ſit, apparet. Hoc quoque conſtituto, noviſſima qualitas ſupereſt: nec his exploratis aliud eſt vltra; neque vlla diſputatio, niſi finitione, qualitate, coniectura poteſt explicari. *g)*

SECTIO

vaga ac circumforanea ſit oratio tua, deflectere non licet.

g) Triplicis Status exempla haec habe: 1mo coniecturalis, vtrum Coelius Clodiae venenum parauerit? pro Coelio. 2do definitiui; An largitio pecuniae a Plancio facta ambitus ſit? pro Plancio. 3tio qualitatis; iure, nec ne, Milo Clodium occiderit? pro Milone.

Sectio II.

De inuentione.

In quae tempora dividitur laus hominum? — unde laus hominis desumitur —? quid a corpore — extra positis — et ab animo petitur? quis ordo in vituperatione — an et quid obseruandum, vbi quidque laudetur aut vituperetur? unde laus vrbium — regionum — operum —

Caput I.

De laude et vituperatione.

Ac potissimum incipiam ab ea, quae constat laude ac vituperatione. Ipsius vero laus hominis, ex animo, & corpore & extra positis peti debet. Et corporis quidem fortuitorumque cum leuior, tum non vno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim roburque prosequimur honore verborum, *h)* vt Homerus in Agamemnone atque Achille. Interim confert admirationi multum etiam infirmitas, vt cum idem Tydea paruum, sed bellatorem dicit fuisse. Fortuna vero, cum dignitatem affert, vt in regibus, principibusque (namque est haec materia ostendendae virtutis vberior) tum quo minores opes fuerunt, eo majorem benefactis gloriam parit.

Sed

h) De Agmemnone Iliad. L. II. v. 462. De Achille L. II. v. 671. De Tydea L. V. v. 787.

Sed omnia, quae extra nos bona ſunt, quaeque hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit quis ea, ſed quod his honeſte ſit vſus. Nam divitiae, & potentia, & gratia, cum plurimum virium dent, in vtramque partem certiſſimum faciunt morum experimentum. Aut enim meliores propter haec, aut peiores ſumus. Animi ſemper vera laus: ſed non vna per hoc opus via ducitur. Namque alias aetatis gradus, geſtarumque rerum ordinem ſequi, ſpecioſius fuit, vt in primis annis laudaretur indoles, tum diſciplinae, poſt hoc operum, id eſt, factorum dictorumque contextus: alias in ſpecies virtutum diuidere laudem, fortitudinis, continentiae, ceterarumque, ac ſingulis aſſignare, quae ſecundum quamque earum geſta erunt. Utra ſit autem harum via vtilior, cum materia deliberabimus: dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quae ſolus quis, aut primus, aut certe cum paucis feciſſe dicetur: ſiquid praeterea ſupra ſpem aut exſpectationem, praecipue quod aliena potius cauſſa, quam ſua. *i*)

Tem-

i) Liquidas ſane, multoque iudicio excogitatas Fabius pro vera laude regulas tradit, iis plane conformes, quae Abt de merito et Thomas in claſſico ſuo opere Eſſay ſur les eloges propoſuere. Exempla ſunto:

Pli-

Tempus, quod finem hominis insequitur, non semper tractare contingit: non solum, quod viuentes aliquando laudamus, sed quod rara haec occasio est, vt referri diuini honores possint, & decreta, vt publice statuae constitutae. Inter quae numerauerim ingeniorum monumenta, quae saeculis probarentur. Nam quidam, sicut Menander, iustiora posterorum, quam suae aetatis iudicia sunt consecuti. Afferunt laudem liberi parentibus, vrbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, nec non instituta quoque auctoribus, vt a Numa traditum deos colere, & a Publicola fasces populo submittere. *k*)

Qui omnis etiam in vituperatione ordo constabit tantum in diuersum. Nam & turpitudo generis opprobrio multis fuit; & quosdam claritas ipsa notiores circa vitia, & invisos magis fecit; & in quibusdam, vt in Paride traditum est, praedicta pernicies; *l*) & corporis ac fortu-

Plinii Panegyricus. Des Herrn Thomas Lobrede auf den Renatus des Cartes. Die Leichenrede des Herrn Bischofs von Senes auf Ludwig den XVten. Heynes Rede auf Winkelmann. Schröcks Biographien.

k) Publicola vocato ad concilium populo submissis fascibus in concionem ascendit, quod gratum multitudini spectaculum erat Liv. L. II. c. 7.

l) Hecuba parituram se facem somniauit, qua Ilium conflagraret.

tunae quibusdam mala contemtum, vt Therſitae *m*) atque Iro; quibusdam bona vitiis corrupta odium attulerunt; vt Nirea imbellem, Cliſthenem *n*) impudicum, a poetis accepimus. Et animi totidem vitia, quot virtutes ſunt; nec minus, quam in laudibus, duplici ratione tractantur. Et poſt mortem adiecta quibusdam ignominia eſt, vt Melio, cuius domus ſolo aequata; Marcoque Manilio, cuius praenomen e familia in poſterum exemtum eſt. Et parentes malorum odimus. Et eſt conditoribus vrbium infamiae, contraxiſſe aliquam pernicioſam ceteris gentem, vt Gracchorum leges inuiſae. Sed in viuentibus quoque iudicia hominum, velut argumenta ſunt morum, & honos aut ignominia veram eſſe laudem vel vituperationem probat.

Intereſſe tamen Ariſtoteles putat, vbi quidque laudetur, aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui ſint audientium mores, quae publice recepta perſuaſio: vt illa maxime, quae probant, eſ-

m) De Therſita Iliad. L. II. v. 212.

n) Cliſthenes homo fuit impudicus ſaepius ab Ariſtophane et bis quidem in ranis v. 25. et 57. notatus. Vulgo Pliſthenem legitur. Sed quia nullibi huius mentio facta, et Fabius tamen exemplis vti notiſſimis conſueuit, in textum recipere non dubitavi.

esse in eo, qui laudabitur, credant; aut in eo, contra quem dicemus, ea, quae oderint. Ita non dubium erit iudicium, quod orationem praecesserit. Ipsorum etiam permiscenda laus semper: *o)* nam id beneuolos facit: quoties autem fieri poterit, cum materiae vtilitate iungenda. Minus Lacedaemone studia literarum, quam Athenis, honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto viuere *p)* quibusdam honestum, aliis cura legum. Frugalitas apud Sybaritas *q)* forsitan odio foret, veteribus Romanis summum luxuria crimen. *r)*

Lau-

o) Id est: auditorum mores si rite cognoueris; eorum quoque laudem ita admiscebis, vt materiae conueniat, tuisque argumentis fidem faciat. Sic laudaturus Diogenem apud Lacedaemonios dices: quantum frugalitate Lacedaemonii superarent alias gentes, tantum Aristippi aliorumque a Diogene delicias vinci.

p) De hoc more Xenophon de republica et legibus Lacedaemoniorum.

q) De Sybaritis Erasmus in adagio mensae Sybariticae.

r) Nihil in vita iucundius, viroque ciuili vtilius, quam multos videre homines, gentiumque ac populorum mores obseruare. Ne pagum praetereas aut villam, quo non obseruationis solertiam referas. Bene notat in itineris sui ephemeridibus Sul-

ze-

Laudantur autem vrbes ſimiliter atque homines. Nam pro parente eſt conditor; & multum auctoritatis affert vetuſtas, vt iis, qui terra dicuntur orti; & virtutes ac vitia circa res geſtas, eadem quae in ſingulis: illa propria, quae ex loci poſitione aut munitione ſunt. Ciues illis, vt hominibus liberi, decori. Eſt laus & operum, in quibus honor, vtilitas, pulchritudo, auctor ſpectari ſolet. Honor, vt in templis; vtilitas, vt in muris; pulchritudo vel auctor, vtrobique. Eſt & locorum, qualis Siciliae apud Ciceronem. In quibus ſimiliter ſpeciem & vtilitatem intuemur: ſpeciem, maritimis, planis, amoenis; vtilitatem, ſalubribus. Erit etiam dictorum factorumque laus generalis. Erit & rerum omnis modi. *s*)

Ca-

zerus, in quouis vico linguam, veſtes, victum, tecta, agriculturam, eiusque inſtrumenta inter ſe differre. — Cui alienas adire terras non datum, itineraria ſaltem et literas publicas legat: Bibliotheck der neueſten Reiſebeſchreibungen; Forſters Reiſen um die Welt; Prydones Reiſe nach Sicilien. Verſchiedene Briefe im deutſchen Muſeum.

s) Hegeſias laudauit mortem, cuius lecta oratione multi ſibi manus intulerunt, mortem eſſe rerum omnium optimam perſuaſi. Lege poſtea cautum fuit; nequis hanc orationem legeret. Val. Max. L. VIII. c. 9. Sextus Empir. Pyrrh. hypoth. 3. 24.

S.

Caput II.

De Deliberatione.

Quot conſtat officiis pars deliberatiua? — quid valet auctoritas? — quid de re, de qua deliberatur — de iis, qui deliberant — et de eo, qui ſuadet, obſervandum?

Pars deliberativa (quae eadem ſuaſoria dicitur) officiis conſtat duobus ſuadendi, ac diſſuadendi. Valet autem in conſiliis auctoritas plurimum. Nam & prudentiſſimus eſſe haberique & optimus is debet, qui ſententiae ſuae de vtilibus atque honeſtis credere omnes velit. Conſilia enim nemo eſt, qui neget, ſecundum mores dari. Cicero in hac maxime parte verſatur. Ideoque ſuaſuris de pace, bello, copiis, operibus, vectigalibus, haec duo praecipue nota eſſe voluit, vires civitatis & mores: *t*) vt ex natura cum ipſarum rerum, tum audientium ratio ſuadendi duceretur. Quare in ſuadendo & diſſuadendo tria primum ſpectanda erunt, quid ſit, de quo deliberetur, qui ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat.

S. 232. Sententias eorum refert, qui mortem vita potiorem duxerint. Cato et Chryſippus braſſicae integros libros dicarunt. Plin. L. XX. c. 9.

t) Pulcherrimus eſt Ciceronis locus de orat. L. II. c. 16.

Rem, de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertum, haec erit quaestio sola, aut potentissima. Saepe enim accidet, vt prius dicamus, non, si possit quidem fieri, esse faciendum: deinde, fieri non posse. Cum autem de hoc quaeritur, conjectura est, an isthmos u) intercidi, an siccari palus Pomtina, x) an portus fieri Hostiae possit? y) an Alexander terras vltra Oceanum sit inventurus. z) Sed in iis quoque, quae constabit posse fieri, conjectura aliquando erit: vt si quaera-

u) Isthmus est terrarum angustia inter Corinthiacum et Sarronicum sinum, quem Demetrius Rex; mox Caesar Dictator; deinde Caligula, nouissime Nero perfodere nequidquam tentarunt. Suet. in vita Caes. c. 44.

x) Palus pomtina distabat ab vrbe viginti passuum millibus. Plin. hist. nat. L. III. c. 5. Locum viginti quatuor vrbium fuisse Munatianus ter Consul refert. Exsiccata est a Cethego Cons. Liv. L. CXVI. c. 22. Descriptionem, caussas, item quae Pontifices ad eas exsiccandas iam egerint, refert Volkmann in den historisch-critischen Nachrichten von Italien, Tomo III. p. 7. et seqq. Gloriosa Pii VI. molimina nota ex literis publicis.

y) Suetonius in vita Claudii n. 20.

z) Alexander Democritum, plures esse mundos, asserentem cum audiret, Aristoteli, vnicum tantum statuenti sidem habere desiit, oceanumque navigare constituit alium investigaturus.

ratur, an vtique futurum ſit, vt Carthaginem ſuperent Romani: vt redeat Hannibal, ſi Scipio exercitum in Africam tranſtulerit: vt ſervent fidem Samnites, ſi Romani arma depoſuerint? Quaedam & fieri poſſe, & futura eſſe, credibile eſt; ſed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi coniecturae non erit locus, alia ſunt intuenda. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari, etiam detractis ſequentibus, poſſet. Partes ſuadendi quidam putauerunt honeſtum, vtile, neceſſarium. *a*) Ego non inuenio huic tertio locum. Quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere: de faciendo autem deliberatur. Quod ſi hanc vocant neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit quaeſtio: vt ſi obſeſſi, & impares, & aqua ciboque defecti, de facienda ad hoſtem deditione deliberent, & dicatur, neceſſe eſt: nempe ſequitur, vt hoc ſubiiciatur, alioqui pereundum eſt. Ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. Denique non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina *b*) circumuenti.

a) Neceſſitas phyſica et moralis hic exponenda eſt, priorem cum excludat Fabius a deliberatione, nemo facile repugnauerit.

b) De Sagunto ab Annibale expugnato Liv. L. XXI. c. 14.

Igitur in his quoque cauſſis aut de ſola vtilitate ambigetur, aut quaeſtio inter vtile atque honeſtum conſiſtet. Itaque mihi ne conſilium quidem videtur, vbi neceſſitas eſt: non magis, quam vbi conſtat, quid fieri omnino non poſſe. Omnis enim deliberatio de dubiis eſt. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατον, quod noſtri poſſibile nominant, quae vt dura videtur appellatio, tamen ſola eſt.

Tamen quibusdam videtur eſſe nonnunquam de iucunditate ſola conſultatio, vt ſi de aedificando theatro, inſtituendis ludis, deliberetur. Sed neminem adeo ſolutum luxu puto, vt nihil in cauſſa ſuadendi ſequatur praeter voluptatem. Praecedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt, vt in ludis; honor deorum; in theatro, non inutilis laborum remiſſio, deformis & incommoda turbae, ſi id non ſit, conflictatio.

Saepe vero & vtilitatem deſpiciendam eſſe dicimus, vt honeſta faciamus: vt cum illis Opiterginis damus conſilium, ne ſe hoſtibus dedant, quanquam perituri ſint, niſi fecerint. Et vtilia honeſtis praeferimus: vt cum ſuademus,

c. 14. In rate opitergina erant vectores mille iuuenes, qui mutuis ictibus ſe concidere, quam hoſtibus Pompeianis dare maluerunt. Florus L. IV. c. 2. n. 33.

mus, vt bello Punico ferui armentur. *c*) Nec tantum inutilibus comparantur vtilia, fed inter fe quoque ipfa: vt fi ex duobus eligamus, in altero, quid fit magis, in altero, quid fit minus. Crefcit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam fuaforiae incidunt: vt cum Pompeius deliberauit, Parthos an Africam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum, vtrum fit melius, fed quid optimum, quaeritur. Itemque contra.

Fere omnis fuaforia nihil eft aliud, quam comparatio: videndumque, quid confecuturi fimus, & per quid? vt aeftimari poffit, plus in eo, quod petimus, fit commodi, an vero in eo, per quod petimus, incommodi? *d*) Eft vtilitatis & in tempore quaeftio, expedit, fed non nunc; & in loco, non hic; & in perfona, non nobis, non contra hos; & in genere agendi, non fic; & in modo, non in tantum.

 Sed

c) Ex lege ferui non poterant militare: poft cannenfem pugnam armabantur ii, qui vltro fe militaturos promiferant, vnde volones dicti. Florus L. II. c. 6. n. 23. Liv. L. XXII. c. 57.

d) Recte de his Seneca: „Quidquid inter vicina eminet, magnum eft illic, vbi eminet: nam magnitudo non certum habet modum; comparatio eam aut tollit, aut deprimit.“ Omnia, quae nos hic circumdant, relative bona vel mala funt. Ab hac ergo comparatione omnis pendet confultatio.

Sed personam saepius decoris gratia intuemur, quae & in nobis, & in iis, qui deliberant, spectanda est. Itaque quamuis exempla plurimum in consiliis possunt, quia facillime ad consentiendum homines ducuntur experimentis: refert tamen, quorum auctoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nam consultant aut plures, aut singuli: sed in vtrisque differentia: quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an populus; Romani, an Fidenates; Graeci, an Barbari: & in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario; de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda sexus, dignitas, aetas. Sed mores praecipue discrimen dabunt. *e*)

Et honesta quidem honestis suadere facillimum est: si vero apud turpes recta obtinere cona-

e) Naturam praecipue illius, cui suades, temperamentum, praedominantes opiniones ac studia oportet nosse. Nationis vsque adeo, hominumque, inter quos viuitur, et climatis habenda est ratio. Munus ipsum, quod quis gerit, in mores influit. Ita Plinius L. II. ep. 3. „Nos enim, qui in foro verisque litibus terimur, multum malitiae, quamuis nolimus, addiscimus.“ Haec aut persequi, si prosint, aut, si obsint, corrigere decet. Ita Caesar apud Sallustium plurimum in euellendis Patrum praeiudiciis haeret. Bello Catilin. c. 51.

nabimur, ne videamur exprobrare diuerſam vitae Sectam, cauendum eſt. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam ille non reſpicit, permouendus; ſed laude, vulgi opinione, &, ſi parum proficiet haec vanitas, ſecutura ex his vtilitate; aliquanto vero magis obiiciendo aliquos, ſi diuerſa fecerint, metus. Nam praeter id, quod his leuiſſimi cuiusque animus facillime terretur, neſcio an etiam naturaliter apud plurimos plus valeat malorum timor, quam ſpes bonorum: ſicut facilior eisdem turpium, quam honeſtorum, intellectus eſt. *f*)

Multum refert etiam, quae ſit perſona ſuadentis: quia ante acta vita, ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut aetas, aut fortuna, affert exſpectationem, prouidendumque eſt, ne, quae dicuntur, ab eo, qui dicit, diſſentiant. At his contraria ſubmiſſiorem quendam modum poſtulant. Nam quae in aliis libertas eſt, in aliis li-

 cen-

f) In his plurimum valet educatio cum publica, tum priuata. Deformiter et inter plagas, ſeruosque inhoneſtos educatus honeſtis plerumque aures occludit, nec niſi metu concitatur. Liberalem mentem, et laudis ab adoleſcentia auidam imperia frangent, et ad peſſima quaeque metus durabit. Ex hoc non raro gentis vniuerſae mores pendent. Qui praeſunt, quique auctoritate, aut conſiliis alios regunt, eo ſemper reſpiciant.

centia vocatur. Et quibusdam ſufficit authoritas, quosdam ratio ipſa aegre tuetur.

Dicit Cicero de ſuaſoria hoc modo, tota autem oratio ſimplex & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quam verbis. Vſum exemplorum nulli materiae magis conuenire, merito fere omnes conſentiunt, cum plerumque videantur reſpondere futura praeteritis, habeaturque experimentum velut quoddam rationis teſtimonium. g) Breuitas quoque, aut copia non genere materiae, ſed modo, conſtat.

Quae omnia vera eſſe ſciet, ſi quis non orationes modo, ſed hiſtorias etiam (namque in his conciones atque ſententiae plerumque ſuadendi ac diſſuadendi funguntur officio) legere maluerit, quam in commentariis rhetorum conſeneſcere. h)

CA-

g) Haec eo dicuntur, vt in adhibendis exemplis ſimilitudo conſilii coniungatur cum ſimilitudine exempli. Maxime hic cuſtodienda eſt analogia, cuius leges, et ab inductione differentiam erudite dedit Bergſträſſer im Realwörterbuch. Art. Analogia.

h) In hunc finem ii maxime legendi hiſtorici, qui ingenio praediti philoſophico ad ſcribendum acceſſere, ac maiorum praecipue euentuum cauſſas in remo-

Caput III.

De Partibus orationis.

Quot sunt partes orationis — quo ordine cogitandum — et quo dicendum?

Orationis partes quinque sunt, prooemium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. *i*) His adiecerunt quidam partitionem, propositionem, quae probationi succedunt. Egressio vero, vel (quod vsitatius esse coepit) excessus, siue est extra caussam, non potest esse pars caussae: siue

motissimis saepe temporibus plane retrusas viderunt. Tales sunt Polybius (vide *Casauboni praefationem*) Sallustius (*Briegleb de lectione Sallustiana*) Tacitus (*Melanges de Poesie, d'eloquence et erudition. Tacite avec des notes historiques et politiques par Amelot de la Houssaye. Item Gordoni animaduersiones*) Robertson *Geschichte von America*, Schmidt *Geschichte der Deutschen.*

i) Hae maioris orationis partes sunt. In qualibet vero materia pro re saltem inuenies. Quid scribes, vbi non sit quid naturaliter primum, secundum et sic deinceps; vbi non aliqua exponenda confirmandaque fuerint. Epistola quaeque Ciceroniana aut Pliniana rem declarabunt.

eſt in cauſſa, adiutorium vel ornamentum partium eſt earum, ex quibus egreditur. *l*)

Verum ex his, quas conſtitui, partibus, non vt quidque primum dicendnm, ita primum cogitandum eſt: ſed ante omnia intueri oportet, quod ſit genus cauſſae? quid in ea quaeratur? quae proſint? quae noceant? deinde, quid confirmandum ſit, ac refellendum? tum, quo modo narrandum? Expoſitio enim probationum eſt praeparatio: nec eſſe vtilis poteſt, niſi prius conſtiterit, quid debeat de probatione promittere. Poſtremo intuendum, quemadmodum auditor ſit conciliandus. Neque enim, niſi totis cauſ-
ſae

l) *Egreſſio* veteribus duplex erat: altera *delectationis* cauſſa, cum facta narratione in plauſibilem quendam locum excurrebant; altera *pro ipſius materiae ratione* in omnibus paene partibus fieri conſueuit. Vt in Verrem laus Siciliae, raptus Proſerpinae, et pro Cornelio Cn Pompeii virtutum commemoratio. — Maximum vero poëmatis ornamentum eſt; vt in Homero, Virgilio, Horatio paſſim exempla ſuppeditant. Muſica vſque adeo et pictura egreſſione non carent. Generalis regula eſt, vt, quoties a ſcopo diuertit artifex, id eo faciat, vt commodius et melius, licet per anfractus, ad eundem redeat. Quo ſpectauit Fabius, cum alio loco περίκβασιν ita deſcripſit: *Eſt alienae rei, ſed ad utilitatem cauſſae pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio.* Sulzerus Art. *Epiſode.*

ſae partibus diligenter inſpectis, ſcire poſſumus, qualem nobis facere animum cognoſcentis expediat. *m)*

Caput IV.

De Exordio.

Quid eſt exordium — quae cauſſa principii — quomodo auditor praeparatur — quomodo ſit beneuolus — attentus — docilis ? — qua ratione exordia facillime perficiuntur ?

Quod principium latine vel exordium dicitur, maiore quadam ratione Graeci videntur προοίμιον nominaſſe: quia a noſtris initium modo ſignificatur, illi ſatis clare partem hanc eſſe ante ingreſſum rei, de qua dicendum ſit, oſtendunt. Nam ſiue propterea, quod οἴμη cantus eſt, & citharoedi pauca illa, quae, antequam legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, prooemium cognominauerunt: oratores quoque ea, quae, priusquam cauſſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicum animos praeloquuntur, eadem appellatione ſignarunt: ſiue quod οἶμον iidem Graeci viam appellant, id, quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic vocare eſt in-

m) Optimum iis, qui nimis in ſtilum pruriunt, fraenum eſt praeuia meditatio, cui quo magis quis ſe dederit, eo longius remere ſcribendi periculum a ſe remouebit.

institutum: certe prooemium est, quod apud auditorem, priusquam caussam cognouerit, prosit. *n*)

Caussa vero principii nulla est alia, quam vt auditorem, quo sit nobis in ceteris partibus accommodatior, praeparemus. Id fieri tribus maxime rebus, inter auctores plurimos constat, si beneuolum, attentum, docilem fecerimus: non quia ista non per totam actionem sint cu-

n) Certamen, ἀγῶνα, dicebant veteres, quando de fama artis inter peritos certatum est. De certaminibus musicis Neronianis Suetonius in Nerone, ad quem vide Torrentii notas. — Varii sunt plerumque animorum habitus, quando ad audiendum aliquid vel agendum homines conueniunt. Hic ab epulis, ille ab negotiis iam gratis, iam iniucundis; commotus alius, alius curis domesticis districtus minus apertum ad ea, quae audit, percipienda, animum afferunt. Hinc drama aur quoduis certamen musicum praecedit symphonia, qua varii quasi in vnum formantur colorem animi. Hoc ipsum est, quod cum audientes praeparet, intueatur orator. — Praeter ea sympathiam, quae est in mutuo quodam animorum cum dicente consensu, omnino promoueat; nedum, si adsit, turbet aut impediat. Cui fauemus, facile credimus; et sicut cito offenduntur, ita tarde nimis conciliantur animi. Ad hos motus sympatheticos partim excitandos, partim non impediendos respexit Fabius, cum pro initiis regulas scripsit.

custodienda, sed quia initiis praecipue necessaria, per quae in animum auditoris, vt procedere vltra possimus, admittimur.

Beneuolentiam aut a personis ducimus, aut a caussis accipimus. Quamquam pauciora de se ipso dicit orator, & parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positum, si vir bonus creditur. Sic enim continget, vt in primis existimetur ad agendum magna atque honesta ratione, aut etiam necessitate accessisse. Sed vt praecipua in hoc dicentis auctoritas sit, omnis in subeundo negotio suspicio sordium, *o*) aut odiorum, aut ambitionis absuerit. Vitandum etiam, ne contumeliosi, maligni, superbi, maledici in quemquam hominem ordinemue videamur, praecipueque eorum, qui laedi, nisi auersa auditorum voluntate, non possunt. Nam in auditorem ne quid dicatur, non modo palam, sed quod omnino intelligi possit, stultum erat monere, nisi fieret. *p*)

Mo-

o) Per sordes intelligitur auaritiae vitium, quod in accipiendis erogandisque pecuniis indecore versatur; eo humilius, quo minus dignitas personae id patitur. Quam humile hoc vitium veteribus videretur, ipsa *sordium* appellatio declarat.

p) Nil magis, quam iactantia et maledicendi libido, animos abalienat. Habet mens, vt Fabius alio loco ait,

Mores quoque (si fieri potest) auditoris velim nosse. Si caussa conciliandi nobis auditoris materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in vsum principii, quae maxime fauorabilia videbuntur, decerpi oportebit. Quae sint porro in caussis fauorabilia, enumerare non est necesse, quoniam & manifesta erunt, cognita cuiusque controuersiae conditione, & omnia colligi in tanta litium varietate non possunt.

Audientem attentum facit, si res agi videtur noua, magna, atrox, pertinens ad exemplum: praecipue tamen, si auditor, aut sua vice, aut Reipublicae commouetur, cuius animus spe,

a't, sublime quiddam et erectum et impatiens superioris. Hinc minime, per quos deprimi videmur, patimur. — Quantum vero repugnent alienati a se animi, animaduertere in se ipso quisque potest. Verissima dicentibus contradicimus, et optima suadentibus agentibusque reluctamur. Quae in iis probamus, quibus fauemus, in aliis, quos odimus, vituperamus; et cur alio atque alio dicente eadem saepe placeant, offendantque, nulla alia quam diversus animorum habitus ratio reddi potest. Ita Plin. L. I. ep. 20. n. 12. *Adiiciam, quod me docuit vsus, magister egregius; frequenter egi, frequenter iudicaui, frequenter in consilio fui. Aliud alios mouet, ac plerumque paruae res maximas trahunt. Varia sunt hominum iudicia, variae voluntates: inde qui eandem caussam simul audierunt, saepe diuersum, interdum idem, sed ex diuersis animi motibus sentiunt.*

ſpe, metu, admonitione, precibus, vanitate q) denique, ſi id profuturum credemus, agitandus eſt. Sunt & illa excitandis ad audiendum non inutilia, ſi nos neque diu moraturos, neque extra cauſſam dicturos exiſtiment.

Docilem ſine dubio & haec ipſa praeſtat attentio: ſed & illud, ſi breuiter & dilucide ſummam rei indicauerimus: quod Homerus atque Virgilius operum ſuorum principiis faciunt. Nam iſtius rei modus eſt, vt propoſitioni ſimilior ſit, quam expoſitioni: nec quomodo quidque ſit actum, ſed de quibus dicturus ſit orator, oſtendat. Non inutilis etiam eſt ratio occupandi, quae videntur obſtare: vt Cicero dicit, ſcire ſe mirari quosdam, quod is, qui per tot annos defenderit multos, laeſerit neminem, ad accuſandum Verrem deſcenderit: deinde oſtendit hanc ipſam ſociorum defenſionem.

Ve-

q) Id eſt, ſuum agi honorem auditor putet, ſi fidem adhibeat, ducique ſe ab oratore ſinat. Laudis gloriaeque cupido quam ſit facinorum praeclariſſimorum foecunda, dici non poteſt, dum animum rite occupauerit. Omnes laboramus ambitione, eaque imprudentes et inuiti, tum denique, cum ipſi nobis reluctari videmur, trahimur. Altum ſemper haec propenſio latet, ſaepe virtutis ſpecie tecta; ad quam ſi meatum inueneris, omnibus nequidquam tentatis, animus feliciter ſubitur.

Verum quoniam non eſt ſatis demonſtrare diſcentibus, quae ſint in ratione prooemii, ſed dicendum etiam, quo modo perfici facillime poſſint: hoc adiicio, vt dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum ſtatu, qua vulgi fama dicendum ſit? quid auditorem ſentire credibile ſit, ante quam incipiamus? tum, quid aut deſideremus, aut deprecemur? Ipſa illum natura eo ducet, vt ſciat, quid primum dicendum ſit. At nunc omne, quod coeperint, prooemium putant, &, vt quidque ſuccurrerit, vtique, ſi aliqua ſententia blanditur, exordium. Multa autem ſine dubio ex aliis partibus ſunt, aut aliis partibus cauſſae communia: nihil tamen in quaque melius dicitur, quam quod aeque bene dici alibi non poſſit. Multum gratiae exordio eſt, quod non compoſitum domi, ſed ibi atque e re natum, & facilitate famam ingenii augeet, & facie ſimplicis ſumtique e proximo ſermonis fidem quoque acquirit: adeo vt, etiam ſi reliqua ſcripta atque elaborata ſint, tamen plerumque videatur tota extemporalis oratio, cuius initium nihil praeparatum habuiſſe manifeſtum eſt. *r*) Frequentiſſime vero prooemium dece-

r) Praeclare de exordiis Cicero L. I. de Inuent. c. 15. et ſeqq. c. 18. ita: *Exordium ſententiarum et gravi-*

cebit & ſententiarum, & compoſitionis, & vocis, & vultus modeſtia: adeo vt in genere cauſſae, etiam indubitabili, fiducia ſe ipſa nimium exerere non debeat. *s)*

Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus illa parte, vitandum: propter quod minime oſtentari debet in principiis cura. Illud ex praecep-

uitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quae pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea quod id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendet: ſplendoris, et feſtiuitatis, et concinnitudinis minimum, quod ex his ſuſpicio quaedam apparitionis atque artificioſae diligentiae naſcitur, quae maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

s) Naturalis eſt fauor pro laborantibus, ſicut ſuperbiae et arrogantiae reſiſtimus; hoc enim facere tanquam maiores videmur. In familiari congreſſu vultus et ſermonis arrogantia, praecipue autem *egoiſmus* quantum irritet animos, quam vero humanitas, et viro digna verecundia ſe commendet; diſcere quotidie licet. *Magnum*, inquit Cicero, de orat. L. I. c. 25. *quoddam eſt onus atque munus ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe omnibus ſilentibus vnum maximis de rebus, magno in conuentu audiendum. Adeſt enim fere nemo, quin acutius atque acrius in dicente hominum vitia quam recta videat: quidquid eſt, in quo offenditur, etiam illa, quae laudanda ſunt, obruit.* Et c. 26. *Mihi etiam, quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatiſſime facere poſſunt, tamen, niſi timide ad dicendum accedunt, paene impudentes videntur.*

tis veteribus manet, ne quod inſolens verbum, ne audacius translatum, ne aut ab obſoleta vetuſtate, aut a poetica licentia ſumtum, in principio deprehendatur. Nondum enim recepti ſumus, & cuſtodit nos recens audientium intentio: magis conciliatis animis, & iam calentibus, libertas feretur, maximeque cum in locos fuerimus ingreſſi, quorum naturalis vbertas licentiam verbi notari circumfuſo nitore non patitur.

Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in prooemio debet oratio, neque tamen deducta ſemper, atque circumlata, ſed ſaepe ſimplici atque illaboratae ſimilis, nec verbis vultuque nimia promittens. *t*) Diſſimulata enim, &, vt Graeci dicunt, ἀνεπίφατ actio melius ſaepe ſurrepit: turbari memoria, vel continuandi verba facultate deſtitui, nusquam turpius: cum vitioſum prooemium poſſit videri cicatricoſa facies: & peſſimus certe gubernator, qui nauem, dum portum egreditur, impegit.

(Vide append. ad cap. IV. Sectio II.)

Cap.

t) Horat. arte poet. v. 136. ſeqq. Vide quoque Xenophontis initium memorabilium Socratis, et Taciti prooemium in vitam Agricolae.

Caput V.

De Narratione.

Quid & quotuplex est Narratio — quaenam proprietates — quomodo fit dilucida — breuis — credibilis — quo stilo narrandum?

Maxime naturale est, & fieri frequentissime solet, ac debet, vt, praeparato per haec, quae supra dicta sunt, auditore, res, de qua auditurus est, indicetur. *u*) Ea est narratio. Quae est rei factae, aut vt factae vtilis ad persuadendum expositio; vel (vt Apollodorus finit) oratio

u) Narratio confirmationem in genere iudiciali praecedere omnino debuit. In iudiciis plurima erat quaestio qualitatis, quae cum ex adiunctis rerum petitur, multum sane, quo modo res exponeretur, intererat. Talis narrationis vice iam quaeuis rei obscurioris expositio fungitur. Maxime sane oratoris, sicut auctoris cuiuscunqne, cura sit in eo, vt in principio intelligatur. Rerum veras notiones, verborumque veros intellectus praeberi audientibus plane oportet. Nisi amoris in patriam veram naturam eiusque gradus praeuie docueris, grauissima etiam argumenta hanc virtutem parum commendabunt. Quas vero narrationis leges hic inuenis, generales sunt, oratori et poetae communes.

tio docens auditorem, quid in controuerſia ſit. *x*) Eam plerique ſcriptores, maxime qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, breuem, veriſimilem.

Erit autem aperta narratio atque dilucida, ſi fuerit primum expoſita verbis propriis & ſignificantibus, & non ſordidis quidem, non tamen exquiſitis, & ab vſu remotis; tum diſtincta rebus, perſonis, temporibus, locis, cauſſis, ipſa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, vt auditor, quae dicuntur, quam facillime accipiat.

Breuis erit narratio ante omnia, ſi inde caeperimus rem exponere, vnde ad auditorem pertinet; deinde, ſi nihil extra cauſſam dixerimus; tum etiam, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis, nec cognitioni quidquam, nec vtilitati detrahatur. Solet enim eſſe quaedam partium bre-

vi-

x) Prima finitio narrationem cum hiſtoricam, tum fictam comprehendit. Si res, vt contigit, narratur, *hiſtoria*; ſi, non vt facta eſt, ſed fieri naturaliter ſolet, *fictio* eſt. Narratio primi et ſecundi generis ſi ad delectandum adhibetur, *poetis* conuenit, et proprias denuo virtutes habet; quas poeticae artes exponunt; ſi ad faciendam fidem, *oratoris* eſt, ad quam Apollodori finitio ſpectat. Sulzer Art. *Erzählung.*

uitas, quae longam tamen efficit ſummam. In portum veni, nauim proſpexi, quanti veheret interrogaui, de pretio conuenit, conſcendi, ſublatae ſunt ancorae, ſoluimus oram, prouecti ſumus. Nihil horum dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere, e portu nauigaui.

Non minus autem cauenda erit, quae nimium corripientes omnia ſequitur, obſcuritas: ſatiusque eſt aliquid narrationi ſupereſſe, quam deeſſe. Nam ſuperuacua cum taedio dicuntur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Salluſtiana (quamquam in ipſo virtutis locum obtinet) breuitas, & abruptum ſermonis genus: quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallit, audientem transuolat, nec, dum repetatur, exſpectat: cum praeſertim lector non fere ſit, niſi eruditus; vt fortaſſe vbique, in narratione tamen praecipue, media haec tenenda ſit via dicendi, quantum opus eſt, quantum ſatis eſt. Quantum opus eſt autem, non ita ſolum accipi volo, quantum ad iudicandum ſufficit: quia non inornata debet eſſe breuitas, alioqui ſit indocta. Nam & fallit voluptas, & minus longa, quae delectant, videntur: vt amoenum ac molle iter, etiam ſi eſt ſpatii amplioris, minus fatigat, quam durum arduumque compendium. Nec enim mihi vmquam tanta fuerit cura breuitatis, vt non ea, quae credibilem faciunt expoſitionem, inſeri

velim. Simplex enim & vndique praecisa, non tam narratio vocari potest, quam confusio.

Credibilis erit narratio ante omnia, si prius consuluerimus nostrum animum, nequid naturae dicamus aduersum, deinde si caussas ac rationes factis praeposuerimus, non omnibus, sed de quibus quaeritur; si personas conuenientes iis, quae facta credi volemus, constituerimus, vt furti reum, cupidum; adulterii, libidinosum; homicidii, temerarium; vel contra, si defendemus: praeter ea loca, tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, *y*) qualis in comoediis, & in mimis. *z*) Aliqua enim natura-

li-

y) Ductus rei credibilis in fabulae dispositione ille rerum ordo est, qui rebus quotidianis ita respondet, vt cum ex parte nouitate delectemur, nihilominus, non fictis, sed veris interesse rebus videamur. Hoc ad illud plane pertinet, quod nostri in fabula *Illusion*, *Tæuschung*, vocant; et a quo Dramatis laus et euentus pendet. Vide *M*armontelium c. 8. *von der Wahrscheinlichkeit.* Si vero Poeta imitatur et perficit naturam dum fingit; qui vera narrat, sane eam non deseret.

z) Mimus poematis species erat, quoduis actionis genus imitans, vt ridiculum faceret. Sic versus Mimiiambos scripsisse C. Mattium auctor Macrobius L. I. Sat. c. 4. Harum post fabularum actores mimi quoque dicti; inter quos tandem prodiere artifices,

qui

liter ſequuntur & cohaerent, vt, ſi bene priora narraueris, auditor ipſe, quod poſtea ſis narraturus, exſpectet. Ne illud quidem fuerit inutile, ſemina quaedam probationum ſpargere: verum ſic, vt narrationem eſſe meminerimus, non probationem. Nonnumquam etiam argumento aliquo confirmabimus, quod propoſuerimus, ſed ſimplici & breui: vt in veneficiis, ſanus bibit, ſtatim concidit, liuor ac tumor confeſtim eſt inſecutus.

Ego vero (neque enim diſſimulabo iudicium meum, quamquam id, quod ſum dicturus, exemplis magis, quam praeceptis vllis, continetur) narrationem, vt ſi vllam partem orationis, omni, qua poteſt, gratia & venere exornandam puto. *a)* Sed plurimum refert, quae ſit natura eius

 rei

qui geſticulationibus omnia, ſicut ſermone, exprimerent, παντόμιμοι dicti. Qui luſus ita placuere populo romano, vt ars prope ſummam attigerit. Vide Lucianum de ſaltatione et Du Bois reflexions ſur la Poeſie et la peinture.

a) Narrationis ſuauitatem expreſſit Cicero de part. orat. c. 9. *Suauis autem narratio eſt, quae habet admirationes, exſpectationes, exitus inopinatos, interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, laetitias, cupiditates.* Item de orat. L. II. c. 80.

rei, quam exponimus. In paruis ergo ſit ille preſſus, & velut applicitus rei cultus: in verbis ſumma diligentia, quae in locis impetu feruntur, & circumiectae orationis copia latent; hic expreſſa, &, vt vult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt: *b*) compoſitio diſſimulata quidem, ſed tamen quam iucundiſſima: figurae, non illae poeticae, & contra fidem loquendi auctoritate veterum receptae, (nam debet eſſe quam puriſſimus ſermo) ſed quae varietate taedium effugiant, & mutationibus animum leuent: ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionem, pares elocutionum tractus incidamus. Caret enim ceteris lenociniis expoſitio, &, niſi commendetur hac venuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in vlla parte intentior eſt auditor: eoque nihil recte dictum perit. Praeter ea, neſcio quomodo etiam credit facilius, quae audienti iucunda ſunt, & voluptate ad fidem ducitur.

Multum confert adiecta veris credibilis rerum imago, quae velut in rem praeſentem perducere audientes videtur. Ne illud quidem praeteribo, quantam afferat fidem expoſitioni narrantis auctoritas: quam mereri debemus ante omnia quidem vita, ſed & ipſo genere orationis, quod quo fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe

eſt

b) Libro de interpretatione ab Ariſtotele ſcripto, calamum in mente intinxiſſe dictus eſt. Iſidorus L. II. c. 27. De Zenone, huius formulae auctore, nihil certi dici poteſt.

est in affirmando quoque ponderis. Effugienda igitur in hac praecipue parte omnis calliditatis suspicio: (neque enim se vsquam custodit magis auditor) nihil videatur fictum, nihil sollicitum. Omnia potius a caussa, quam ab oratore profecta credantur.

Caput VI.

De Propositione & Partitione.

Quid est propositio & partitio & quotuplex — an, & quando necessaria — quae virtutes?

Mihi propositio videtur omnis confirmationis initium: quod non modo in ostendenda quaestione principali, sed non nunquam etiam in singulis argumentis poni solet, maximeque in his, quae ἐπιχειρήματα vocantur. c) Sed nunc de priore lo-

 qui-

c) Ἐπιχείρημα siue ratiocinatio tribus sane constat partibus: *Propositione*, quae breuiter exponit id, vnde omnis ratiocinationis vis nascatur, et plerumque continet argumentum ex aliquo loco desumtum (*Vordersatz.*) *Assumtione*, quae id, quod habet propositio valens ad demonstrandum, adiungit subiecto conclusionis (*Untersatz.*) *Conclusione* denique, quae exponit id, quod ratiocinatione efficitur (*Schlußfolgerung.*) E. g. *Melius gubernantur ea, quae consilio geruntur,* *quam*

quimur. Ea non ſemper vti neceſſe eſt. Aliquando enim ſine propoſitione quoque aliqua ſatis manifeſtum eſt, quid in quaeſtione verſetur: Sed nonnumquam valde vtilis eſt, praecipue in cauſſis obſcuris ac multiplicibus.

Sunt

quam quae ſine conſilio; en propoſitio! — *Nihil autem melius adminiſtratur quam mundus*; aſſumtio. *Conſilio igitur adminiſtratur*. En concluſio! — Quae iam propoſitio quaeſtionem principalem oſtendit, et ad quam ceu ad fontem omnes ratiocinationes referuntur, *principalis*; quae vnamquamque ratiocinationem inchoat, *ſecundaria* eſt. Magna quaeuis oratio et principali et pluribus ſecundariis propoſitionibus conſtat. — Vt a Fabio non recedam, exemplum ſit cauſſa Socratis: Factus eſt capitis reus; Rem ita adgreſſi fuerint inimici: *Perniciosum in republica ciuem viuere non oportet: talis cum ſit Socrates, vita priuetur.* Aſſumtio vlteriore probatione egens ita ducebatur: *qui iuuentutem corrumpit, qui nouas ſuperſtitiones inducit, perniciosus ſane homo eſt*: quod ex factis conficiebant. — Manifeſtum eſt, primam propoſitionem: *perniciosum in republica ciuem vita priuandum*, vt omnium caput eſſe *principalem*; duas, *qui corrumpit iuuentutem*; *qui nouas ſuperſtitiones inducit*: vt ſingularum ratiocinationum initia, ſecundarias, iisque cauſſam totam conſtare; Itaque ſi finito exordio dicas: *Socrates, vt qui iuuentutem corrumpit, & nouas ſuperſtitiones inducit, eſt capitis reus*, propoſitionem feciſti cum partitione.

Sunt autem propoſitiones & ſimplices, & duplices vel multiplices. Quod accidit non vno modo. Nam & plura crimina iunguntur, vt, cum Socrates accuſatus eſt, quod corrumperet iuuentutem, & nouas ſuperſtitiones introduceret: & ſingula ex pluribus colliguntur, vt, cum legatio male geſta obiicitur Aeſchini, quod mentitus ſit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus ſit, quod munera acceperit. *d*) Hae ſi ponantur ſingulae ſubiectis probationibus, plures ſunt propoſitiones; ſi coniungantur, in partitionem cadunt.

Partitio eſt noſtrarum propoſitionum ordine collata enumeratio. Hac quidam vtendum ſemper putant, quod ea & fiat cauſſa lucidior, & auditor intenior ac docilior, ſi ſcierit, & de quo dicimus, & de quo dicturi poſtea ſumus. Rurſus quidam periculoſum id oratori arbitrantur duabus ex cauſſis: quod non numquam & excidere ſoleant, quae promiſimus, & , ſi qua in partiendo praeterierimus, occurrere. *e*) Quod quidem nemi-

d) Socrates Anytum & Melitum accuſatores habuit. Aeſchinem vero ad Philippum Macedoniae Regem de percutiendo foedere miſſum, male obitae legationis accuſauit Demoſthenes.

e) Cicero de Curione in Bruto c. 60. *Memoria ita fuit nulla, vt aliquoties, tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium requirere.* Sed quam obliui-

mini accidet, nisi qui plane ve nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitati praemeditatique detulerit. Alioqui quae tam manifesta & lucida est ratio, quam rectae partitionis? Sequitur enim naturam ducem, adeo, vt memoriae id maximum sit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem vetant vltra tres propositiones extendere. Quae sine dubio, si nimium sit multiplex, fugiet memoriam auditoris, & turbabit intentionem: hoc tamen numero velut lege non est alliganda, cum possit caussa plures desiderare.

Alia sunt magis, propter quae partitione non semper sit vtendum: primum, quia pleraque gratiora sunt, si inuenta subito, nec domo allata, sed inter dicendum ex re ipsa nata videantur. Propositis enim partibus omnis in reliquum gratia nouitatis praecerpitur. Interim vero etiam fallendus est auditor, & variis artibus subeundus, vt aliud agi, quam quod petimus, putet. Nam est non numquam dura propositio, quam auditor, si prouidet, non aliter reformidat, quam qui ferrum medici prius, quam curetur, aspexit: *f)* at si, re non

uiosus fuerit, statim specimen adfert: *Et cum pro Seruio Naeuio diceret, subito totam caussam oblitus est.* Item in orat. c. 37.

f) Chirurgo & medici nomen dedere veteres, Cicerone, Celso, aliisque testibus. Ex Galeno quoque colli-

non ante propoſita, ſecurum, ac nulla denuntiatione in ſe conuerſum intrarit oratio; efficiet, quod promittenti non crederetur.

Praeter haec in omni partitione eſt vtique aliquid potentiſſimum, quod cum audiuit auditor, cetera tamquam ſuperuacua grauari ſolet. Itaque, ſi plura vel obiicienda ſunt vel diluenda: & vtilis & iucunda partitio eſt, vt, quid quaque de re dicturi ſumus, ordine appareat: at ſi vnum crimen varie defendemus, ſuperuacua. *g*) Vt, ſi ita partiamur, dicam, non talem eſſe hunc, quem tueor, vt in eo credibile videri poſſit homicidium: dicam, occidendi cauſſam huic non fuiſſe: dicam, hunc eo tempore, quo homo occiſus eſt, trans mare fuiſſe: omnia, quae ante id, quod vltimum eſt, exſequeris, inania videri neceſſe eſt. Feſtinat enim auditor ad id, quod potentiſſimum eſt. *h*)

Sed,

ligitur aut ſolo ferro, aut victus ratione curare antiquos ſolitos.

g) Id eſt: *quaeſtiones* multiplices amant; *ſimplices* reſpuunt diuiſionem.

h) Sapientius ille, qui, cum dixiſſet ſibi viginti aliquot cauſſas fuiſſe non commodandi amico libri, quarum prima eſſet, quod ipſe non haberet; reliquarum omnium gratia vt ſibi fieret, facile impetrauit. Hanc Geſneri notam huc ponere volui; vt, quam ridicula non raro ſit rerum ſimplicium articulata diuiſio, appareat.

Sed, vt non ſemper neceſſaria, aut etiam ſuperuacua partitio eſt, ita oportune adhibita plurimum orationi lucis & gratiae confert. Neque enim id ſolum efficit, vt clariora fiant, quae dicuntur, rebus velut ex turba extractis, & in conſpectu auditorum poſitis: ſed reficit quoque audientem certo ſingularum partium fine: non aliter, quam facientibus iter, multum detrahunt fatigationis notata inſcriptis lapidibus ſpatia. *i*) Nam & exhauſti laboris noſſe menſuram voluptati eſt, & hortatur ad reliqua fortius exſequenda, ſcire, quantum ſuperſit. Nihil enim longum videri neceſſe eſt, in quo, quid vltimum ſit, certum eſt.

Diuiſa & ſimplex propoſitio, quoties vtiliter haberi poteſt, *l*) primum eſſe debet aperta atque lucida, (nam quid ſit turpius, quam id eſſe obſcurum ipſum, quod in eum ſolum adhibetur vſum, ne ſint cetera obſcura?) tum breuis, nec vllo ſuperuacuo onerata verbo. Non enim, de quo dica-

i) Milliaria lapidibus olim notabantur: vnde ad primum ab vrbe lapidem. Rutilius Numant. Itin. L. II.

Interualla viae feſſis praeſtare videtur
Qui notat inſcriptus millia crebro lapis.

Vbi ſpatia erant diſcriminanda, Mercurii ſtatuas ponebant.

l) Senſus talis eſt: Quoties vtile eſt vel propoſitionem *ſimplicem* habere, vel *diuiſam*, quae vno nomine partitio vocatur; opera danda eſt, vt ſit *aperta*.

camus, ſed, de quo dicturi ſimus, oſtendimus. Obtinendum etiam, ne quid in ea deſit, ne quid ſuperſit.

Caput VII.

De Confirmatione.

An docere officium oratoris — quae omni probationi communia?

Fuerunt, & clari quidem auctores, quibus ſolum videretur oratoris officium docere. Namque & affectus duplici ratione excludendos putabant, primum, quia vitium eſſet omnis animi perturbatio; deinde, quia auditorem a veritate depelli miſericordia, vel ira ſimilibusque, non oporteret: & voluptatem audientium petere, cum vincendi tantum gratia diceretur, non modo agenti ſuperuacuum, ſed vix etiam viro dignum, arbitrabantur. Plures vero, qui nec ab illis ſine dubio partibus rationem orandi ſubmouerent, hoc tamen proprium atque praecipuum crederent opus, ſua confirmare, &, quae ex aduerſo proponerentur, refutare. Vtrumcunque eſt, (nec enim hoc loco meam interpono ſententiam) hic erit liber illorum opinione maxime neceſſarius, quo toto haec ſola tractantur. Nam neque prooemii, neque nar-

rationis eſt alius vſus, quam vt auditorem praeparent: & ſtatus noſſe, atque ea, de quibus ſupra ſcripſimus, intueri, ſuperuacuum foret, niſi ad hanc perueniremus. Denique ex quinque, quas fecimus, partibus, quaecunque alia poteſt aliquando neceſſaria cauſſae non eſſe, nulla eſt: cui probatione opus non ſit.

Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multum vero in commouendis affectibus. Sed haec ipſa plus valent, cum ſe didiciſſe auditor putat: quod conſequi niſi argumentatione, aliaque omni fide rerum, non poſſumus. *m*) Quorum prius quam partior ſpecies, indicandum reor, eſſe quaedam in omni probationum genere communia.

Nam nec vlla quaeſtio, quae non ſit aut in re, aut in perſona; nec eſſe argumentorum loci poſſunt, niſi in iis, quae rebus aut perſonis accidunt: eaque aut per ſe inſpici ſolent, aut ad aliud referri: nec vlla confirmatio, niſi aut antecedentibus, aut ex conſequentibus, aut ex repugnantibus: & haec neceſſe eſt aut ex praeterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex ſequenti petere: nec vlla res probari niſi ex alia poteſt: eaque ſit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta ve-

m) Argumentis docentibus ita adſperſa ſit gratia & voluptas, vt lector non ſentiat quaeſitam eſſe; ſed ex ipſo potius veri ſenſu in animum cum motu illabentis excitetur.

vero reperiuntur aut in quaeſtionibus, quae etiam ſeparatae a complexu rerum perſonarumque ſpectari per ſe poſſint: aut in ipſa cauſſa, cum invenitur aliquid in ea, non ex communi ratione ductum, ſed eius rei, de qua cognoſcitur, proprium.

Probationum praeterea omnium aliae ſunt neceſſariae, aliae credibiles, aliae non repugnantes. *n)*

Caput VIII.

De Signis.

Quibus conſtat omnis probatio artificialis — quid eſt ſignum — quotuplex — quis vſus ſignorum?

Omnis igitur probatio artificialis conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis. Diuiduntur autem in has primas duas ſpecies, quod eorum alia ſunt, vt dixi, quae neceſſaria, alia, quae non neceſſaria ſunt. Priora illa ſunt, quae aliter haberi non poſſunt, quae Graeci τεκμηρια vocant, quae ſunt ἀλυτα σημεια, quae mihi vix pertinere ad praecepta artis videntur: nam, vbi eſt ſignum inſolubile, ibi ne lis quidem eſt. Id autem accidit, cum quid aut neceſſe eſt fieri, factumue eſſe; aut certe omnino non poteſt fieri, vel eſſe factum. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quae ἐικοτα Graeci

D vo-

n) Sichere Beweiſe, glaubliche, muthmaſsliche.

vocant: quae etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta ceteris, plurimum valent.

Signum vocant (vt dixi) σημεῖον quamquam id quidam indicium, quidam veſtigium nominaverunt, per quod alia res intelligitur, vt per ſanguinem caedes. At, quia ſanguis vel ex hoſtia reſperſiſſe veſtem poteſt, vel e naribus profluxiſſe: non vtique, qui veſtem cruentam habuerit, homicidium fecerit. Sed, vt per ſe non ſufficit, ita ceteris adiunctum, teſtimonii loco ducitur, ſi inimicus, ſi minatus ante, ſi eodem loco fuit: quibus ſignum cum acceſſit, efficit, vt, quae ſuſpecta erant, certa videantur. Alioqui ſunt quaedam ſigna vtrique parti communia, vt liuores, tumores. Nam videri poſſunt & veneficii, & cruditatis: & vulnus in pectore, ſua manu, & aliena periſſe dicentibus in aequo eſt. Haec perinde firma habentur, atque extrinſecus adiuuantur. Nec mihi videntur Areopagitae, cum damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud iudicaſſe, quam id ſignum eſſe pernicioſiſſimae mentis, multisque malo futurae, ſi adoleuiſſet.

Cap.

Caput IX.

De Argumentis.

Quid est argumentum — quae pro certis habemus, & quot sunt genera credibilium — qui loci argumentorum — quotuplices — quae argumenta a persona — a rebus — circumstantiis — ab effectu — causa — consequentibus — relatis — comparativis ducuntur?

Cum sit argumentum, ratio probationem praestans, qua colligitur aliud per aliud, & quae, quod est dubium, per id, quod dubium non est, confirmat: *o*) necesse est, esse aliquid in caussa, quod probatione non egeat. Alioqui nihil erit, quo probemus, nisi fuerit, quod aut sit verum, aut videatur, ex quo dubiis fides fiat.

Pro certis autem habemus primum, quae sensibus percipiuntur, vt, quae videmus, audi-

o) Natura haec ratiocinationis & vis diuina est, vt quae cognoscere ex se non licet, ex comparatione rerum inter se connexarum videamus. *Nauigantibus in mari primum apparent montium cacumina*, quod constat experientia: fieri autem non posset, *nisi deuexum esset mare*, quod rursus liquet. Ad quae experimenta, si figuram terrae, de qua dubites, referas; ex comparatione indubitato colliges, *rotundam esse.*

mus, qualia ſunt ſigna: deinde ea, in quae communi opinione conſenſum eſt, Deos eſſe, praeſtandam pietatem parentibus: praeter ea, quae legibus cauta ſunt: quae perſuaſione, etiamſi non omnium hominum, eius tamen ciuitatis aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta ſunt: ſiquid inter vtramque partem conuenit: ſi quid probatum eſt: denique, cuicumque adverſarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, cum prouidentia mundus regatur; *p*) adminiſtranda eſt res publica: vt adminiſtranda res publica ſit, ſi liquebit mundum prouidentia regi. Debent etiam nota eſſe recte argumenta tractaturo, vis & natura omnium rerum, & quid quaeque earum plerumque efficiat. Hinc enim ſunt, quae εικοτα dicuntur.

Credibilium autem genera ſunt tria: vnum firmiſſimum, quod fere accidit, vt, liberos a parentibus amari: alterum velut propenſius, *q*) eum,

p) Stoici aſſerebant, *ſapientem oportere Deum imitari.* Deum vero prouidentia ſua mundum regere inter illos conuenerat; recte igitur, *conſilio adminiſtrandam rempublicam*, inferebatur.

q) Translatio hic deſumta eſt a libra, quae iam non in aequilibrio eſt, ſed in alteram partem aliquantulum inclinat. Et ſic medius quidam gradus inter firmiſſimum & non repugnans eſt.

eum, qui recte valeat, in craſtinum peruenturum: tertium tantum non repugnans, in domo furtum factum ab eo, qui domi fuit. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima conſiſtit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, An credibile ſit, a filio patrem occiſum, inceſtum cum filia commiſſum? & contra, veneficium in nouerca, adulterium in luxurioſo? Illa quoque, An ſcelus palam factum? an falſum dixerit propter exiguam ſummam? quia ſuos quisque horum velut mores habet: plerumque tamen, non ſemper: alioqui indubitata eſſent, non argumenta.

Excutiamus nunc argumentorum locos. Locos appello ſedes argumentorum, in quibus latent, & ex quibus ſunt petenda. Nam, vt in terra non omni generantur omnia, nec auem aut feram reperias, vbi quaeque naſci aut morari ſoleat, ignarus; & piſcium quoque genera alia planis gaudent, alia ſaxoſis, regionibus etiam littoribusque diſcreta ſunt, ita non omne argumentum vndique venit; ideoque non paſſim quaerendum eſt. Multus alioqui error eſt, & exhauſto labore, quod non ratione ſcrutabimur, non poterimus inuenire, niſi caſu. At, ſi ſcierimus, vbi quidque naſcatur: cum ad locum ventum erit, facile, quod in eo eſt, peruidebimus.

In primis igitur argumenta ſaepe a perſona ducenda ſunt. Cum ſit, vt dixi, diuiſio, vt omnia in haec duo partiamur, res atque perſonas: vt cauſſa, tempus, locus; occaſio, inſtrumentum, modus, & cetera, rerum ſint accidentia. Perſonis autem non, quidquid accidit, exſequendum mihi eſt, vt plerique fecerunt, ſed, vnde argumenta ſumi poſſunt. Ea porro ſunt, Genus, *r*) nam ſimiles parentibus ac maioribus ſuis filii plerumque creduntur; & non nunquam ad honeſte turpiterque viuendum inde cauſſae fluunt. Natio, *s*) nam & gentibus proprii mores ſunt, nec idem in Barbaro, Romano, Graeco, probabile eſt: Patria, quia ſimiliter etiam ci-

r) Vox *genus* triplicem intellectum habet: 1mo comprehenditur ſamiliae cuiusdam collectio; 2do origo aut caput; 3tio demum illud, quod de pluribus ſpeciebus dicitur. In qua ſignificatione eſt appellatio dialecticorum. De poſtrema inferius: priores acceptiones hoc loco deſignat Fabius. Exemplum eſt in orat. pro Sextio c. 3.

s) *Natio & patria*: Cicero pro Archia c. 3. *Sexus*, pro Sextio c. 21. *Aetas*, pro Roſcio Amer. c. 14. *Educatio & diſciplina*, pro Quintio c. 17. Philipp. 2. c. 7. *Habitus corporis*, pro Roſcio Am. c. 46. *Fortuna & conditio*, pro Quintio c. 30. pro Roſc. Am. c. 46. *Animi natura*, pro Lege Manilia c. 23. pro Caelio c. 5. & 6. *Virtus & ſtudia*, pro Roſcio Amerino c. 27. item Horatius L. I. ode I.

ciuitatum leges, inſtituta, opiniones habent differentiam. Sexus, vt latrocinium facilius in viro, veneficium in femina credas. Aetas, quia aliud aliis annis magis conuenit. Educatio & diſciplina, quoniam refert, a quibus, & quo quisque modo ſit inſtitutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum, ſpecies libidinis, robur petulantiae; his contraria in diuerſum. Fortuna, nec enim tam idem credibile eſt in diuite, ac paupere; propinquis, amicis, clientibus abundante, & in his omnibus deſtituto. Conditionis etiam diſtantia eſt, num clarus an obſcurus, magiſtratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an ſeruus, maritus an caelebs, parens liberorum an orbus ſit, plurimum diſtat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, miſericordia, crudelitas, ſeueritas, aliaque his ſimilia afferunt fidem frequenter, aut detrahunt: ſicut victus, luxurioſus, an frugi, an ſordidus, quaeritur. Studia quoque, nam ruſticus, forenſis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud efficiunt. Intuendum etiam, quid affectet quisque; locuples videri an diſertus, iuſtus an potens? Spectantur ante acta dictaque. Ex praeteritis enim aeſtimari ſolent praeſentia.

Ponunt in perſona & nomen: quod quidem ei accidere neceſſe eſt, ſed in argumentum raro

 ca-

cadit: nisi cum ex caussa datum est, vt, Sapiens, Magnus, Planus. *t)*

Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis iuncta, quae agimus, ideoque primo tractanda. In omnibus porro, quae fiunt, quaeritur aut Quare? aut Vbi? aut Quando? aut Quo modo? aut per quae facta sunt? Ducuntur igitur argumenta ex caussis actorum, vel futurorum, quorum materiam, quam ὕλην alii, δυναμιν alii nominauerunt, in duo genera, sed quaternas vtriusque diuidunt species. Nam fere versatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conseruationem, vsum: aut malorum euitationem, liberationem, imminutionem, conuersionem; namque & haec in deliberando plurimum valent. Sed has caussas habent recta: praua contra ex falsis opinionibus veniunt. Nam est his initium ex iis, quae creduntur bona aut mala, inde errores existunt, & pessimi affectus: in quibus sunt ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus

t) Πλανοσ impostor est; quamquam non occurrat Romanus quisque tale nomen ferens. — Huc referendum est illud quoque, quod Fabius supra iam monuit, iudicia hominum velut esse argumenta morum. Non, nisi sua culpa, commune quis odium fert. Virtus hostes quidem, sed & patronos suos habet. Exemplum caussa Roscii Amer.

tus, ceteraque generis eiusdem. u) Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia: quae interim ad veniam valent, interim ad probationem criminis: vt, ſi quis, dum alii inſidiatur, alium dicatur interemiſſe.

Ducuntur argumenta & ex loco: ſpectatur enim ad fidem probationis, Montanus an planus, maritimus an mediterraneus, conſitus an incultus, frequens an deſertus, propinquus an remotus, opportunus conſiliis an aduerſus? quam partem videmus vehementiſſime pro Milone tractaſſe Ciceronem. Et haec quidem ac ſimilia ad coniecturam frequentius pertinent: ſed interim ad ius quoque, priuatus an publicus, ſacer an profanus, noſter an alienus? vt in perſona, magiſtratus, pater, peregrinus. Hinc enim quaeſtiones oriuntur, Priuatam pecuniam ſuſtuliſti: verum, quia de templo, non furtum, ſed ſacrilegium eſt. Ad qualitatem

u) Non adpetimus niſi bonum, nec, niſi malum, auerſamur; & quoties conſilio agimus, aut bonum conſequi, aut remouere malum, volumus. Quod vero plurima bona malaue ſunt hypothetica, facile ſpecie boni aut mali apparentis decipimur; ex quo errores & peſſimi affectus. Nudam ergo veritatem docere, ignorantiam, falſasque opiniones euellere, & primam potiſſimum aetatem recta plane via ducere, ſummum de humanitate meritum eſt.

quoque frequenter pertinet locus: neque enim vbique idem aut licet, aut decorum est. Quin etiam, in qua quidque ciuitate quaeratur, interest. Moribus enim & legibus distant. Ad commendationem quoque & inuidiam valet. Nam & Aiax apud Ouidium, ante rates, inquit, agimus caussam, & mecum confertur Vlixes? *x*) Et Miloni inter cetera obiectum est, quod Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum *y*) esset occisus.

Ad suadendi momenta idem valet, sicut tempus. Nam & iuris quaestiones facit, & qualitatem distinquit, & ad coniecturam plurimum confert: vt, cum interim probationes inexpugnabiles afferat, quales sunt, si dicatur signator,

x) Achillis occisi arma *Aiax* petiit, frater patruelis quod esset; & *Vlixes*, qui se virtute ac consilio potiorem iudicabat. In omnium conspectu suas vterque retulit virtutes; arma Vlixi adiudicata sunt. Aiax magno sibi merito duxit, Graecorum naues quod solus, reliquis ducibus fuga dilapsis, contra incendium defenderet. Metamorph. L. XIII. v. 5.

y) In via Appia. Clodii genealogiam vide in Hederichs *Schul - Lexicon.* Locus est pro Milone c. 7. & 33.

tor, z) qui ante diem tabularum deceſſit: aut commiſiſſe aliquid, vel cum infans eſſet, vel cum omnino natus non eſſet. Praeter id, quod omnia facile argumenta aut ex iis, quae ante rem facta ſunt, aut ex coniunctis rei, aut inſequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, Mortem minatus es, noctu exiſti, proficiſcentem anteceſſiſti. Ex adiunctis, Sonus auditus eſt; clamor ſublatus eſt. Ex inſequentibus ſunt illa, Latuiſti, profugiſti; liuores & tumores apparuerunt.

Intuendae ſunt, praecipueque in coniecturis, & facultates. Credibilius eſt enim occiſos a pluribus pauciores, a firmioribus imbecilliores, a vigilantibus dormientes, a praeparatis inopinantes. Quorum contraria in diuerſum valent. Haec & in deliberando intuemur, & in iudiciis ad duas res ſolemus referre, an voluerit quis? an potuerit? nam & voluntatem ſpes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura, inſidiatus eſt Clodius Miloni, non Milo Clodio: ille cum ſeruis robuſtis, hic cum mulierum comitatu; ille in equo, hic in rheda; ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati au-

z) Ante chartae vſum ſcribi ſolebat in tabulis, vnde *Syngrapha*, *Chirographa*, *Teſtamenta* aliaque omnia ſcripta *tabularum* nomine veniunt. Vt publicam fidem haberent, teſtes adhibebantur & ſignatores.

autem licet inſtrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis & copiae. Sed ex inſtrumento aliquando etiam ſigna naſcuntur, vt ſpiculum in corpore inuentum. His adiicitur modus, quem τροπον dicunt, quo quaeritur, quem ad modum quid ſit factum? id quod tum ad qualitatem ſcriptumque pertinet, vt, ſi negemus adulterum veneno occidiſſe, cum ferro licuiſſet occidere, ſed vel oportuiſſet: *a*) tum ad coniecturam quoque, vt, ſi dicam, bona mente factum, ideoque palam; mala, ideoque ex inſidiis, noctu, in ſolitudine.

In rebus autem omnibus, de quarum vi aut natura quaeritur, quasque etiam citra complexum perſonarum, ceterorumque, ex quibus fit cauſſa, per ſe intueri poſſumus, tria ſine dubio rurſus ſpectanda ſunt, An ſit? Quid ſit? Quale ſit? Sed, quia ſunt quidam loci argumentorum his omnibus communes, diuidi haec tria genera non poſſunt, ideoque locis potius, vt in quosque incurrent, ſubiicienda ſunt.

Ducuntur igitur argumenta ex finitione, ſeu fine, nam vtroque modo traditur. Eius duplex ra-

a) Adulterum cum adultera deprehenſum *ferro* impune licebat occidere, non *veneno*. Irae enim ſubitae conniuebant leges, non praemeditato cuicunque ſuplicio. Inde veriſimilior aliis fit Aldina lectio, quam retinui.

ratio eſt: aut enim ſimpliciter quaeritur, ſitne hoc virtus? aut antecedente finitione, quid ſit virtus? ita aut vniuerſam vim verbi complectimur, vt, Rhetorice eſt bene dicendi ſcientia; aut per partes, vt, Rhetorice eſt recte inueniendi, & diſponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, ſcientia; praeterea finimus aut vi, ſicut ſuperiora, aut ετυμολογια, vt aſſiduum ab aſſe dando, & locupletem a locorum, pecunioſum a pecorum copia.

Finitioni ſubiecta maxime videntur genus, ſpecies, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam ſpeciem minimum valet, plurimum ad refellendam. Itaque non, quia eſt arbor, platanus eſt; at, quod non eſt arbor, vtique platanus non eſt: Nec, quod non eſt virtus, vtique poteſt eſſe iuſtitia. Itaque a genere perueniendum eſt ad vltimam ſpeciem: vt, Homo eſt animal, non eſt ſatis: id enim genus eſt: mortale, etiam ſi eſt ſpecies, cum aliis tamen communis finitio: rationale, nihil ſupererit, ad demonſtrandum, quod velis. Contra, ſpecies firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam, quod iuſtitia eſt, vtique virtus eſt; quod non eſt iuſtitia, poteſt eſſe virtus, vt eſt fortitudo, continentia, conſtantia. Numquam itaque tolletur a ſpecie genus, niſi omnes ſpecies,

quae

quae ſunt generi ſubiectae, remoueantur: hoc modo, Quod neque immortale eſt, neque mortale, animal non eſt. His adiiciunt propria & differentia. Propriis confirmatur finitio, differentibus ſoluitur. *b*) Proprium autem eſt, aut quod ſoli accidit, vt homini ſermo, riſus: aut quod vtique accidit, ſed non ſoli, vt igni calefacere. Et ſunt eiusdem rei plura propria, vt ipſius ignis lucere, calere. Itaque, quodcumque proprium deerit, ſoluet finitionem: non vtique, quodcumque erit, confirmabit. Saepiſſime autem, quid ſit proprium cuiusque, quaeritur: vt, ſi per ἐτυμολογιαν dicatur, tyrannicidae proprium eſt tyrannum occidere, negemus. Non enim, ſi traditum ſibi eum carnifex occiderit, tyrannicida dicatur; nec, ſi imprudens, vel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, vt, aliud eſt ſeruum eſſe, aliud ſeruire: qualis eſſe in addictis quae-

ſtio

b) Finitio iuxta Fabium eſt *rei propoſitae propria & dilucida & breuiter comprehenſa verbis enuntiatio.* Conſtat autem maxime *genere*, *ſpecie*, *differentibus*, *propriis.* Equum ſi definias, genus eſt *animal*; ſpecies *mortale*; differentia *irrationale*; proprium *hinniens.* Differens autem duobus modis ſumit: 1mo *pro eo, quod proprium non eſt, ſed diſſidet ac diſcrepat.* 2do *pro eo, quo ſpecies a ſpecie diſcernitur.* Ad vtrumque intellectus varie reſpicit.

ſtio ſolet. *c*) Qui ſeruus eſt, ſi manumittatur, fit libertus, non itidem addictus. Illud quoque differens vocant, quum, genere in ſpecies diducto, ſpecies ipſa diſcernitur. Animal, genus; Mortale, ſpecies; Terrenum vel Bipes, differens: nondum enim proprium eſt, ſed iam differt a marino vel quadrupede: quod non tam ad argumentum pertinet, quam diligentem finitionis comprehenſionem. Diuiſione autem adiuvari finitionem docet Cicero, eamque differre a partitione: quod haec ſit totius in partes, illa generis in formas. *d*) Partes incertas eſſe, vt, quibus conſtet respublica; formas certas, vt, quot ſpecies ſint rerum publicarum, quas tres accipimus, quae populi, quae paucorum, quae vnius poteſtate regerentur. Propria ad coniecturae quoque pertinent partem: vt proprium

c) Addicti erant, qui cum ſoluendo non eſſent, creditoribus addicebantur, perſoluto pretio rurſus libertate donandi. Seruorum & addictorum propria & differentia ſic notauit Noſter alio loco: Seruus cum manumittitur, fit *libertinus*, addictus recepta libertate eſt ingenuus; ſeruus *inuito* domino libertatem non conſequitur, addictus *ſoluendo* etiam citra voluntatem domini. Ad ſeruum nulla *lex* pertinebat, addictus legem habet. Plura apud Alex. ab Alexand. gen. dierum L. V. c. 4.

d) Quod alii ſpecies, Cicero appellat *formas*.

prium eſt boni, recte facere; iracundi, verbis excandeſcere. Diuiſio & ad probandum ſimili via valet, & ad refellendum. Probanti interim ſatis eſt vnum habere, hoc modo, vt ſit ciuis quis, aut natus ſit oportet, aut factus: neganti vtrumque tollendum eſt, Nec natus, nec factus eſt. Fit hoc & multiplex, idque eſt argumentorum genus ex remotione, qua modo efficitur totum falſum, modo id, quod relinquitur, verum. Totum falſum eſt hoc modo, pecuniam credidiſſe te dicis: aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inueniſti, aut ſurripuiſti. Si neque domi habuiſti, neque ab aliquo accepiſti, nec cetera, non crediſti. Reliquum fit verum ſic, Hic ſeruus, quem tibi vindicas, aut verna tuus eſt, aut emtus, aut donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus, aut alienus. Deinde remotis prioribus; ſupererit alienus. Periculoſum, & cum cura intuendum genus: quia, ſi in proponendo vnum quodlibet omiſerimus, cum riſu quoque tota res ſoluitur. Tutius, quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, ſi haec actio non ſit, quae ſit? Simul enim remouentur omnia. Vel, cum duo ponentur inter ſe contraria, quorum tenuiſſe vtrum libet ſufficiat: quale Ciceronis eſt, vnum quidem certe, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat; ſi conſtet

cor-

corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico; si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterum eligendi aduersario potestas, efficiturque, vt, vtrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, vtrum, cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum est?

Est argumentorum locus ex similibus, Si continentia virtus, vtique & abstinentia: si fidem debet tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, quod ἐπαγωγὴν Graeci vocant, Cicero inductionem. Ex dissimilibus, Non, si laetitia bonum, & voluptas: Non, quod mulieri, idem pupillo. Ex contrariis, Frugalitas bonum, luxuria enim malum: si malorum caussa bellum est, erit emendatio pax: si veniam meretur, qui imprudens nocuit, non meretur praemium, qui imprudens profuit. Ex pugnantibus, Qui est sapiens, stultus non est. Ex sequentibus, siue adiunctis, Si est bonum iustitia, recte iudicandum: si malum perfidia, non est fallendum. Item retro. Nec sunt his dissimilia, ideoque huic loco subiicienda, cum & ipsa naturaliter congruant: Quod quis non habuit, non perdidit: Quem quis amat, sciens non lae-

 dit:

dit: Quem quis haeredem ſuum eſſe voluit, carum habuit, habet, habebit. Sed, cum ſint indubitata, vim habent pene ſignorum immutabilium. Sed haec conſequentia dico, ακολȣθα, eſt enim conſequens ſapientiae bonitas: illa ſequentia, ἐπαγομενα, quae poſtea facta ſunt, aut futura. Nec ſum de nominibus anxius. Vocet enim, vt voluerit quisque, dum vis rerum ipſa manifeſta ſit; appareatque, hoc temporis, illud eſſe naturae. *e*) Illa quoque, quae ex rebus mutuam confirmationem praeſtantibus ducuntur, quae proprii generis videri quidam volunt, & vocant ἐκ των προς ἀλληλα, Cicero ex rebus ſub eandem rationem venientibus, fortiter conſequentibus iunxerim: Si portorium *f*) Rhodiis locare honeſtum eſt, & Hermacreonti conducere. Et, quod diſcere honeſtum, & docere. Vnde illa, non hac ratione ducta, ſed efficiens idem Domitii Afri ſententia eſt pulchra, Ego accuſaui, vos damnaſtis. Eſt inuicem conſequens,

e) *Conſequentia* ad naturalem quendam nexum atque coniunctionem rerum, vt *bonitas* reſpectu *ſapientiae*, *ſequentia* ad ordinem ſucceſſionemque pertinent. Vt inferior paulo clarior ſenſus fiat, ita expleri debebit: *Non dubito, haec quoque, quae iam proferam, eſſe dicique adeo poſſe co ſequentia.*

f) *Portoria*, pontium, portuum, aliorumque itinerum publica erant vectigalia.

quens, &, quod ex diuerſis idem oſtendit: vt, qui mundum naſci dicit, per hoc ipſum & deficere ſignificet, quia deficit omne, quod naſcitur. Simillima eſt his argumentatio, qua colligi ſolent ex iis, quae faciunt, ea, quae efficiuntur, aut contra: quod genus a cauſſis vocant. Haec interim neceſſario fiunt, interim plerumque, ſed non neceſſario. Nam corpus in lumine vtique vmbram facit, & vmbra, vbicumque eſt, ibi eſſe corpus oſtendit. Alia ſunt, vt dixi, non neceſſaria, vel vtrimque, vel ex altera parte. Sol colorat: non vtique, qui eſt coloratus, a ſole eſt. Iter puluerulentum facit: ſed nec omne iter puluerem mouet; nec, quisquis eſt puluerulentus, ex itinere eſt. Quae vtique fiunt, talia ſunt, Si ſapientia bonum virum facit, bonus vir eſt vtique ſapiens: itemque, Boni eſt honeſte facere; mali, turpiter: &, qui honeſte faciunt, boni; qui turpiter, mali recte iudicantur: at hoc plerumque, Exercitatio robuſtum corpus facit; ſed non, quisquis eſt robuſtus, exercitatus; nec, quisquis exercitatus, robuſtus eſt: Nec, quia fortitudo praeſtat, ne mortem timeamus, quisquis mortem non timuerit, vir fortis erit exiſtimandus: Nec, ſi capitis dolorem facit, inutilis hominibus ſol eſt. Et haec ad hortatiuum maxime genus per-

tinent, Virtus facit laudem, sequenda igitur: at voluptas infamiam, fugienda igitur.

Apposita vel comparatiua dicuntur, quae maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex maiore, Si quis sacrilegium facit, faciet & furtum: ex minore, Qui facile ac palam mentitur, peierabit: ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris g) confirmatio est eius modi, ex maiore, Si adulterum occidere licet, & loris caedere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? ex pari, Quae poena aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Illud adiiciendum videtur, duci argumenta, non a confessis tantum, sed etiam a fictione, quod Graeci καθ' ὑπόθεσιν vocant. Et quidem ex omnibus iisdem locis, quibus superiora, quia totidem species esse possunt fictae, quot verae. Nam fingere hoc loco est proponere aliquid, quod, si verum sit, aut soluat quaestionem, aut adiuvet: deinde id, de quo quaeritur, facere illi simile. Id quo facilius accipiant iuuenes non dum

g) Coniectura etiam dicitur *quaestio facti*: an fecerit? qualitas *iuris*, rectene an male fecerit?

dum ſcholam egreſſi, *h*) primo familiaribus magis, quam vſitatis exemplis oſtendam. Lex eſt, Qui parentes non aluerit, vinciatur. *i*) Non alit quis, & vincula nihilo minus recuſat. Vtitur fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi rei publicae cauſſa abſit. Et illa contra optionem fortium, *l*) ſi tyrannidem petat, ſi templorum euerſionem.

Has fere ſedes accepimus probationum in vniuerſum, quas neque generatim tradere ſat eſt, cum ex qua libet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur; neque per ſingulas ſpecies exſequi patitur natura rerum, quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt in-

h) Ad veterem declamandi morem reſpicit noſter, quo ad forenſes cauſſas praeparabantur iuuenes. Materiae vero in ſchola paſſim ſumebantur a communi vita remotae, vt *de parentibus alendis*, *de tyrannis*, *de praemiis fortium.*

i) Viguit in Graecia lex Pelargica de alendis parentibus a πελαργοσ *ciconia* dicta, quod ciconiae in alendis ſenio confectis parentibus valde celebris pietas erat. *Eraſmus adagio* αντιπελαργειν. Solon mitigauit hanc legem, vt, niſi eſſet a parentibus literis optime filius inſtitutus, alere parentes non teneretur.

l) Fortis hic appellatur ille, qui tyrannnm occidiſſet, cui, vt optaret, quod vellet, in praemium lex permiſit.

commoda, vt & nimium dicerent, nec tamen totum. Vnde plurimi, cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam, quem ex ingenio ſuo potuerant habere, conatum, velut adſtricti certis legum vinculis, perdiderunt: &, magiſtrum reſpicientes, naturam ducem ſequi deſierunt. Nam vt per ſe non ſufficit ſcire, omnes probationes aut a perſonis, aut a rebus peti, quia vtrumque in plura diuiditur: ita ex antecedentibus & iunctis & ſequentibus trahenda eſſe argumenta qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, vt, quid in quaque cauſſa dicendum ſit ex his, ſciat? Praeſertim, cum plurimae probationes in ipſo cauſſarum complexu reperiantur, ita vt ſint cum alia re nulla communes, eaeque ſint & potentiſſimae & minime obuiae, quia communia ex praeceptis accepimus, propria inuenienda ſunt. Hoc genus argumentorum ſane dicamus ex circumſtantia, quia περίστασιν dicere aliter non poſſumus, vel ex iis, quae cuiusque cauſſae propria ſunt.

CA-

Caput X.

De Exemplis.

Quodnam tertium genus probationum — quid exemplum — quid intuendum — quid fabulae ſic dictae Aeſopicae praeſtant — quid eſt ſimilitudo — & unde ſumuntur — ad quid auctoritas — prouerbia — ſeptem praecepta ſapientum ?

Tertium genus ex iis, quae extrinſecus adducuntur in cauſſam, Graeci vocant παραδειγμα, quo nomine & generaliter vſi ſunt in omni ſimilium appoſitione, & ſpecialiter in iis, quae rerum geſtarum auctoritate nituntur. Noſtri fere ſimilitudinem vocare maluerunt, quod ab illis παραβολη dicitur; hoc alterum, exemplum: quamquam & hoc, ſimile eſt; & illud, exemplum. Nos, quo facilius propoſitum explicemus, vtrumque παραδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exemplum. Nec vereor, ne videar repugnare Ciceroni, qui collationem ſeparat ab exemplo. *m*)

 Nam

m) Cicero de Inuent. L. I. c. 30. comparabilis tres facit partes, *imaginem*, *collationem*, & *exemplum. Imago*, inquit, *eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem.* Collatio *eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine conferens.* Exemplum *eſt*, *quod rem auctoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat.* Tum. c. 31. diſtinquit inter in-

Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas partes, inductionem & ratiocinationem, vt plerique Graecorum in παραδειγμα & επιχειρηματα: dixeruntque παραδειγμα, ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimum Socrates est vsus, hanc habuit viam; cum plura interrogasset, quae fateri aduersario necesse esset, nouissime id, de quo quaerebatur, inferebat, cui simile concessisset. Id est inductio. Hoc in oratione fieri non potest: sed, quod illic interrogatur, hic fere sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod est pomum generosissimum? nonne, quod optimum? concederetur. Quid? equus qui generosissimus? nonne, qui optimus? & plura in eumdem modum. Deinde, cuius rei gratia rogatum est, Quid homo? nonne is generosissimus, qui optimus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione valet plurimum, in oratio-

inductionem & ratiocinationem. Inductio distabat ratiocinatione, quod haec ex propositione, assumtione & conclusione, illa ex similium coaceruatione veritatem colligeret. Sicut vero syllogismus alius erat pressus & dialecticus; alius oratorius & ornatior, proprie ἐπιχείρημα dictus: ita inductio alia dialectica, quae ex enumeratione singulorum colligebat vniuersale; alia Socratica, quae similium interrogatione rei similis eliciebat confessionem; alia oratoria παράδειγμα, quae plurium similium appositione efficiebat, quod vellet.

tione perpetua diſſimile eſt. Etenim ſibi ipſe reſpondet orator. Quod pomum generoſiſſimum? puto, quod optimum; & quis equus? qui velociſſimus: ita hominum, non qui claritate naſcendi, ſed qui virtute maxime excellet. Omnia igitur ex hoc genere ſumta, neceſſe eſt aut ſimilia eſſe, aut diſſimilia, aut contraria. Similitudo aſſumitur interim & ad orationis ornatum: ſed illa, cum res exiget, nunc ea, quae ad probationem pertinent, exequar. Potentiſſimum autem eſt inter ea, quae ſunt huius generis, quod proprie vocamus Exemplum, id eſt, rei geſtae, aut vt geſtae, vtilis ad perſuadendum id, quod intenderis, commemoratio. Intuendum igitur, totum ſimile ſit, an ex parte: vt aut omnia ex eo ſumamus, aut quae vtilia erunt. Simile eſt, iure occiſus eſt Saturninus, ſicut Gracchi. Diſſimile, Brutus occidit liberos proditionem molientes; Manlius virtutem filii morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit; Verres eadem ſociis abſtulit. Et probandorum & culpandorum ex his confirmatio eosdem gradus habet. Etiam in iis, quae futura dicemus, vtilis ſimilium admonitio eſt: vt, ſi quis dicens, Dionyſium idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuae, vt, eorum adiutus armis, tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Piſiſtratum ad dominationem perueniſſe.

Sed

Sed, vt ſunt exempla interim tota ſimilia, vt hoc proximum: ſic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia violata vrbes euerſae ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines, n) cum ab vrbe diſceſſiſſent, publice reuocati ſunt: quanto magis principes ciuitatis viri, & bene de re publica meriti, cum inuidiae ceſſerint, ab exilio reducendi? Ad exhortationem vero praecipue valent imparia. Admirabilior in femina, quam in viro, virtus. Quare, ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum afferent momenti Horatius o) & Torquatus, quantum illa mulier, cuius manu Pyrrhus p) eſt interſectus: & ad moriendum non tam Cato & Scipio, quam Lucretia: q) quod ipſum eſt ex minoribus ad maiora.

Il-

n) Liu. L. IX. c. 30, ridicula ſane hiſtoriola, qua quis apte forſan, cum de revocando Cicerone actum, vſus erat.

o) De Horatio Cocl. Liu. L. II. c. 10.

p) Pyrrhum Epirotarum Regem mulier in mediis Argis, cuius filium petebat, deiecta in caput tegula, occidit. *Plutarchus in vita ſub extremum.*

q) Lucretiae memorabile factum Liu. L. I. c. 58.

Illae vero fabulae, quae, etiam si originem non ab Aesopo acceperunt, (nam videtur earum primus auctor Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, r) ducere animos solent, s) praecipue rusticorum, & imperitorum: qui & simplicius, quae ficta sunt, audiunt, & capti voluptate facile iis, quibus delectantur, consentiunt. Si quidem & Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse no-

r) Fabricius Bibliothecae graecae L. II. c. 9. p. 390. 401. De hac re disputatum inter recentiores, quibus Quintiliani auctoritas non est praetermissa. Vide Gasp. Bachet de Miziriaco vitam Aesopi, quae latine reddita est in editione Lipsiensi Hauptmaniana; & Bentlei dissertationem de epistolis Phalaridis & fabulis Aesopi. Hesiodus scilicet in operum & dierum libello de luscinia & accipitre perbelle iam fabellam narrauit. — Ex Diogene denique Laertio L. II. c. 42. colligitur Aesopum non scripsisse suas fabulas, sed tantum in familiari congressu recitasse. Quas hodie tenemus, genuinas saltem non omnes esse, sed interpolatas a Planude, cum ratione asseritur.

s) Qui commune odium tulere, mutato saepius vultu aut veste pro aliis habiti, caepti sunt amari: eandem veritas sortem experta, quae fabulae, sicut acerba medicina, sacchari dulcedine condita, in animos, recepta est, diu ante repudiata. Cur autem vulgus & ineruditam iuuentutem adeo delectet, ratio latet in mirabilium amore.

nota illa de membris humanis aduerſus ventrem diſcordantibus fabula. Et Horatius ne in poemate quidem humilem generis huius vſum putauit, in illis verſibus,

Olim quod vulpes aegroto cauta leoni, cet.

Proximas exemplo vires habet ſimilitudo, praecipueque illa, quae ducitur citra vllam translationum mixturam ex rebus pene paribus. Vt, qui accipere in campo conſueuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos *t*) eſſe, putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic eius modi iudices infeſti tum reo venerant. Nam παραβολή, quam Cicero collationem vocat, longius res, quae comparantur, repetere ſolet. Nec hominum modo inter ſe opera ſimilia ſpectantur, vt Cicero pro Muraena facit, Quod ſi e portu ſoluentibus ii, qui iam in portum ex alto inuehuntur, praedicere ſummo ſtudio ſolent & tempeſtatum rationem, & praedonum, & locorum: quod natura fert, vt iis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo me tandem animo eſſe oportet, prope iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reip. tempeſtates eſſe ſubeundas? Sed & a mutis atque etiam in-

t) Pro Cluentio c. 27. nummos *ſuppreſſos* peculiari locutione appellat Cicero pecuniam *occultatam*, *aut dolo malo ſuppreſſam*.

inanimis interim huius modi ducitur. Vt, ſi animum dicas excolendum, ſimilitudine vtaris terrae, quae neglecta ſentes atque dumos, culta fructus creat: aut, ſi ad curam reip. horteris, oſtendas apes etiam formicasque, non modo muta, ſed etiam parua animalia, in commune tamen laborare. Ex hoc genere dictum illud eſt Ciceronis, vt corpora noſtra ſine mente, ita ciuitas ſine lege, ſuis partibus, vt neruis ac ſanguine & membris, vti non poteſt. Sed, vt hac corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio, equorum; pro Archia, ſaxorum quoque vſus eſt ſimilitudine. Illa, (vt dixi) propiora, vt remiges ſine gubernatore, ſic milites ſine imperatore nihil valere. Solent tamen fallere ſimilitudinum ſpecies: ideoque adhibendum eſt his iudicium. Neque enim, vt nauis vtilior noua, quam vetus, ſic amicitia: vel, vt laudanda, quae pecuniam ſuam pluribus largitur, ita, quae formam. Verba ſunt in his ſimilia, vetuſtatis, & largitionis: vis quidem longe diuerſa, pecuniae, & formae; nauis & amicitiae. Itaque in hoc genere maxime quaeritur, an ſimile ſit, quod infertur.

Adhibetur extrinſecus in cauſſam & auctoritas. Haec ſecuti Graecos, a quibus κρίσεις dicuntur, iudicia aut iudicationes vocant, non, de quibus ex cauſſa dicta ſententia eſt; (nam ea

qui-

quidem in exemplorum locum cedunt) ſed, ſi quid ita viſum gentibus, populis, ſapientibus viris, claris ciuibus, illuſtribus poetis, referri poteſt. Ne haec quidem vulgo dicta, & recepta perſuaſione populari, ſine vſu fuerint teſtimonia. Sunt enim quodam modo potentiora etiam, quod non cauſſis accommodata, ſed, liberis odio & gratia mentibus, ideo tantum dicta factaque, quia aut honeſtiſſima, aut veriſſima videbantur. An vero me de incommodis vitae differentem, non adiuuabit earum perſuaſio nationum, quae fletibus natos, laetitia defunctos proſequuntur? *u*) Aut, ſi miſericordiam commendabo iudici, nihil proderit, quod prudentiſſima ciuitas Athenienſium, non eam pro affectu, ſed pro numine accepit?

Iam illa ſeptem praecepta ſapientum, nonne quasdam vitae leges exiſtimamus? Si cauſſam veneficii dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata videatur, qui nullam adulteram non eamdem eſſe veneficam dixit? Iam ſententiis quidem poetarum non orationes modo ſunt refertae, ſed libri etiam philoſophorum: qui quamquam inferiora omnia praeceptis ſuis ac litteris credunt, repetere tamen auctoritatem a plurimis verſibus non faſtidierunt. Ea quoque, quae vulgo recepta

u) Eſt Thraciae populus, quos *Trauſos* vocat Herodotus.

ta ſunt, hoc ipſo, quod incertum auctorem habent, velut omnium ſiunt: quale eſt, vbi amici, ibi opes: &, conſcientia mille teſtes: & apud Ciceronem, pares autem (vt eſt in vetere prouerbio) cum paribus facillime congregantur. Neque enim duraſſent haec in aeternum, niſi vera omnibus viderentur.

Caput XI.

De Uſu Argumentorum.

Quid de argumentis obſeruandum — quid de firmiſſimis, & firmioribus — quibus adiuuanda ſunt — quid probationes patheticae — quo loco ponenda argumenta — quomodo refutatio inſtituenda?

Haec fere de probatione, vel ab aliis tradita, vel vſu percepta, in hoc tempus ſciebam. Nec mihi fiducia eſt, vt ea ſola eſſe contendam: quin immo hortor ad quaerendum, & inueniri poſſe fateor: quae tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter, quem ad modum ſit vtendum his, ſubiungam. Traditum fere eſt, argumentum oportere eſſe confeſſum. Dubiis enim probari dubia qui poſſunt? Quaedam tamen, quae in alterius rei probationem ducimus, ipſa probanda ſunt. Spiculum tuum in corpore occiſi inuentum eſt: negat ſuum: Vt probationi

profit, probandum eft. Illud hoc loco monere inter neceffaria eft, nulla effe firmiora, quam quae ex dubiis facta funt certa. Caedes a te commiffa eft, cruentam enim veftem habuifti. Non eft tam graue argumentum, fi fatetur, quam fi conuincitur. Nam fi fatetur, multis ex cauffis potuit cruenta effe veftis; Si negat, hic cauffae cardinem ponit, in quo fi victus fuerit, etiam in fequentibus ruit. Non enim videtur in negando mentiturus fuiffe, nifi defperaffet, id poffe defendi, fi confiteretur.

Firmiffimis argumentorum fingulis inftandum, infirmiora congreganda funt: quia illa per fe fortia, non oportet circumftantibus obfcurare, vt, qualia funt, appareant: haec, imbecilla natura, mutuo auxilio fuftinentur. Itaque, fi non poffunt valere, quia magna non funt; valebunt, quia multa funt, quae ad eiusdem rei probationem omnia fpectant: vt, fi quis hereditatis gratia hominem occidiffe dicatur, Hereditatem fperabas, & magnam hereditatem: & pauper eras, & tum maxime a creditoribus appellabaris: & offenderas eum, cuius heres eras, & mutaturum tabulas fciebas. Singula leuia funt, & communia: vniuerfa vero nocent, etiam fi non vt fulmine, tamen vt grandine.

Quaedam argumenta ponere fatis non eft, adiuuanda funt: vt, fi cupiditas cauffa fceleris

fu-

fuit; quae ſit vis eius: ira; quantum efficiat in animis hominum talis affectio. *x*) Ita & firmiora erunt ipſa, & plus habebunt decoris, ſi non nudos, & velut carne ſpoliatos artus oſtenderint. Multum etiam refert, ſi argumento nitemur odii, vtrum hoc ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu? vetus, an nouum? aduerſus inferiorem, parem, an ſuperiorem? alienum, an propinquum? Suos habent omnia iſta tractatus, & ad vtilitatem partis eius, quam tuemur, referenda ſunt. Nec tamen omnibus ſemper, quae inuenerimus, argumentis onerandus eſt auditor: quia & taedium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim auditor poteſt credere ſatis eſſe ea

x) Appetituum, queis mentes incitantur, cauſſas natura hominibus inſeruit, qui affectibus, prout res extra poſitae lenius vehementiusque animum affecerint, fundamenta praebent. Amor ſui ipſius in vlciſcendae iniuriae cupiditatem verſus diſtinctos plane in alio atque alio motus producit. Iam ira ſubito excandeſcit, mox iterum deſinit, iam in furorem erumpit, iam odii plane inſanabilis cauſſa eſt. Aliter quoque agunt ad iram proni, quos ambitio, aliter, quos auaritia ſtimulat. Variis hisce morbis varie attemperanda medicina eſt, cuius ſi modum ignores, conatus eludet omnes, & luis inſtar ſerpet malum, quantum obluctari videaris. Hic aliquam fortaſſe, cur eloquentia noſtra tam parum mores corrigat, cauſſam vidi.

potentia, quae non putamus ipſi ſufficere, qui dicimus. In rebus vero apertis argumentari tam ſit ſtultum, quam in clariſſimum ſolem mortale lumen inferre.

His quidam probationes adiiciunt, quas παθητικας vocant, ductas ex affectibus. *y*) Atque Ariſtoteles quidem potentiſſimum putat ex eo, qui dicit, ſi ſit vir optimus: quod vt optimum eſt; ita longe quidem, ſed ſequitur tamen, videri.

Quaeſitum etiam, potentiſſima argumenta primone ponenda ſint loco, vt occupent animos? an ſummo, vt inde dimittant? an partita primo ſummoque; vt Homerica diſpoſitione in medio ſint infirma? an a minimis creſcant? *z*) Quae, prout ratio cauſſae cuiusque poſtulabit, ordinabuntur, vno (vt ego cenſeo) excepto, ne a potentiſſimis ad leuiſſima decreſcat oratio.

Re-

y) Fabius *patheticas* videtur pro *ethicis* dixiſſe. Probationes ethicas vocat Ariſtoteles, quae ab hominum moribus ducuntur. Sic cum Rhet. I. ab oratore *prudentiam*, *virtutem*, *beneuolentiam* poſtulat, non eſſe ſolum, inquit, ſed etiam videri *bonus*, qui dicit, oportet; qui vt videaris, optima quidem eſt via *eſſe*.

z) Neſtor apud Homerum Iliadis L. I. v. 297. fortes *prima* acie collocat, imbelles *media*, praeſtantes *vltima*.

Refutatio, quae dici poſſunt ex diuerſo, diſſoluit: & haec eſt proprie, cui in cauſſis quartus adſignatur locus. Neque vero ex aliis locis ratio argumentorum in hac parte peti poteſt, quam in confirmatione: nec locorum, aut ſententiarum, aut verborum aut figurarum alia eſt conditio. Porro, qui ſcierit, quid pars aduerſa, quid noſtra habeat valentiſſimum, facile iudicabit, quibus maxime rebus vel occurrendum ſit, vel inſtandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam, ſi agimus, noſtra confirmanda ſunt primum: tum, quae noſtris opponuntur, refutanda. Si reſpondemus, prius incipiendum eſt a refutatione. *a*)

Caput XII.

De Peroratione.

Quid eſt Peroratio — quae eius virtutes?

Peroratio ſequebatur, quam cumulum quidam, concluſionem alii vocant. Rerum repetitio & congre-

a) De ſyllogiſmo autem & enthymemate nihil adiicio: naturam ſuperius indicaui: Ante logicae praecepta, quae tradit Fabius, non intelligerentur; poſt, eſſent ſuperuacua: ipſa haec confirment Fabii verba: *Qui legem dicendi, quaſi quaedam myſteria, tradiderunt certis non inueniendorum modo argumentorum locis, ſed concludendorum quoque nos praeceptis alligauerunt.*

gregatio, quae Graece dicitur ανακεφαλαιωσιν, a quibusdam Latinorum enumeratio, & memoriam auditoris reficit, & totam ſimul cauſſam ponit ante oculos, &, etiam ſi per ſingula minus mouerat, turba valet. *b*) In hac, quae repetemus, quam breuiſſime dicenda ſunt, &, quod Graeco verbo patet, decurrendum per capita. Nam, ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio. Quae autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda ſunt, & aptis excitanda ſententiis, & figuris vtique varianda: alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione, velut memoriae auditorum diffidentis.

Id vnum epilogi genus viſum eſt plerisque Atticorum, & philoſophis fere omnibus, qui de arte oratoria ſcriptum aliquid reliquerunt. *c*) Id ſen-

b) Natura duce, fuſius explicata, tandem in ſummam contrahimus, & oculis denuo ſubiicimus, vt ab peregrinantibus fieri amat, qui ampla locorum ſpatia itineribus confecta paruis in mappis ſaepe iterum percurrunt. Elegantis repetitionis exemplum dedit Cicero in Verrem Act. II. L. V. c. 52. & 72.

c) Areopagitae vſque adeo auerſabantur oratorum affectus, vt in tenebris, ne aſpectus rei miſerationem moueret, iudicarent. — Qui igitur peccant concionatores multi, qui veterem in ciendis affectibus morem imitantur, quem illorum prudentior quisque iam dam-

ſenſiſſe Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per praeconem prohibebatur orator. Philoſophos minus miror, apud quos vitii eſt loco, affici: nec boni mores videntur, ſic a vero auditorem auerti: nec conuenire viro bono vitiis vti. Ceterum, illud conſtitit inter omnes, etiam in aliis partibus actionis, ſi multiplex cauſſa ſit, & pluribus argumentis defenſa, vtiliter ανακεφαλαιωσιν fieri ſolere: ſicut nemo dubitauerit multas eſſe cauſſas, in quibus nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues & ſimplices fuerint.

damnauerat, praecipue cum finis vtrorumque diuerſiſſimus ſit? Olim perorata cauſſa iudices ſuffragia collaturi conuenere, & ſententia ab eo potiſſimum pendebat animorum habitu, quem orator feciſſet. Multum hic ſane litigatoris intererat, vehementius in fine commoueri, nedum perturbari iudices; quos etiam omnibus artis viribus huc quaſi ſeruatis actores petebant, vt miſerationem & inuitis extorquerent; parum ſolliciti, redeuntes ad ſe damnarent iudices, quae egiſſent an probarent; dum reum abſoluiſſent. — Noſtrum contra opus eſt, veritatis rudes docere, praeiudicia convellere, quae recta honeſtaque ſunt, ſuadere, ac, vt bona durent, efficere. Non igitur grandine obruendus & confundendus animus, ſed ſtillatim veritas infundenda. Olim perturbandi non raro erant animi, quo minus veritatem viderent; iam, vt veritatem percipiant, potius componendi. Hoc impetu non obtinetur, ſed, quam

Caput XIII.

De Affectibus.

Vbi locus est affectibus — quid παθοσ quid ἠδοσ — quando adhibenda — quibus excitatur affectus — ad quid visiones — & ἐναργεια?

Adhuc opus superest, cum ad obtinenda, quae volumus, potentissimum, tum supra dictis multo difficilius, mouendi animos, atque in eum, quem volumus, habitum formandi, & velut transfigurandi. Cuius rei altius repetenda ratio est.

Per totam caussam locus est affectibus: *d*) & eorum non simplex natura, nec in transitu tractan-

veritas cum motu illabens facit, *ruhig und sanftrührend*, i. e. persuasione. Violentae concussiones temporariae sunt, & quid citius arescit quam lacrymae? Tota igitur accendat oratio, pectusque sensim calefiat; quod nisi toto orationis tractu & rerum magnitudine effeceris, frustra in fine sudabis.

d) *Stupor* quidam (*Gefühllosigkeit*) aeque animum humanum dedecet, ac perturbatio & tumultus. Appetitus rationis imperio subiecti, felicitatis humanae sicut instrumenta fiunt; ita pariter affectus, si iisdem rite vtaris, media persuasionis erunt. Motus neutiquam excludit oratoria nostra, sed omni modo amplectitur; dum minus deliberationi noceant. Philosophi est, affectus rationis imperio subiicere, quibus

ctanda, quo nihil maius afferre vis orandi poteſt. Nam cetera forſitan tenuis quoque & anguſta ingenii vena, ſi modo vel doctrina vel vſu ſit adiuta, generare, atque ad frugem aliquam perducere queat: certe ſunt, ſemperque fuerunt non parum multi, qui ſatis perite, quae eſſent probationibus vtilia, reperirent: quos equidem non contemno, ſed hactenus vtiles credo, ne quid per eos auditori ſit ignotum. Qui vero auditorem in quem vellet habitum animi poſſet perducere, rarius fuit.

Huc igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor eſt: ſine quo cetera nuda, ieiuna, infirma, ingrata ſunt. Adeo velut ſpiritus operis huius atque animus eſt in affectibus.

Horum autem, ſicut antiquitus traditum accepimus, duae ſunt ſpecies: alteram Graeci παθος vocant, quam nos vertentes recte ac proprie affectum dicimus; alteram ἠθος, cuius nomine,

bus ſubactis orator vtitur; cum interim poeta & compoſitos & perturbatos ſimulet, vt, quae inter homines fiant, rite pingendo delectet & proſit. Generalis haec itaque affectuum theoria eſt, e qua & orator & Poeta ſuum ſumat. In naturam rerum pro more ſuo penetrauit Fabius, cui, quae recentiores, Homius praecipue, in meliorem quidem ordinem redegere, illibata non erant. Legi & in hoc poſſunt Meiners *Abhandlung über die Apathie der Stoiker, im zweyten Theil Phil. Schriften die IIIte.*

vt ego quidem ſentio, caret ſermo Romanus; mores appellantur: atque inde pars quoque illa philoſophiae ἠθικὴ, moralis eſt dicta. Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari videntur, quam morum quaedam proprietas. Nam ipſis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores voluntatem complecti, quam nomina interpretari, maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atque compoſitos eſſe dixerunt; in altero vehementer commotos, in altero lenes; denique hos imperare, illos perſuadere; hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam praeualere. Adiiciunt quidam peritorum, παθοσ temporale eſſe. *e)* Propria tamen mihi vis no-

e) Ex hac Fabii doctrina colligitur, παθοσ illas eſſe vehementes concitationes, quae quouis motu, praecipue vero metus, terroris, triſtitiae aut irae animum ita conturbant, vt deliberationem amittat: ἠθοσ econtra illas eſſe, quae ſuauiter afficiunt, & ex deliberatione oriuntur. παθοσ necdum eſt perturbatio, ſed ad eam excitandam maxime valet, ſicut ἠθοσ ad perſuaſionem. Praeter haec in ſenſu quodam improprio ſublime quoduis & erectum *patheticum* vocant, quod animo magnitudine ſua & maieſtate quendam quaſi horrorem incutit; vt *ſtatua Apollinis* in atrio Muſei Clementini (vulgo *Apollo im Beluedere*) cuius deſcriptionem dedit Winkelmann *Geſchichte der Kunſt des Alterthums P. II. p.* 392.; item

nominis & exprimenda natura eſt, qua tenus appellatione ipſa non ſatis ſignificari videtur. ἦθος, quod intelligimus, quodque a docentibus deſideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur: non ſolum mite ac placidum, ſed plerumque blandum & humanum, & audientibus amabile atque iucundum: in quo exprimendo ſumma virtus ea eſt, vt fluere omnia ex natura rerum hominumque videantur, quo mores dicentis ex oratione pelluceant, & quodam modo agnoſcantur. Diuerſum eſt huic, quod πάθος dicitur, quodque nos affectum proprie vocamus: &, vt proxime vtriusque differentiam ſignem, illud comoediae, hoc tragoediae ſimile.

Quod ſi tradita mihi ſequi praecepta ſufficeret, ſatis feceram huic parti, nihil eorum, quae legi, vel didici, quod modo probabile fuit, omittendo: ſed mihi in animo eſt, quae latent penitus ipſa huius loci aperire penetralia; quae quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac

item *pictura Mich. Angelo* aut *Stabat Mater Bergoleſianum.* De quo genere recte Longinus S. 29. *Affectus*, ait, *tantum particeps eſt ſublimitatis, ſicut morata oratio iucunditatis.* Vide etiam, quae Meiners *in der Reuiſion der Philoſophie p.* 273. Mendelſohn *über das Erhabene und Naiue in den ſchön. Wiſſenſchaft. Phil. Schriſt. II. Th.* 3*te.*

natura ipſa duce, accepi. *f*) Summa enim (quantum ego quidem ſentio) circa mouendos affectus in hoc poſita eſt, vt moueamur ipſi. Nam & luctus, & irae, & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, ſi verba vultumque tantum, non etiam animum, accommodauerimus. Quid enim aliud eſt cauſſae, vt lugentes, vtique in recenti dolore, diſertiſſime quaedam exclamare videantur, & ira non numquam, in indoctis quoque, eloquentiam faciat, quam quod illis ineſt vis mentis, & veritas ipſa morum? Quare in iis, quae veriſimilia eſſe volemus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui vere patiuntur, affectibus: & a tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere auditorem volet. An ille dolebit, qui audiet me, hoc cum dicam, non dolentem? iraſcetur, ſi nihil ipſe, qui in iram concitat, idque exigit, ſimile patietur? ſiccis agenti oculis lacrimas dabit? fieri non poteſt. Nec incendit, niſi ignis, nec madeſcimus, niſi humore: nec res vlla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur, vt apud nos va-

f) De hoc iam Cicero L. II. de orat. c. 45. Itemque Horatius docuit in arte v. 102. *Si me vis flere, dolendum eſt primum ipſi tibi.* Ne vero exinde optimum Fabium ignorantiae, iactantiaeque damnes; Quae hic docuit, non tam ex libellis, ſed ex animo ſuo ſenſuue interno, factis in hoc pluribus experimentis, ait ſe didiciſſe; nullo autem modo nouae ſe auctorem veritatis iactat.

valeant ea, quae valere apud alios volumus: afficiamurque, ante quam afficere conemur. At, quo modo fiet, vt afficiamur? neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασιας Graeci vocant, nos sane visiones appellemus: per quas imagines rerum absentium ita repraesentantur animo, vt eas cernere oculis, ac praesentes habere videamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam dicunt ἐυφαντασιωτον, qui sibi res, voces, actus secundum verum optime finget: quod quidem nobis volentibus facile continget. Nam, vt inter otia animorum, & spes inanes, & velut somnia quaedam vigilantium; ita nos hae, de quibus loquimur, imagines prosequuntur, vt peregrinari, nauigare, praeliari, populos alloqui, diuitiarum, quas non habemus, vsum videamur disponere, nec cogitare, sed facere. Hoc animi vitium ad vtilitatem non transferemus? Vt hominem occisum querar; non omnia, quae in re praesenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet circumuentus? exclamabit? vel rogabit? vel fugiet? non ferientem, non concidentem videbo? non animo sanguis, & pallor, & gemitus, extremus denique exspirantis hiatus insidet?

In-

Insequetur ἐνάργεια, quae a Cicerone illustratio & euidentia nominatur, quae non tam dicere videtur, quam ostendere: & affectus non aliter, quam si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his visionibus illa sunt. g)

Excussi manibus radii, reuolutaque pensa?
Et --- Leuique patens in pectore vulnus?
Et equus ille in funere Pallantis,
--- Positis qui insignibus
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora?

(Vide append. ad Caput II.)

Caput XIV.

De Risu.

Quid Risus — quid rei affert difficultatem — quae vis risus — quid natura — occasio — & ars praestat — quid vrbanum — venustum — salsum — facetum — jocus — dicacitas — quid ridiculum — & quae diuisio?

Diuersa virtus, quae risum mouendo & illos tristes soluit affectus, & animum ab intentione re-

g) *Excussi manibus radii.* Aen. L. IX. v. 476. scilicet de matre Euryali filii morte perculsa dicitur. *Leuique patens* L. XI. v. 40. De Pallantis funere, quo etiam illud de equo v. 89. *Dulcis moriens.* L. X. v. 782. de Antore Herculis comite dicitur.

rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & a ſatietate vel a fatigatione renouat.

Affert autem ſummam rei difficultatem, primum, quod ridiculum dictum plerumque falſum eſt, hoc ſemper humile; ſaepe ex induſtria deprauatum; praeterea numquam honorificum, tum varia hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, ſed motu animi quodam, neſcio an enarrabili, iudicatur. *h*) Neque hoc ab vllo ſatis explicari puto, licet multi tentauerint, vnde riſus; qui non ſolum facto aliquo dictoue, ſed interdum quodam etiam corporis tactu laceſſitur. Praeter ea non, vt oratione moueri ſoleat. Neque enim acute tantum ac venuſte, ſed ſtulte, iracunde, timide dicta aut facta ridentur. Ideoque anceps eius rei ratio eſt, quod a deriſu non procul abeſt ri-

h) Ridiculi guſtus teſte Homio nec in ſumma gentis cultura, nec in ſumma cruditate conſiſtit, ſed medio quodam tempore locum habet, quod neque ſit incultum, nec venuſtiſſime politum. Inculti monſtroſis plerumque; cultiores inconuenientiis apte depictis delectari ſolent. Rudes enim trahuntur *nouitate*, cultiores *vanitate*, quod ingenii ſui acie turpitudines aduertant. Cum vero diuerſa ſit ingeniorum indoles, item pro diuerſo animorum habitu aliter plane res nos afficiant; ille motus, quo animus in corpore riſum excitat, ſatis enarrari non poteſt.

riſus. *i*) Habet enim, vt Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua & turpitudine. Quae cum in aliis demonſtrantur, vrbanitas: cum in ipſum dicentem recidunt, ſtultitia vocatur.

Cum videatur autem res leuis, & quae a ſcurris, mimis, inſipientibus denique ſaepe moueatur; tamen habet vim neſcio an imperioſiſſimam, & cui repugnari minime poteſt. Erumpit enim etiam inuitis ſaepe: nec vultus modo ac vocis exprimit confeſſionem, ſed totum corpus vi ſua concutit. *l*) Rerum autem ſaepe, vt dixi, maximarum momenta vetit, cum odium, iramque frequentiſſime frangat.

Verum hoc, quidquid eſt, vt non auſim dicere carere omnino arte; quia non nullam obſervationem habet, ſuntque ad id pertinentia & a Graecis & a Latinis compoſita praecepta: ita plane

i) Exinde *riſum* inter & *deriſum* differentiam apte ſignat Homius c. 12. *Ein lächerlicher Gegenſtand erregt die bloſſe Bewegung des Lachens: ein belachenswerther Gegenſtand iſt ſowohl unanſtändig als lächerlich, und erregt eine vermiſchte Bewegung, die durch das Hohnlächeln oder verachtendes Lachen geäuſſert wird.*

l) De hoc eleganter Cicero de oratore L. II. c. 58. *Quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, vbi ſit, quomodo exiſtat, atque ita repente erumpat, vt eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus.*

ne affirmo, praecipue positum esse in natura & in occasione. Porro natura non tantum in hoc valet, vt acutior quis atque habilior sit ad inueniendum, nam id sane doctrina posset augeri: sed inest proprius quibusdam decor in habitu atque vultu, vt eadem illa minus, dicente alio, videantur vrbana esse. Occasioni vero & in rebus est tanta vis, vt saepe adiuti ea non indocti modo, sed etiam rustici salse dicant in eum, quisquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longe venustiora omnia in respondendo, quam in prouocando. Accedit difficultati, quod eius rei nulla exercitatio est, nulli praeceptores. Vtique in conuiuiis & sermonibus multi dicaces, sed, quia in hoc vsu quotidiano proficimus: Oratoria vrbanitas rara, nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accommodata.

Pluribus autem nominibus in eadem re vulgo vtimur: quae tamen si deducas, suam propriam quamdam vim ostendent. Nam & vrbanitas dicitur: qua quidem significari video sermonem prae se ferentem in verbis & sono & vsu proprium quemdam gustum vrbis, & sumtam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionem: denique, cui, contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam & venere dicatur, apparet.

Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus, natura non vtique hoc est: quam-

quam

quam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, omne, quod salsum sit, ait esse Atticorum; non, quia sunt maxime ad risum compositi: & Catullus, cum dicit,

Nulla in tam magno est corpore mica salis,

non hoc dicit, nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit, quod non erit insulsum, velut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente iudicio, velut palato, excitatque & a taedio defendit orationem. Sane tamen, vt ille, in cibis paullo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriae voluptatis: ita hi quoque in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim diceret Horatius, facetum carminis genus natura concessum esse Virgilio. Decoris hanc magis, & excultae cuiusdam elegantiae appellationem puto. Ideoque in epistolis Cicero haec Bruti refert verba, Nae illi sunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti molles. Quod conuenit cum illo Horatiano,

Molle atque facetum Virgilio.

Iocum vero accipimus, quod est contrarium serio. Nam & fingere, & terrere, & promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio a dicendo, quod est omni generi commune, ducta est: proprie tamen significat sermonem cum risu aliquos

quos incessentem. Ideo Demosthenem vrbanum fuisse dicunt, dicacem negant.

Proprium autem materiae, de qua nunc loquimur, est ridiculum. Ideoque haec tota disputatio a Graecis περι γελοιυ inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadem, quae est omnis orationis, vt sit positum in rebus, aut in verbis. Vsus autem maxime simplex. Aut enim ex aliis risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus. Nostra, ridicula indicamus, &, vt verbo Ciceronis vtar, dicimus aliqua subabsurda. Namque eadem, quae, si imprudentibus excidant, stulta sunt; si simulamus, venusta creduntur. Tertium est genus, vt idem dicit, in decipiendis exspectationibus, dictis aliter accipiendis, ceterisque, quae neutram personam contingunt, ideoque a me media dicuntur. Item ridicula aut dicimus, aut facimus. Facto risus conciliatur: vt Marcus Caelius praetor, cum sellam eius curulem Consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur autem Cos. a patre aliquando caesus flagris. Idem autem, de vultu gestuque ridiculo dictum sit: in quibus est quidem summa gratia, sed maior, cum captare risum non videntur. Tamen inhumana videri solet fortunae insectatio: vel quia culpa caret, vel quia recidere etiam in ipsos, qui obiece-

runt, poteſt. Primum itaque conſiderandum eſt, & quis, & in qua cauſſa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minime conuenit diſtortus vultus, geſtusque, quae in mimis rideri ſolent. Dicacitas etiam ſcurrilis & ſcenica huic perſonae alieniſſima eſt. Obſcoenitas vero non a verbis tantum abeſſe debet, ſed etiam a ſignificatione. Nam, ſi quando obiici poteſt, non in omni loco exprobranda eſt. Oratorem praeter ea vt dicere vrbane volo, ita videri affectare id, plane nolo. Qua propter ne dicet quidem ſalſe, quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, quam minuet auctoritatem.

Vitandum etiam, ne petulans, ne ſuperbum, ne loco, ne tempori alienum, ne praeparatum, & domo allatum videatur, quod dicimus. Nam aduerſus miſeros, ſicut ſupra dixeram, inhumanus eſt iocus. Sed quidam ita ſunt receptae auctoritatis, & notae verecundiae, vt nocitura ſit in eos dicendi petulantia.

Illud non ad orandi fere conſilium, ſed ad omnia pertinet, ne laceſſat hoc modo, quem laedere ſit periculoſum, ne aut inimicitiae graues inſequantur, aut turpis ſatisfactio. Male etiam dicitur, quod in plures conueniet, ſi aut nationes totae inceſſantur, aut ordines, aut conditio, aut ſtudia multorum. Ea, quae dicit vir bonus, omnia ſalua dignitate ac verecundia decent. Nimium

enim

enim risus pretium est, si probitatis impendio constat.

Vnde autem concilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficillimum est dicere. Nam, si species omnes persequi velimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. Risus igitur oriuntur, aut ex corpore eius, in quem dicimus; aut ex animo; qui factis ab eo dictisque colligitur; aut ex his, quae sunt extra posita. Intra haec enim est omnis vituperatio: quae si grauius posita sit, seria est; si leuius, ridicula. Haec aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem, vt oculis subiicere contingat, vt fecit C. Iulius, qui cum Helio Manciae saepius obstrepenti sibi diceret, iam ostendam, qualis sis; isque plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demonstrauit imaginem Galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum simillimus est visus. Tabernae autem erant circa forum, ac scutum illud signi gratia positum. *m)*

m) Erat imago hominis ruditer in scuto Cymbri picta, quod victoria Mariana ei ablatum pro signo tabernae pendebat. Cic. de orat. L. II. c. 66. IAM OSTENDAM, CVIVSMODI SIS: *cum ille:* OSTENDE QVAESO; *demonstrauit digito pictum gallum in Mariano scuto cimbrico, sub Nouis, distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus.*

Staatliche Bibliothek Bamberg

Narrare, quae ſalſa ſint, in primis eſt ſubtile, & oratorium: vt Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio atque Fabricio. *n*) Sed in his omnibus cum elegans & venuſta exigitur tota expoſitio, tum id eſt feſtiuiſſimum, quod adiicit orator. Nam & a Cicerone ſic eſt Fabricii fuga illa condita: Itaque cum callidiſſime ſe putaret dicere, & cum illa verba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicite, iudices, hominum fortunas, reſpicite varios duroſque caſus, reſpicite C. Fabricii ſenectutem: cum hoc, Reſpicite, ornandae orationis cauſſa ſaepe dixiſſet, reſpexit ipſe: at Fabricius a ſubſelliis demiſſo capite diſceſſerat, & cetera, quae adiecit; nam eſt notus locus: cum in re hoc ſolum eſſet, Fabricium a iudicio receſſiſſe.

Similis in apologis quoque, & quibuſdam etiam interim hiſtoriis exponendis gratia conſequi ſolet. *o*) Sed acutior eſt illa atque velocior in vrbanitate breuitas. Cuius quidem duplex eſt forma, dicendi, ac reſpondendi: ſed ratio communis in parte; nihil enim in laceſſendo dici poteſt, quod non etiam in repercutiendo.

Cum

n) Pro Cluentio c. 21.

o) Sic feſtiua eſt Demoſthenis pro Ariſtide de Megarenſium aſino fabula, qua male affectos iudices ſibi conciliauit. Voſſ. L. III. Inſt. orat. c. 3.

Cum ſint autem loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum eſt mihi, non omnes eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibolia, neque illa obſcura, quae Atellanae *p*) more captent; nec qualia vulgo iactantur a viliſſimo quoque, conuerſa in maledictum fere ambiguitate. Ne illa quidem, quae Ciceroni aliquando, ſed non in agendo, exciderunt, vt dixi, cum is candidatus, qui coqui filius habebatur, coram eo ſuffragium ab alio peteret; Ego quoque tibi iure fauebo. Non, quia excludenda ſint omnino verba, duos ſenſus ſignificantia: ſed, quia raro belle reſpondeant, niſi cum prorſus rebus ipſis adiuuantur.

(Vide append. ad cap. XIV.)

p) Fabulas Atellanas exponit Liu. L. VII. c. 2. *Iuuentus, hiſtrionibus fabularum actu relicto, ipſa inter ſe more antiquo ridicula intertexta verſibus iactitare caepit: quae inde exodia poſtea appellata, conſertaque fabellis potiſſimum Atellanis ſunt. Quod genus ludorum ab Oſcis* (Atellae vrbs eſt in regione Oſcorum ſita) *acceptum tenuit iuuentus, nec ab hiſtrionibus pollui paſſa eſt.* Obſcuritas ex vetuſta, vt Donatus in Terentii vita teſtis, elegantia venit.

Sectio III.

Caput Vnicum.

De Diſpoſitione.

An opus eſt diſpoſitione — quid eſt diſpoſitio — quid praeceptoris eſt hac in re — quid diſcipuli ?

Vt opera exſtruentibus ſatis non eſt, ſaxa atque materiam, & cetera aedificanti vtilia congerere, niſi diſponendis iis collocandisque artificum manus adhibeatur: ſic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat atque congeſtum, niſi illas eadem diſpoſitio in ordinem digeſtas; atque inter ſe commiſſas deuinxerit. Nec immerito ſecunda quinque partium poſita eſt, cum ſine ea prior nihil valeat. Neque enim, quamquam fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur: &, ſi quam in corporibus noſtris aliorumue animalium partem permutes atque transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti perdunt, quo viguerunt, vſum: & turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipſam rerum naturam ſtare ordine putant; quo confuſo, peritura ſint omnia. *q*) Sic oratio, carens

q) Chaos deſcripſit Ouidius Metamorphoſ. L. I. a verſu 5.

rens hac virtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohaereat sibi, multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine proposito, casum potius, quam consilium, sequatur. Quapropter totum hoc caput seruiat dispositioni, quae quidem, si certa aliqua via tradi in omnes materias vllo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed, cum infinitae formae fuerint, futuraeque sint, & tot seculis nulla reperta sit caussa, quae esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & vigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium a se ipso petat. Sit igitur (vt supra significaui) Diuisio, rerum plurium in singulas: Partitio, singularum in partes discretus ordo, & recta quaedam locatio, prioribus sequentia annectens: dispositio, vtilis rerum ac partium in locos distributio.

Sunt autem pleraque eius modi, quae, nisi proposita, de qua dicendum est, materia, viam do-

Ante mare & terras & quod tegit omnia coelum,
Vnus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixere chaos; rudis indigestaque moles;
Nec quicquam, nisi pondus iners; congestaque eodem
Non bene iunctarum discordia semina rerum.

Harmoniam mundi a summo Deo institutam descripsit Plato *in Timaeo, Tom. III. edit. Serr. p.* 49 - 53. Cuius breuem epitomem dedit Meiners *philosoph. Schriften ersten Theils p.* 22. 31.

docendi non praebeant. Non enim caussa vniuersa in quaestiones ac locos diducenda est: sed hae ipsae partes habent rursus ordinem suum. Nam & in prooemio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quaestio omnis ac locus habet suam dispositionem, vt theses etiam simplices. Est & hoc, quod scriptor demonstrare non possit, nisi certa, definitaque materia. Sed quid vna faciat, aut altera? quin immo centum ac mille, in re infinita atque materia?

Praeceptoris est, in alio atque alio genere quotidie ostendere, quis ordo sit rerum, & quae copulatio: vt paulatim fiat vsus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia, quae ars efficit, non possunt. Nam quis pictor omnia, quae in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta semel imitandi ratione, assimulabit, quidquid acceperit. Quid enim? non faber vasculum aliquod, quale numquam viderat, facit? Quaedam vero non docentium sunt, sed discentium. Nam & Medicus, quid in quoque valetudinis genere faciendum sit? quid quibus signis prouidendum? docebit: vim sentiendi pulsus venarum, caloris motus, spiritus meatum, coloris distantiam, quae sua cuiusque sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus a nobis, & cum caussis deliberemus, cogitemusque, homines ante inuenisse artem, quam docuisse. Illa enim potentissi-

ma

ma eſt, quaeque vere dicitur oeconomica totius cauſſae diſpoſitio, quae conſtitui, niſi velut in re praeſenti, non poteſt: vbi aſſumendum prooemium, vbi omittendum? vbi vtendum expoſitione continua, vbi partita? vbi ab initiis incipiendum, vbi more Homerico a mediis, vel vltimis? vbi omnino non exponendum? quando a noſtris, quando ab aduerſariorum propoſitionibus incipiamus? quando a firmiſſimis probationibus, quando a leuioribus? quando in cauſſa proponendae prooemiis quaeſtiones? qua praeparatione praemuniendae? quid auditoris animus accipere poſſit ſtatim dictum, quo paullatim deducendus? ſingulis, an vniuerſis opponenda refutatio? reſeruandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affectus? Haec eſt velut imperatoria virtus copias ſuas partientis ad caſus praeliorum, retinentis partes propter caſtella tuenda, cuſtodiendasue vrbes, petendos commeatus, obſidenda itinera, mari denique ac terra diuidentis.

Sed haec in oratione praeſtat omnia, cui adfuerint natura, doctrina, ſtudium. Quare nemo exſpectet, vt alieno tantum labore ſit diſertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum: eſt faciendi ſua cuique vis, vſus, ſua ratio: non reſpiciendum ad haec, ſed in promtu habenda: nec tamquam tradita, ſed tamquam innata. Nam viam demonſtrare velociter ars

poteſt, ſiqua eſt: verum ars ſatis praeſtat, ſi copias eloquentiae ponit in medio, noſtrum eſt, vti eis ſcire. *r*) Reliqua partium eſt demum diſpoſitio: & in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius: qui non modo, vt ſint ordine collocati, elaborandum eſt, ſed vt inter ſe iuncti, atque ita cohaerentes, ne commiſſura pelluceat: corpus ſit, non membra. Quod ita continget, ſi &, quid in quoque conueniat, viderimus, & vt

r) Multi acute partiuntur, & nihil minus, quam vt recte diſponant, agunt. Placent ſibi corrupti in diuiſionibus, & in ipſo opere huc illucue incerti fluctuant; in quos recte Horatianum illud cadit:

Amphora caepit
Inſtitui, currente rota cur vrceus exit?

Muſices, architecturae, picturae vis maxima in eo poſita eſt, vt apta partium vbique iunctura ſit, & ex pluribus vnum ac ſimplex fiat; multo magis orationis? Quid pretioſa vaſa aliaque ſupellectilia, ſi cumulus ſint? Qui optime figuras deſcribit, coloresque dexterrime miſcet, neſcit vero, quas perſonas in luce ponat, quas remoueat, quemue cuiuis ſitum det, ex quo totum (*eine Gruppe*) fiat; num artifex eſt? Sit memorabile Lucretiae factum, ex quo poeta, pictor, orator operis ſui materiam ſumat: Tragoedia, pictura, oratio, propriam hic ſuam diſpoſitionem habent. Quid igitur facies? Rem geſtam tibi plane praeſentem redde, & ad ea, quae hic ſentias, quoue modo res animo ſuccedant, quid ma-

vt verba verbis applicemus, non pugnantia, ſed quae inuicem complectantur. Ita res diuerſae diſtantibus ex locis quaſi inuicem ignotae non colliduntur, ſed aliqua ſocietate cum prioribus ac ſequentibus ſe copulaque tenebunt: ac videbitur non ſolum compoſita oratio, ſed etiam continua. Verum longius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & a diſpoſitione ad elocutionis praecepta labor, quod proxima Sectio inchoabit.

(Vide append. ad cap. unicum Sectio III.)

SECTIO

magis minusue afficiat, ſedulo attende: ex hoc operis colorem, rerum iuſtam ſeriem, ac nexum, & ex nexu totum denique filum trahe; quod, vt nunquam abrumpatur, aut temere interturbetur, cuſtodiendum. Docet hoc maxime ars cogitandi: *ſcribendi recte, ſapere eſt principium & fons.* Praecipue de idearum conſociatione leges huc faciunt, de quibus Homius c. 1. Horatii oda ad Virgilii nauem ex diuerſiſſimis plane rebus vnum pulcherrime efficiens, & iuſtae adſociationis & naturalis diſpoſitionis exemplar eſt, huius analyſin dedit Brieglebus.

SECTIO IV.

De Elocutione.

Quid eſt eloqui — quae cura verborum & quae rerum habenda — quid cauendum cura verborum — quomodo ſpectanda elocutio?

Iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, vt inter omnes oratores conuenit, difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius ſupra habuimus mentionem, ait a ſe diſertos viſos eſſe multos, eloquentem autem neminem. *s*) Diſertis ſatis putat, dicere, quae oporteat: ornate autem dicere, proprium eſſe eloquentiſſimi. Et Marcus Tullius inuentionem quidem ac diſpoſitionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris. Ideoque praecipue circa partis huius praecepta elaborauit. Quod eum merito feciſſe, etiam ipſo rei, de qua loquimur, nomine palam declaratur. Eloqui enim hoc eſt, omnia, quae mente concepe-

s) In quodam libello, cuius facit mentionem apud Cic. de orat. I. c. 21. vbi & diſcrimen affert: *quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atque dilucide apud mediocres homines, ex communi quadam opinione, dicere: eloquentem vero, qui mirabilius & magnificentius augere poſſet atque ornare, quae vellet, omnesque omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret.*

peris, promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam haerenti. Hoc itaque maxime docetur; hoc nullus nisi arte assequi potest; huc studium adhibendum; hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis aetas consumitur; hoc maxime orator oratore praestantior; hoc genera ipsa dicendi alia aliis potiora.

Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, &, velut in vestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam, resistam iis, qui, omissa rerum (qui nerui sunt in caussis) diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum, sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires: namque & colorata, & adstricta, & lacertis expressa *t)* sunt,

t) Lacerti sunt ii, quos musculos, *ädericht Fleisch*, appellant medici: quo magis sana corpora neruis adstricta sunt, eo magis illa ipsa vi exprimuntur, vt appareant lacerti, emineantque, quod exercitatione efficitur. Ab hac musculorum expressione artis opera dicuntur expressa, quae maxime artificis manum commendant.

ſunt, ſed eadem ſi quis vulſa atque fucata *u*) muliebriter comat, foediſſima ſunt ipſo formae labore. Et cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, vt Graeco verſu *x*) teſtatum eſt, auctoritatem: at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida & verſicolor *y*) quorumdam elocutio res ipſas effeminat, quae illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum,

u) Per vulſa fucataque corpora. moroſior eorundem cura intelligitur, qua non tonſis ſolum & raſis, ſed euulſis etiam pilis, ſuperinductoque fuco, vnctio fiebat. Comere ad ornatum pertinebat capitis & capillorum, quanquam de omni ſaepe ornatu accipi ſoleret.

x) *αἱματα ανηϱ*, *veſtis facit virum*, graecum prouerbium eſt: Fabius videtur verſum Homericum reſpicere Odyſſeae L. VI. v. 29. vbi Minerua hortatur Nauſicaam, vt ad inſtantes nuptias veſtes lauet,

> Ἐκ γαϱ τοι τετων φατις ἀνθϱωπες ἀναβαινει
> Ἐσθλη.
>
> *Etenim ex his fama hominibus naſcitur bona.*

y) Similitudo a veſte Coa ducitur, quam Pamphyla quaedam in Co Inſula inuenit, Ariſtotele teſte L. VI. de Hiſt. animalium. Bombycina dicta erat, quod ex ſerico adeo tenui erat, vt transluceret, & verſicolor, quod alium atque alium, decepto viſu, colorem exhiberet.

rum, rerum volo esse solicitudinem. Nam plerumque optima rebus cohaerent, & cernuntur suo lumine: at nos quaerimus illa, tamquam lateant semper, seque subducant. Ita numquam putamus circa id esse, de quo dicendum est: sed ex aliis locis petimus, & inuentis vim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est: quae, si toto corpore valet, vngues polire, & capillum reponere, non existimabit ad curam suam pertinere.

Sed euenit plerumque, vt hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia sunt optima minime arcessita, & simplicibus atque ab ipsa veritate profectis similia. Nam illa, quae curam fatentur, & ficta atque composita videri etiam volunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt, propter id, quod sensus obumbrant, & velut laeto gramine sata strangulant. Nam &, quod recte dici potest, circuimus amore verborum: &, quod satis dictum est, repetimus: &, quod vno verbo patet, pluribus oneramus: & pleraque significare melius putamus, quam dicere. Atqui plerosque videas haerentes circa singula, & dum inveniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam si idcirco fieret, vt semper optimis vterentur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae & cursum dicendi refrenat,

natura, & calorem cogitationis exstinguit mora & diffidentia. Miser enim &, vt sic dicam, pauper orator est, qui nullum verbum aequo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa & idonea copiosam sibi verborum supellectilem comparárit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde haec omnia exercitatione plurima roborarit, vt semper in promtu sint, & ante oculos. Namque hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio praecedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Namque ista quaerendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est, non cum dicimus.

Tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam, cum Latina, significantia, ornata, apte sint collocata, quid amplius laboremus? Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum sciamus tamen, nihil verborum caussa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debent praestare sine dubio & admirabilem & iucundam orationem: verum admirabilem non sic, quo modo prodigia miramur; & iucundam, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quam

Quam Graeci φρασιν vocant, Latine dicimus elocutionem. Eam ſpectamus in verbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis intuendum eſt, vt ſint Latina, perſpicua, ornata, & ad id, quod efficere volumus, accommodata: in coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. Multos, quibus loquendi ratio non deſit, inuenias, quos curioſe potius loqui dixeris, quam Latine: quo modo & illa Attica anus *z*) Theophraſtum, hominem alioqui diſertiſſimum, annotata vnius affectatione verbi, hoſpitem dixit: nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit, quam quod nimium Attice loqueretur. Et in Tito Liuio, mirae facundiae viro putat ineſſe Pollio Aſinius quandam Patauinitatem. Quare, ſi fieri poteſt, & verba omnia, & vox, huius alumnum vrbis oleant, vt oratio Romana plane videatur, non ciuitate donata. *a*)

H Cap.

z) Cicero in Bruto c. 46. *Ego iam non miror illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & reſpondiſſet illa atque addidiſſet,* HOSPES, NON POTE MINORIS; *tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeque loqueretur.* Voculam dicitur nimia affectatione repetiſſe.

a) De orat. L. III. c. 12. *Cum ſit quaedam certa vox Romani generis vrbisque propria, in qua nihil offendi,*

Caput I.

De Perſpicuitate.

In quo conſiſtit perſpicuitas — quis proprietatis intellectus — vnde obſcuritas oritur in ſingulis — & connexis verbis — quae in ſe continet perſpicuitas?

Perſpicuitas in verbis praecipuam habet proprietatem: ſed proprietas ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt ſua cuiusque rei appellatio: qua non ſemper vtimur. Nam & obſcoe-

di, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum; hanc ſequamur: neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. De quo Auctor celeberrimus *über die Sprache, Wiſſenſchaft und Geſchmack der Deutſchen p.* 36. item 51. *Der Accent der Ausſprache beſteht in einer angewöhnten Dehnung und Abſtoſſung der Sylben; in einer Hebung und Senkung des Tones. In dieſem Sinne ſagen wir der heſſiſche, der ſchleſiſche, der berliner, der dreſdner Accent. Wer Acht giebt, findet in jeder Stadt, in jeder Mundart nicht nur einen herrſchenden Ton der Stimme, ſondern auch eine herrſchende Melodie: in manchen Gegenden iſt ſie ſo ausgezeichnet, daß man von den Einwohnern ſagt: „ſie ſingen.“* Hoc maxime a prima educatione pendet; cuius quidem vitia cum extirpare tam facile necdum poterimus, in ſcholis ſaltem, vt adoleſcentes vrbanae voci aſſueſiant, curandum eſt.

ſcoena vitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In hac autem proprietatis ſpecie, quae nominibus ipſis cuiusque rei vtitur, nulla virtus eſt: atque ei contrarium eſt vitium id, quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Graecos vocatur: quale eſt,

-- Tantum ſperare dolorem.

Non tamen, quidquid non erit proprium, protinus & improprii vitio laborabit: quia primum omnium multa ſunt & Graece & Latine non denominata. Nam &, qui iaculum emittit, iaculari dicitur; qui pilum aut ſudem, appellatione priuatim ſibi aſſignata caret: & vt, lapidare quid ſit, manifeſtum eſt, ita glebarum teſtarumque iactus non habet nomen. Vnde abuſio, quae κατάχρησις dicitur, neceſſaria. Translatio quoque, in qua vel maximus eſt orationis ornatus, verba non ſuis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, ſed ad vim ſignificandi refertur: nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. *b*) Secundo modo dicitur proprium inter plura, quae ſunt

b) Propria hic non opponuntur translatis aut aliis tropis; ſed ea ſunt, quae vſus emendate loquentium vnicuique rei ita adſignauit, vt facillime, qui eam audiunt, agnoſcant. Poteſt itaque verbum eſſe metaphoricum, id eſt, a prima ſua notione inflexum,

eiusdem nominis, id, vnde cetera ducta ſunt: vt vertex eſt contorta in ſe aqua, vel quidquid aliud ſimiliter vertitur; inde propter flexum capillorum pars eſt ſumma capitis; & ex hoc, quod eſt in montibus eminentiſſimum. Recte, inquam, dixeris haec omnia vertices; proprie tamen, vnde initium eſt. Tertius eſt huic diuerſus modus, cum res communis pluribus in vno aliquo habet nomen eximium: vt carmen funebre proprie Naenia, c) & tabernaculum ducis Augurale. Item, quod commune eſt & aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, vt vrbem, Romam accipimus, & venales, nouitios, & Corinthia, aera: cum ſint vrbes aliae quoque, & venalia multa, & tam aurum & argentum, quam aes Corinthium. Sed ne in his quidem virtus oratoris inſpicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod

& nihilo minus proprium ob vim ſignificandi tam fixam & perpetuo cum re, quam notat, cohaerentem, qualis illa prima eſt. Sic iam calor non minus proprie dicitur de affectu, quam igne. Herder Sect. I. c. 9. *von der Deutlichkeit der Sprache.*

c) *Naenia* inconditum quoduis carmen eſt, quod quia mortuis adcinebatur praecipue, ex proprietate quadam & antonomaſia *carmen funebre* caeptum eſt appellari. *Augurale* locus eſt, in quo auguria capiuntur; erat pars tabernaculi ducis: vnde hoc nomen tulit. Schelius ad Hyginum de Caſtram p. 52.

quod hoc etiam laudari modo ſolet, vt proprie dictum, id eſt, quo nihil inueniri poſſit ſignificantius: vt Cato dixit, C. Caeſarem ad euertendam rempublicam ſobrium *d*) acceſſiſſe: vt Virgilius deductum carmen, & Horatins acrem tibiam, Hannibalemque Dirum.

Interim autem, quae ſunt in quoque genere praecipua, proprii locum accipiunt, vt Fabius inter plures imperatorias virtutes Cunctator eſt appellatus. Poſſunt videri verba, quae plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte ponenda perſpicuitatis: intellectum enim adiuuant. Ego autem libentius emphaſim retulerim ad ornatum orationis, quia non, vt intelligatur, efficit, ſed, vt plus intelligatur. At obſcuritas fit etiam verbis ab vſu remotis: vt, ſi commentarios quis

d) Voce *ſobrius*, cura, diligentia, conſilium ſignificantur, quae in ſobriis eſſe ſolent, minime in iis, qui, vt Catilina, vino & aliis voluptatibus dediti ſunt: Ideo Caeſarem vini parciſſimum Suetonius refert, cum hoc narraret. n. 53 — Virgilius Ecl. 6. v. 5. Deductum carmen eſt tenue ac ſubtile *ſerio* & *heroico* oppoſitum. Vide Broukhuſ. ad Tibullum 2. 1. 54. — *Acris tibia* Horat. Od. L. I. 12. 1. ad ſonum acutum & penetrabilem refertur vox *acris*, item ad vim famae longe lateque ſonantis. — *Hannibal dirus*, L. II. 12. 2. Bentleius legit *durus*.

Pontificum, *e*) & vetuſtiſſima foedera, & exoletos ſcrutatus auctores, id ipſum petat ex his, vt, quae inde contraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, vt quaedam ſoli ſcire videantur. Fallunt etiam verba vel regionibus quibusdam magis familiaria, vel artium propria. Quae vel vitanda apud auditorem ignarum ſignificationum earum, vel interpretanda ſunt: ſicut in his, quae homonyma dicuntur, vt, Taurus animal ſit, an mons, an ſignum in coelo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum non intelligitur.

Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus, vt eum proſequi non poſſit intentio: nec traiectione tam tardus, vt in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior eſt mixtura verborum, qualis in illo verſu,

Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, aras.

Etiam interiectione (qua & oratores & hiſtorici frequenter vtuntur, vt medio ſermone aliquem

e) De oratore L. II. c. 12. *Memoriae publicae retinendae cauſa ab initio rerum Romanarum vſque ad P. Minucium, Pontificem maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis P. M. — ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur.* Bergſtraeſſer Art. *Annalen.*

quem inſerant ſenſum) inpediri ſolet intellectus, niſi, quod interponitur, breue eſt. Nam Virgilius illo loco, quo pullum equinum deſcribit, cum dixiſſet,

Nec vanos horret ſtrepitus, - - -

compluribus inſertis, alia figura quinto demum verſu redit,

- - - Tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit. - - -

Eſt etiam in quibusdam turba inanium verborum, qui, dum communem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate, quae dicere volunt: ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili iungentes, miſcentesque, vltra quam vllus ſpiritus durare poſſit, extendunt. In hoc malum etiam a quibusdam laboratur: neque id nouum vitium eſt, cum iam apud Titum Liuium inueniam, fuiſſe praeceptorem aliquem, qui diſcipulos obſcurare, quae dicerent, iuberet, Graeco verbo vtens, σκότισον. Vnde illa ſcilicet egregia laudatio, Tanto melior: ne ego quidem intellexi. Alii, breuitatis aemuli, neceſſaria quoque orationi ſubtrahunt verba, &, velut ſatis ſit, ſcire ipſos, quae dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit. Peruaſit quidem iam multos

ista persuasio, vt id iam demum eleganter, atque exquisite dictum putent, quod interpretandum sit: sed auditoribus etiam non nullis grata sunt haec, quae, cum intellexerint, acumine suo delectantur, & gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Haec est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo praestanda sit, diximus in praeceptis narrationis. Similis autem ratio est in omnibus. Nam, si neque pauciora, quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta: quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem auditoris intentionem, vt obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiae suae lumen: sed multis eum frequenter cogitationibus auocari: nisi tam clara fuerint, quae dicemus, vt in animum eius oratio, vt sol in oculos, etiam si in eam non intendatur, incurrat. Quare non, vt intelligere possit, sed, ne omnino possit non intelligere, curandum.

Cap.

Caput II.

De Ornatu.

Ad quid valet ornatus — quaenam eius proprietates — quaenam ſunt vitia — quid κακοφατον *— quid* ταπεινωσισ *— quid* μειωσισ *— quid* ταυτολογια *— quid* ὁμοιολογια *— quid* μακρολογια *— quid* πλεονασμοσ *— quid* περιεργια *— quid* κακοζηλον *— quid* κοινισμοσ *— quaenam virtutes — quid* εναργεια *— quot genera — quid ſimilitudo — & quotuplex — quid* βραχολογια *—* ἐμφασισ *—* ἀφελεια*?*

Venio nunc ad ornatum: in quo ſine dubio plus, quam in ceteris dicendi partibus, ſibi indulget orator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium tenue praemium eſt, magisque vitiis carere, quam vt aliquam magnam virtutem adeptus eſſe videaris. Inuentio cum imperitis ſaepe communis: diſpoſitio modicae doctrinae credi poteſt: & quae ſunt artes altiores, plerumque occultantur, vt artes ſint: denique omnia haec ad vtilitatem cauſſarum ſolam referenda ſunt. Cultu vero atque ornatu ſe quoque commendat ipſe, qui dicit, & in ceteris iudicium doctorum, in hoc vero etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, ſed etiam fulgentibus armis praeliatus in cauſſa eſt Cicero

Cornelii : qui non aſſecutus eſſet docendo iudicem tantum, & vtiliter demum, ac Latine, perſpicueque dicendo, vt populus Romanus admirationem ſuam non acclamatione tantum, ſed etiam plauſu confiteretur. Sublimitas profecto, & magnificentia, & nitor, & auctoritas expreſſit illum fragorem. Nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentem, ſi vſitata, & ceteris ſimilis fuiſſet oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec ſenſiſſe, quid facerent, nec ſponte iudicioque plauſiſſe, ſed velut mente captos, &, quo eſſent in loco, ignaros erupiſſe in hunc voluptatis affectum. Sed ne cauſſae quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam, qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, plerumque ipſa delectatione capiuntur, non numquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tam nos confunderent, ſi vis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur. *f*)

Sed hic ornatus (repetam enim) virilis, fortis, & ſanctus ſit: nec effeminatam leuitatem, nec fuco eminentem colorem amet, ſanguine & viribus niteat. Hoc autem adeo verum eſt, vt, cum in hac maxime parte ſint vicina virtutibus vitia, etiam, qui vitiis vtuntur, virtutis tamen his no-

f) Vegetius L. II. c. 14. *Plurimum terroris hoſtibus armorum ſplendor importat.*

nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum eſſe culte dicentibus. Non nego hanc eſſe virtutem, ſed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia & violas, & amoenos fontes ſurgentes, quam vbi plena meſſis, aut graues fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonſasque myrtos, quam maritam vlmum & vberes oleas praeoptauerim? Habeant illa diuites: licet. Quid eſſent, ſi aliud nihil haberent? Nullusne ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat? Nam & in ordinem certaque interualla redigam eas arbores. Quid enim illo quincunce g) ſpecio-
ſius,

g) Myrtus tonſa erat, cuius luxuriantes amputabantur rami, vt elegantem ſpeciem praeberent. Opponebantur intonſis, quae fructiferae erant, ex quarum baccis *vinum myrtites* parabant, Columella XII. 38. & ex ligno *haſtas aliaque*. Quincuncem faciebant arbores ita diſpoſitae, vt primus ordo cum ſecundo efficeret quincuncialem formam, id eſt literae latinae V in hunc modum:

Sic directi erant verſus & aequalia interualla teſte Virgilio Georg. II. v. 284.

Om-

ſius, qui, in quamcunque partem ſpectaueris, rectus eſt? Sed protinus in id quoque prodeſt, vt terrae ſuccum aequaliter trahant. Surgentia in altum cacumina oleae ferro coercebo: in orbem ſe formoſius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius adſtricta ſunt ilia, ſed idem velocior. Pulcher adſpectu ſit athleta, cuius lacertos exercitatio expreſſit, idem certamini paratior. Numquam vera ſpecies ab vtilitate diuiditur. Sed hoc quidem diſcernere modici iudicii eſt.

Illud obſeruatione dignius, quod hic ipſe honeſtus ornatus pro materiae genere debet eſſe variatus. Atque, vt a prima diuiſione ordiar, non idem demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſſis conueniet. Namque illud genus oſtentationi compoſitum, ſolam petit audientium voluptatem: ideoque omnes dicendi artes aperit ornatumque orationis exponit; vt qui non inſidietur, nec ad victoriam, ſed ad ſolum finem laudis

&

Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum,
Non animum modo vti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.

Item Cicero de Senectute c. 17. De hortis Alcinoi Hom. Odyſſ. VII. c. 112. Fuſius de his Homius c. 3. p. 291. de pulchritudine & c. 24. p. 590. & ſeqq. *vom Gartenbau.* Item Hirſchfeld *vom Gartenbau.*

& gloriae tendat. Quare, quidquid erit ſententiis populare, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compoſitione elaboratum, velut inſtitor quidam eloquentiae, intuendum, & paene pertractandum dabit. Nam euentus ad ipſum, non ad cauſſam, refertur. At, vbi res agitur, & vera dimicatio eſt, vltimus fit famae locus. Praeter ea non debet quisquam, vbi maxima rerum momenta verſantur, de verbis eſſe ſolicitus. Neque hoc eo pertinet, vt in his nullus ſit ornatus, ſed vti preſſior & ſeuerior, eo minus confeſſus, praecipue ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo ſublimius aliquid ſenatus, concitatius populus, & in iudiciis publicae capitalesque cauſſae poſcunt accuratius dicendi genus. At priuatum conſilium, cauſſasque paucorum, vt frequenter accidit, calculorum, purus ſermo, & diſſimilis curae magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis poſtulare? aut circa ſtillicidia *h*) affici? aut in man-

h) Res, quae paucorum iudicum ſuffragiis decidenda eſt. Ex antiquis Romanis Scriptoribus, quotidianam litem fuiſſe ex ſtillicidio, liquet. Cicero in orat. c. 21. *Quam enim indecorum eſt, de ſtillicidiis cum apud vnum iudicem dicas, ampliſſimis verbis & locis vti communibus; de maieſtate vero populi R. ſummiſſe & ſubtiliter?* Redhibitio eſt, cum quis tibi ſeruum vitioſum vendiderit, petasque, vt tibi pretium reddat, ſeruumque recipiat.

mancipii redhibitione ſudare? ſed ad propoſitum.

Et, quoniam orationis tam ornatus, quam perſpicuitas, aut in ſingulis verbis eſt, aut in pluribus poſitus: quid ſeparata, quid coniuncta exigant, conſideremus. Quanquam rectiſſime traditum eſt, perſpicuitatem propriis, ornatum translatis verbis magis egere: Sciamus inornatum eſſe, quod ſit improprium. *i*) Sed cum idem frequentiſſime plura ſignificent, quod συνωνυμια vocatur, iam ſunt aliis alia honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Nam, vt ſyllabae literis melius ſonantibus clariores ſunt, ita verba e ſyllabis magis vocalia: &, quo plus quaeque ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et, quod facit ſyllabarum, idem verborum quoque inter ſe copulatio, vt aliud alii iunctum melius ſonet. Diuerſus eſt tamen vſus.

Nam

i) *Improprium*, hoc eſt, alienum a re, parum materiae conueniens. Philoſophi id ſibi datum negotii habent, vt nulla vtantur voce, niſi certa definitaque notio ſubiecta ſit; quo ſtudio linguae proprietas perficitur. Poetae & oratores ſuauitati ſenſibili magis ſtudentes liberalioribus vtuntur tropis, qui ſi communi cum philoſophis opera laborent, optimus linguae genius non effici non poteſt. Quo & in hoc prouecta ſit vernacula noſtra, Auctor *über die Sprache etc. p.* 149.

Nam rebus atrocibus verba etiam ipſo auditu aſpera magis conueniunt. In vniuerſum quidem optima ſimplicium creduntur, quae aut maxime exclamant, aut ſono ſunt iucundiſſima. Et honeſta quidem turpibus potiora ſemper, nec ſordidis vnquam in oratione erudita locus. Clara illa atque ſublimia plerumque materiae modo cernenda ſunt. Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi. Et, quae humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et, ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius verbum, & velut macula: ita a ſermone tenui ſublime nitidumque diſcordat, fitque corruptum, quia in plano tumet.

Iam hinc ad coniuncti ſermonis rationem transeamus. Cuius ornatus in haec duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus. Nam primum eſt, vt liqueat, augere quid velimus, an minuere; concitate dicere, an moderate; laete, an ſeuere; abundanter, an preſſe; aſpere, an leniter; magnifice, an ſubtiliter; grauiter, an vrbane. Tum, quo translationis genere, quibus figuris, qualibus ſententiis, quo modo, qua poſtremo collocatione id, quod intendimus, efficere poſſimus.

Ceterum dicturus, quibus ornetur oratio, prius ea, quae ſunt huic contraria laudi, attingam: nam prima virtus eſt, vitio carere. Igitur ante omnia ne ſperemus, ornatam oratio-

nem

nem fore, quae probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus minusue eſt, quam decet. Non, quia comi expolirique non debeat, (nam & haec ornatus pars eſt) ſed quia vitium eſt vbique, quod nimium eſt. Itaque vult eſſe auctoritatem & pondus in verbis, ſententias vel graues, vel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim ſaluis licet aſſumere ea, quibus illuſtrem fieri orationem putat, delecta, translata, ſuperlata, ad nomen adiuncta, duplicia, & idem ſignificantia, ab ipſa actione atque ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed, quoniam vitia prius demonſtrare aggreſſi ſumus, vel hoc vitium ſit, quod κακόφατον vocatur: id eſt mala conſuetudine in obſcoenum intellectum ſermo detortus. Quam culpam non ſcribentium quidem iudico, ſed legentium; tamen vitanda, quatenus verba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiam vitiis cedendum eſt.

Deformitati proximum eſt humilitatis vitium, ταπείνωσιν vocant, qua rei magnitudo vel dignitas minuitur: vt, ſaxea eſt verruca in ſummo montis vertice. *l*) Cui natura contrarium, ſed errore par eſt, paruis dare excedentia modum nomi-

l) Gellius L. III. c. 7. refert ſolenne Catoni fuiſſe, locum editum aſperumque *verrucam* appellare. Hinc placet Burmanno lectio, *ex ea*, ſcilicet, ταπεινώσει, eſt

mina, nisi cum ex industria risus inde captatur. Proinde quaedam hebes, sordida, ieiuna, tristis, ingrata, vilis oratio est. Quae vitia facillime fiunt manifesta contrariis virtutibus. Nam primum acuto, secundum nitido, tertium copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diuersum est. Vitanda & μειωσισ, cum sermoni quidem deest aliquid, quod minus plenus sit, quamquam id obscurae potius, quam inornatae orationis vitium est. Sed hoc quoque cum a prudentibus fit, schema dici solet, sicut ταυτολογια, id est, eiusdem verbi aut sermonis iteratio. Haec enim, quamquam non magnopere summis auctoribus vitata, interim vitium videri potest: in quod saepe incidit etiam Cicero, securus tam paruae obseruationis, sicut hoc loco, Non solum igitur illud iudicium iudicii simile, iudices, non fuit. *m*)

I Pe-

est *verruca in summo montis vertice.* Videtur Gelliana definitione id olim proprie dictum; vt iam terrae, quae auri ferax est, *venas* tribuimus.

m) Μειωσις nisi obscuram orationem faciat, & ταυτολογια, nisi otiosa sit, vitium non est. Quid apta ellipsi elegantius, & quis versui virgiliano *O Corydon! Corydon!* virtutem neget? Idem de omnibus, quae hic legis, vitiis iudicium esto. In magnis libris talia non possunt non excidere; & ni exci-

Peior hac ὁμοιολογία est, quae nulla varietatis gratia leuat taedium, atque est tota coloris vnius, quae maxime deprehenditur carens arte oratoria, eaque & in sententiis, & figuris, & compositione longa, non animis solum, sed etiam auribus est ingratissima. Vitanda μακρολογία, id est, longior, quam oporteat, sermo, vt apud Liuium, Legati non impetrata pace, retro domum, vnde venerant, abierunt. Sed huic vicina periphrasis virtus habetur. Est & πλεονασμος vitium, cum superuacuis verbis oneratur oratio, Ego meis oculis vidi. Satis est enim, vidi. At vitium erit, quoties otiosum fuerit, & supererit, non, cum adiicietur. Est etiam, quae περιεργια vocatur, superuacua (vt sic dixerim) operositas, vt a diligenti curiosus, & a religione superstitio distat. Atque, vt semel finiam, verbum omne, quod neque intellectum adiuuat, neque ornatum, vitiosum dici potest. κακοζηλον, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & praedulcia, & abundantia, & arcessita, & exsultantia, sub idem nomen cadunt. Denique κακοζηλον vocatur, quidquid est vl-

ciderent, affectationis suspicionem qui vitarent? Ideo Hor. arte poet. 351.

Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quos aut incuria fudit
Aut humana parum cauit natura.

vltra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum peſſimum. Nam, cetera parum vitantur, hoc petitur. Eſt autem totum in elocutione. Nam, rerum vitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium, ſuperuacuum: corrupta oratio in verbis maxime impropriis, redundantibus, comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, vocum ſimilium aut ambiguarum puerili captatione conſiſtit. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur.

Loquentes enim de ornatu, ſubinde, quae ſunt vitanda, ſimilia virtutibus vitia dicemus. κοινισμος n) quoque appellatur quaedam mixta ex varia ratione linguarum oratio, vt, ſi atticis dorica, ionica, aeolica etiam dicta confundas. Cui ſimile vitium eſt apud nos, ſiquis ſublimia humilibus, vetera nouis, poetica vulgaribus miſceat.

n) Coeniſmi maxime ſe reos olim germani fecerant. De vocabulis vero & idiotiſmis apte ex aliena in noſtram linguam recipiendis agit Auctor *über die Sprache der Deutſchen p.* 155. — Praeter haec alio laboramus vitio hactenus prope inſanabili, in *ſtilo*, quem vocant *curiae & reuerentiae formulis*, de quibus idem liber p. 135. & ſeqq. Sed his quoque malis parat remedia MAGNUM INGENIUM, quod factis potius, quam titulis claritatem quaerit.

Id enim tale eſt monſtrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poetica fingit. -

> Humano Capiti ceruicem pictor equinam
> Iungere ſi velit,

Et cetera ex diuerſis naturis ſubiiciat.

Ornatum eſt, quod perſpicuo ac probabili plus eſt in eo, quod velis exprimi decentius, quod haec nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultum.

Itaque εναργειαν, cuius in praeceptis narrationis feci mentionem, quia plus eſt euidentia, vel, vt alii dicunt, repraeſentatio, quam perſpicuitas, & illud quidem patet, haec ſe quodam modo oſtendit, inter ornamenta ponamus. Magna virtus eſt, res, de quibus loquimur, clare atque, vt cerni videantur, enuntiare. *o*) Non enim ſatis ef-

o) Mendelſohn *über die Grundſätze der ſchönen Künſte und Wiſſenſchaften* p. 120. *Ein Mittel, die Rede ſinnlich zu machen, beſteht in der Wahl ſolcher Ausdrücke, die eine Menge von Merkmalen auf einmal in das Gedächtniß zurück bringen, um uns das Bezeichnete lebhafter empfinden zu laſſen, als das Zeichen. Hiedurch wird unſre Erkenntniß anſchauend. Die Gegenſtände werden unſern Sinnen wie unmittelbar vorgeſtellt, und die untern Seelenkräfte getäuſcht, indem ſie öfters die Zeichen vergeſſen und der Sache ſelbſt anſichtig zu werden glauben.* Vide etiam, quae Sulzer Articulo Bilder. Item Bodmers *kritiſcher Betrachtungen über die poetiſchen Gemälde* c. 1, 3.

efficit, neque, vt debet, plene dominatur oratio, ſi vſque ad aures volet, atque ea ſibi auditor, de quibus cognoſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed, quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidem in omnes eam particulas ſecabo, quarum ambitioſe a quibusdam numerus augetur, ſed maxime neceſſarias attingam. Eſt igitur vnum genus, quo tota rerum imago quodam modo verbis depingitur:

Conſtitit in digitos extemplo arrectus vterque, *p*) & cetera,

Quae nobis illam pugilum congredientium faciem ita oſtendunt, vt non clarior futura fuerit ſpectantibus. Plurimum in hoc genere, ſicut in ceteris, eminet Cicero. An quisquam tam procul a concipiendis imaginibus rerum abeſt, vt, cum illa in Verrem legit, ſtetit ſoleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus, in littore, non ſolum ipſum os intueri videatur, & locum, & habitum, ſed quaedam etiam ex iis, quae dicta non ſunt, ſibi ipſe adſtruat? Ego certe mihi cernere videor & vultum, & oculos, & deformes vtriusque blanditias, & eorum, qui aderant, tacitam auerſationem, ac timidam verecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, faci-

p) Virgilius Aen. V, v. 426. — In Verrem Act. II. L. V. c. 33.

cies, vt est apud eumdem (namque ad omnium ornandi virtutum exempla vel vnus sufficit) in descriptione conuiuii luxuriosi: Videbar videre alios intrantes, alios vero exeuntes, quosdam ex vino vacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius vnguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus videret, qui intrasset? Sic vrbium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim, qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia, quaecumque talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic velut nuntius. At si aperias haec, quae verbo vno inclusa erant, apparebunt & fusae per domos ac templa flammae, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidam sonus: aliorum fuga incerta, alii in extremo complexu suorum cohaerentes, & infantium feminarumque ploratus, & male in illum vsque diem seruati fato senes: tum illa profanorum sacrorumque direptio, efferentium praedas repetentiumque discursus, & acti ante suum quisque praedonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, &, sicubi maius lucrum est, pugna inter victores.

Licet enim haec omnia, vt dixi, complectatur euersio, minus est tamen totum dicere, quam

quam omnia. Consequemur autem, vt manifesta sint, si fuerint verisimilia: & licebit etiam falso adfingere, quidquid fieri solet. *q)* Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus: *r)*

- - - Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine
sanguis.

Et, - - Trepidae matres pressere ad pectora natos.

Atque huius summae, iudicio quidem meo, virtutis facillima est via. Naturam intueamur: hanc sequamur. Omnis eloquentia circa opera vitae est, ad se refert quisque, quae audit; & id facillime accipiunt animi, quod agnoscunt.

Praeclare vero ad inferendam rebus lucem repertae sunt similitudines, *s)* quarum aliae sunt, quae probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliae ad exprimendam rerum imaginem compositae, quod est huius loci proprium.

- - - Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula. - —

 Sed

q) Exempla dedit Liuius in Albae dirutae descriptione L. I. c. 19. & Plinius in Panegyrico Traiani c. 17.

r) *Mihi frigidus horror.* Aen. III. v. 29. alterum VII. v. 518.

s) Similitudinis in animos nostros vis prouenit ab illa mentis humanae agilitate, quae semper nouas res spe-

Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitque sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam, quo quaeque longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexspectata magis est. Illa vulgaria videri possunt & vtilia tamen ad conciliandam fidem, Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorem, vberioremque fieri. Et, Vt medici abalienata morbis membra praecidunt, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohaereant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia, Saxa atque solitudines voci respondent; bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt etc. In omni autem parabola aut praecedit similitudo, & res sequitur, aut praecedit res, & similitudo sequitur. Sed interim libera & separata est: interim, quod longe optimum est, cum re, cuius est imago, connectitur, collatione inuicem respondente, quod facit redditio contraria, quae ἀνταπόδοσις dicitur. Praecedit similitudo illa, cuius modo feci mentionem,

- — Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula. - —

Sequitur in primo Georgicon, post longam de bellis ciuilibus atque externis conquaestionem,

Vt,

spectat. Vnde maxime delectatur, si, quae similia videntur, aut differre; aut, quae differunt, similia esse animaduertat. Plura Homius c. 19.

Vt, cum carceribus ſeſe effudere quadrigae,
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Sed haec ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem vtramque, quam comparat, velut ſubiicit oculis, & pariter oſtendit. Cuius praeclara apud Virgilium multa reperio exempla, ſed oratoriis potius vtendum eſt. Dicit Cicero pro Muraena, Vt aiunt in Graecis artificibus eos auloedos eſſe, qui citharoedi fieri non potuerunt: ſic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Illud pro eodem, iam paene poetico ſpiritu, ſed tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommodatius. Nam Vt tempeſtates ſaepe certo aliquo coeli ſigno commouentur, ſaepe improviſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſſa concitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari ſaepe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſaepe ita obſcura eſt, vt caſu excitata eſſe videatur. Sunt & illae breues, Vagique per ſiluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium, Quo ex iudicio, velut incendio, nudus effugit. Quibus ſimilia poſſunt cui-

cumque, etiam ex quotidiano ſermone, ſuccurrere. *t*)

Huic ſubiacet virtus non ſolum aperte ponendi rem ante oculos, ſed circumciſe atque velociter. Ac merito laudatur breuitas integra, ſed ea minus praeſtat, quoties nihil dicit, niſi quod neceſſe eſt; βϱαχολογιαν vocant, quae reddetur inter ſchemata. Eſt vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale illud Salluſtii eſt, Mithridates corpore ingenti, perinde armatus. Hoc male imitantes ſequitur obſcuritas.

Vi-

t) Pro recto ſimilitudinis vſu aliqua ſubiicio ex Homii c. 19. *Offenbar iſt es, daß eine Vergleichung nicht bey jeder Gelegenheit ſchicklich iſt. Ein Menſch iſt im Kaltſinn und in der Gelaſſenheit nicht zu poetiſchen Schwüngen aufgelegt; noch die Wahrheit und das Würkliche den Blendwerken der Einbildung aufzuopfern. Weit weniger iſt er dazu aufgelegt, wenn ihn Sorgen beſchweren, oder wenn er von einem wichtigen Unternehmen voll iſt. Von der andern Seite kann man bemerken, daß ein Menſch, der von irgend einer Leidenſchaft erhoben oder belebt wird, ſehr geneigt iſt, alle ſeine Gegenſtände zu heben, oder zu beleben; er vermeidet die gemeinen Benennungen; er braucht Metaphern und Umwege im Ausdrucke, um ſeine Gegenſtände zu heben, und giebt ſelbſt unbelebten Dingen Leben und freye Handlungen. cet.*

Vicina praedictae, sed amplior virtus est ἔμφασις, *u*) altiorem praebens intellectum, quam quem verba per se ipsa declarant. Eius duae sunt species: altera, quae plus significat, quam dicit: altera, quae etiam id, quod non dicit. Prior est & apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum descendisse dicit, nam verbo vno magnitudinem eius ostendit: & apud Virgilium,

- — Demissum lapsi per funem - —

nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem Cyclopa, cum iacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est.

Sequens posita est in voce, aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur vox, vt fecit pro Ligario Cicero, Quod si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines; Intelligo, quid loquar. Tacuit enim illud, quod nihilo minus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per ἀποσιώπησιν, quae, quoniam est figura, reddetur suo loco. Est in vulgaribus quoque verbis em-

u) *Significationem* vocat Auctor ad Herennium L. IV. c. 53. *quae plus in suspicione relinquit, quam positum est in oratione.*

emphasis, Virum esse oportet: &, Homo est ille: &, Viuendum est. Adeo similis est arti plerumque natura.

Non tamen satis eloquentiae est, ea, de quibus dicat, clare, atque euidenter ostendere: sed sunt multi ac varii excolendae orationis modi. Nam & ipsa illa ἀφέλεια x) simplex & inaffectata habet quemdam purum, qualis etiam in feminis amatur, ornatum. Et sunt quaedam velut e tenui diligentia cirua proprietatem significationemque munditiae. Alia copia locuples, alia floribus laeta: virium non vnum genus. Nam, quidquid in suo genere satis effectum est, valet.

Sed vis oratoris omnis in augendo, minuendoque consistit. Vtrique parti totidem modi, ex quibus praecipuos attingemus: reliqui similes erunt. Sunt autem positi in rebus, & verbis. Sed,

x) Cicero *ingenuam dictionem* vocat: virtus Romanae & Atticae elegantiae maxime propria, quam in nullo, qui se elegantioribus literis dederit, desideres. In oratore c. 23. fusius haec explicat Cicero. Interpres Helmstadiensis egregie hanc virtutem disseruit, *Dieß muß die durchgängige Sprache mehr als einer Gattung von Aufsätzen seyn. Briefe, Dialogen, das sanftere Lied, das Epigram, die Comoedie cet. müßen dieß gefällige Kleid tragen. Gedanken, Ausdrücke, Wendungen müßen hingeworfen, nicht studirt scheinen, und dem Leser nicht verrathen, daß sie Mühe gekostet haben.*

Sed, quae ſit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc, quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

Caput III.

De Amplificatione.

Quid eſt amplificatio — quot conſtat generibus — quid eſt incrementum — quot gradibus fit, & modis — quomodo fit incrementum per comparationem — quomodo per ratiocinationem — & congeriem?

Prima eſt igitur amplificandi vel minuendi ſpecies in ipſo rei nomine, vt, cum eum, qui ſit caeſus, occiſum; eum, qui ſit improbus, latronem; contraque eum, qui pulſauit, attigiſſe; qui vulnerauit, laeſiſſe dicimus. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, conferantur: vt Cicero in Verrem, Non enim furem, ſed raptorem; non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiae; non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumque; non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumque in veſtrum iudicium adduximus. Illo enim modo vt ſit multum, hoc etiam, plus vt ſit, efficitur. Quatuor tamen maxime generibus video conſtare ampli-

plificationem, Incremento, Comparatione, Ratiocinatione, Congerie.

Incrementum eſt potentiſſimum, cum magna videntur, etiam quae inferiora ſunt. Id aut vno gradu fit, aut pluribus. Per id venitur non modo ad ſummum, ſed interim quodam modo ſupra ſummum. Omnibus his ſufficit vel vnum Ciceronis exemplum, Facinus eſt vincire ciuem Romanum, ſcelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere? Nam &, ſi tantum verberatus eſſet, vno gradu increuerat, ponendo etiam id eſſe facinus, quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cum vero dixerit, prope parricidium necare, ſupra quod nihil eſt; adiecit, quid dicam in crucem tollere? Ita cum id, quod maximum eſt, occupaſſet, neceſſe erat in eo, quod vltra eſt, verba deficere. Fit & aliter ſupra ſummum adiectio: vt apud Virgilium de Lauſo,

--- Quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. --

Summum eſt enim, Quo pulchrior alter non fuit; huic deinde aliquid ſupra poſitum eſt. Tertius quoque eſt modus, ad quem non per gradus itur, vt quod non eſt plus, quam maximum, ſed quo nihil maius eſt. Matrem tuam occidiſti. Quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. Nam & hoc

hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, vt non poſſit augeri. Creſcit oratio minus aperte, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cum citra diſtinctionem in contextu & curſu ſemper aliquid priore maius inſequitur: vt de vomitu in Antonium Cicero, in coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, Magiſter equitum. Singula incrementum habent. Per ſe deforme, vel non in coetu, vomere: in coetu etiam, non populi: populi etiam, non Romani: vel ſi nullum negotium ageret: vel ſi non publicum: vel ſi non Magiſter equitum. Sed alius diuideret haec, & circa ſingulos gradus moraretur: hic in ſublime etiam currit, & ad ſummum peruenit non nixu, ſed impetu.

Verum, vt haec amplificatio in ſuperiora tendit, ita, quae fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim, quod eſt infra, neceſſe eſt extollat id, quod ſupra poſitum eſt: vt idem, atque in eodem loco, Si hoc tibi inter coenam & in illis immanibus poculis tuis accidiſſet, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani. Et in Catilinam, Serui mehercle mei ſi me iſto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Interim propoſito velut ſimili exemplo, efficiendum eſt, vt ſit maius id, quod a nobis exaggerandum eſt: vt idem pro Cluentio, cum expoſuiſ-

fuisset, Milesiam quamdam a secundis heredibus pro abortu pecuniam accepisse, Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciauit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis vim atque cruciatum. Nec putet quisquam hoc, quamquam est simile, illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: sicut in Oppianico non id agitur in illa comparatione, vt ille male fecerit, sed vt peius. Est tamen quamquam diuersarum rerum quaedam vicinia. Repetam igitur hic quoque idem, quo sum illic vsus, exemplum, sed non in eumdem vsum. Nam hoc mihi ostendendum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiam partes partibus comparari: sicut hoc loco, An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Tiberium Gracchum, mediocriter labefactantem statum Reipublicae, priuatus interfecit: Catilinam, orbem terrarum caede atque incendio vastare cupientem, nos COSS perferemus? *y*) Hic & Catilina Graccho, & status Reipublicae or-

y) Sic Caesar, intuens olim Alexandri statuam, suam cum Macedonis aetate comparauit & subito pudore suffundi coepit: trigesimum enim aetatis annum agens, quo heros ille occidisset, nihil adhuc memoria dignum gesserat.

orbi terrarum, & mediocris labefactatio caedi & incendiis & vastationi, & priuatus Consulibus comparatur: quae si quis dilatare velit, plenos singula locos habent.

Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, videamus, an satis proprio verbo signauerim. Nec sum in hoc sollicitus, dum res ipsa volentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quod haec amplificatio alibi posita est, alibi valet: &, vt aliud crescat, aliud augetur; inde ad id, quod extolli volumus, ratione ducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Minime sunt otiosa. Nam respicientes ad haec possumus aestimare, quantum ille vini in Hippiae nuptiis exhauserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo, si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis.

Sic & ex insequentibus amplificatio ducitur: siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, vt non casum afferret aut voluntatem, sed necessitatem, vbi minime deceret, vomendi: & cibus non recens, vt accidere interim solet, redderetur, sed qui vsque in posterum diem redundaret. Idem hoc

praeſtant, quae anteceſſerunt. Nam, cum Aeolus a Iunone rogatus,

--- Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt: ---

apparet, quanta ſit futura tempeſtas.

Quid? cum res atrociſſimas, quasque in ſummam ipſi extulimus inuidiam, eleuamus conſulto, quo grauiora videantur, quae ſecutura ſunt: vt a Cicerone factum eſt, cum illa diceret, *z*) Leuia ſunt haec in hoc reo crimina. Metum virgarum nauarchus nobiliſſimae ciuitatis pretio redemit: humanum eſt. Alius, ne ſecuri feriretur, pecuniam dedit: vſitatum eſt. Nonne vſus eſt ratiocinatione, qua colligerent audientes, quantum illud eſſet, quod inferebatur, cui comparata haec, humana viderentur atque vſitata? Sic quoque ſolet ex alio aliud augeri, vt, cum Hannibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis. Et fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quo ſit maior C. Caeſaris gloria. Illud quoque eſt ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum videtur, amplificationis genus, *a*) Non pu-

z) In Verrem Act. II. L. V. c. 44.

a) Locus eſt ex Iliadis L. III. v. 156. Cum ſeniores Troiani ex ſcaea porta intuerentur exercitum Troia-

putant indignum Troiani Principes, Graios Troianosque propter Helenae ſpeciem tot mala, tanto temporis ſpatio ſuſtinere: quaenam igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit; non aliquis iuuenis, non vnus e vulgo; ſed ſenes, & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Verum & ipſe rex, decenni bello exhauſtus, amiſſis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciem illam, ex qua tot lacrimarum origo fluxiſſet, inuiſam atque abominandam eſſe oportebat, & audit haec, & eam filiam appellans iuxta ſe locat, & excuſat etiam, atque ſibi eſſe malorum cauſſam negat.

Quin ex inſtrumento quoque heroum illorum magnitudo aeſtimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiacis, *b*) & haſta Pelias Achil-

 lis.

ianorum & Graecorum, venit Helena, cuius admirati ſunt ſpeciem & haec dixerunt

'Ου νεμεσις τρωας τε και ἐυκνημιδας ἀχαιους

Τοιη δ' αμφι γυναικι πολυν χρονον αλγεα πασχειν.

Non eſt indigne ferendum Troianos & fortes Achiuos talem propter mulierem longo tempore dolores pati. Laudat v. c. Hemſterhuſius in Lucianum Tom. I. p. 409. n. 64.

b) Aiax clypeum habuit ſeptemplicem, quem nullus alius geſtare poſſet. Obiecit eum hoſtibus velut turrim. Iliad. VII. v. 219. σακος ἠΰτε πυργον, χαλκεον, cet.

lis. *c*) Qua virtute egregie eſt vſus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius

Trunca manum pinus regit? - - -

Quid? cum vix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent, quantus Demoleos, qui, indutus eam,

- - - Curſu palantes Troas agebat?

Poteſt adſcribi amplificationi congeries quoque verborum, ac ſententiarum idem ſignificantium. Nam, etiam ſi non per gradus aſcendant, tamen velut aceruo quodam alleuantur. Quid enim tuus ille, Tubero, deſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figurae, quam συναθροισμον vocant: ſed illic plurium rerum eſt congeries, hic vnius multiplicatio. Haec etiam creſcere ſolet verbis omnibus altius atque altius

cet. Ferens ſcutum inſtar turris aereum, e ſeptem coriis boum factum, quod ei Tychius elaborarat fabricans, Coriariorum praeſtantiſſimus.

c) Achillis haſta, vt quae in Pelio monte caeſa eſſet, Pelias dicta eſt, quam nullus, praeter illum, geſtare potuit. Patroclus, cum arma induiſſet Achillis, haſtae gerendae non erat. Iliad. L. XVI. v. 140. Ouid. Met. L. XIII. v. 109.

us inſurgentibus: Aderat ianitor Carceris, Carnifex praetoris, mors terrorque ſociorum, & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem fere eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt adſcendentibus, quot deſcendentibus, gradus.

Caput IV.

De Sententiis.

Quid eſt Sententia? quotuplex — quis vſus?

Sententiam veteres, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt. Id cum eſt apud oratores frequentiſſimum, tum etiam in vſu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi noſtri ſententia, & gratulantes ex ſententia dicimus. Non raro tamen & ſic locuti ſunt, vt ſenſa ſua dicerent: nam ſenſus corporis videbantur. Sed conſuetudo iam tenuit, vt mente concepta ſenſus vocaremus; lumina autem, praecipueque in clauſulis poſita, ſententias. Quae minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoque mihi & de generibus earum, & de vſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimae ſunt, quae proprie, quamuis omnibus idem ſit nomen, ſententiae vocantur, quas Graeci γνωμας appellant: vtrumque autem nomen ex eo acceperunt, quod ſimiles ſunt conſi-

liis aut decretis. *d*) Eſt autem haec vox vniuerſalis, quae etiam citra complexum cauſſae poſſit eſſe laudabilis, interim ad rem tantum relata, vt, *e*) Nihil eſt tam populare, quam bonitas: interim ad perſonam, quale eſt Afri Domitii, Princeps, qui vult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere.

Obſeruant eſſe eam aliquando ſimplicem, vt ea, quam ſupra dixi: aliquando ratione ſubiecta, Nam in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen, quia plus poteſt, facere videtur: non numquam duplicem. *f*) Obſequium amicos, veritas odium parit. Sunt etiam, qui decem genera fecerunt, ſed eo modo, quo fieri vel plura poſſunt, per interrogationem, comparationem, infitiationem, ſimilitudinem, admirationem, & cetera huius modi: per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis, *g*) Mors miſera non eſt, aditus ad

d) Apud antiquos ſententia dicebatur, propoſitio vitae vtilis, quae decretis, quibus iudices ſententiam pronuntiabant, ſaepe ſimilis erat. Tempore Fabii quodcunque argutius dictum hoc nomen tulit.

e) Pro Ligario c. vlt. —

f) Terentius Andriae Act. I. Sc. 1. v. 4.

g) Sententia eſt Epicuri, vt patet ex Quaeſt. Tuſc. L.

ad mortem miſer eſt. Ac rectae quidem ſunt tales, Tam deeſt auaro, quod habet, quam quod non habet. Sed maiorem vim accipiunt commutatione figurae, vt,

Vsque adeone mori miſerum eſt? - —

Acrius enim hoc, quam per ſe, Mors miſera non eſt. Et translatione a communi ad proprium. Nam, cum ſit rectum, Nocere facile eſt, prodeſſe difficile: vehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an poſſim, rogas?

Vertit ad perſonam Cicero, Nihil habet, Caeſar, nec fortuna tua maius, quam vt poſſis; nec natura melius, quam vt velis ſeruare quam plurimos. Ita, quae erant rerum, propria fecit hominis.

In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem vbique, ne crebrae ſint, ne palam falſae, &, ne paſſim & a quocunque dicantur. Magis enim decent eos, in quibus eſt auctoritas, vt rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo & quodam modo praecipiat?

L. I. c. 8. vbi diſputatur, an mors malum ſit. Vide Meiners *Betrachtungen über den Tod und Troſtgründe der Alten wider den Schrecken deſſelben. Phil. Schriften. II. Th. 4te. p. 199.*

Enthymema quoque eſt omne, quod mente concipimus: proprie tamen dicitur, quae eſt ſententia ex contrariis, propter ea, quod eminere inter ceteras videtur, vt Homerus poeta, vrbs Roma. *h*) Non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum, Quorum igitur impunitas, Caeſar, tuae clementiae laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio? Non quia ſit ratio diſſimilis, ſed, quia iam per alia, vt id iuſtum appareret, effectum erat. Et addita in clauſula eſt epiphonematis modo non tam probatio, quam extrema quaſi inſultatio. Eſt enim epiphonema rei narratae vel probatae ſumma acclamatio,

Tantae molis erat Romanam condere gentem:

Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit.

Vo-

h) Quemadmodum *ſententia* veteribus ſignificaret, quidquid animo ſentiremus; poſt autem per excellentiam propoſitionem argutam e vita ſumtam de rebus vtilibus & honeſtis: ita *enthymema* Graecis quicunque mentis conceptus, per *excellentiam* vero *concluſio ex repugnantibus*, *aut ſententia ex contrariis ducta* erat. Ex quo patet enthymema duplici intellectu & pro *argumentatione* & pro *ſententia* ſumi.

Vocatur aliquid & clauſula: *i)* quae, ſi eſt, quod concluſionem dicimus, & recte, & quibusdam in partibus neceſſaria eſt: Quare prius de facto veſtro fateamini neceſſe eſt, quam Ligarii culpam vllam reprehendatis.

Facit quasdam ſententias ſola geminatio: qualis eſt Senecae in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum videri vellet, Saluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cum ex contrariis valet, Habeo, quem fugiam; quem ſequar, non habeo.

Duae ſunt diuerſae opiniones; aliorum ſententias ſolas paene ſpectantium, aliorum omnino damnantium: quorum mihi neutrum admodum placet, Denſitas earum obſtat inuicem, vt in ſatis omnibus fructibusque arborum nihil ad iuſtam magnitudinem adoleſcere poteſt, quod loco, in quem creſcat, caret. Nec pictura, in qua nihil circumlitum eſt, eminet. Ideoque artifices, etiam cum plura in vnam tabulam opera contulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne vmbrae in corpora cadant. Facit res eadem conciſam quo-

i) *Epiphonema* a *clauſula* hoc diſtat, quod epiphonema orationem claudat ſententia aures feriente; *clauſula* contra, quae probata ſint, breuius in vnum colligat; qua diſtinctione facta temporis ſui vitia Fabius notauit.

quoque orationem. Subſiſtit enim omnis ſententia: ideoque poſt eam vtique aliud eſt initium. Vnde ſoluta fere oratio, & e ſingulis, non membris, ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cum illa rotunda & vndique circumciſa inſiſtere inuicem nequeant.

Praeter hoc etiam color ipſe dicendi quam libet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conſpergitur. *l*) Porro, vt afferent lumen clauus *m*) & purpurae, loco inſertae, ita certe neminem deceat intertexta pluribus notis veſtis. Quare, licet haec enitere, & aliqua tenus exſtare videantur, tamen lumina illa non flammae, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris: quae ne apparent quidem, vbi tota lucet oratio, vt in ſole ſidera ipſa deſinunt cerni: &, quae crebris paruisque conatibus ſe attollunt, inaequalia tantum, & velut confragoſa, nec admirationem conſequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoque accidit, quod ſolas captanti ſententias multas neceſſe eſt dicere leues, fri-

l) Vnde maculoſa oritur oratio, non illa quidem ſordida & immunda, ſed varia & picta. vt tygres, lynces, & quidam equi. Vide omnino *Phidiacum Bergeri opus de naturali pulchritudine orationis p.* 11.

m) Clauus eſt linea vel virga purpurea per mediam, in parte anteriore, tunicam a ſummo ad imum deſcendens. Vnde *anguſti* & *lati claui.*

frigidas, ineptas. Non enim poteſt eſſe delectus, vbi numero laboratur.

Huic quibusdam contrarium ſtudium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicendo voluptatem, nihil probantes, niſi planum, & humile, & ſine conatu. Ita, dum timent, ne aliquando cadant, ſemper iacent. Quod enim tantum in ſententia bona crimen eſt? non cauſſae prodeſt? non auditorem mouet? non dicentem commendat? At eſt quoddam genus, quo veteres non vtebantur. Ad quam vſque nos vocatis vetuſtatem? Nam, ſi ad illam extremam, multa Demoſthenes, quae ante eum nemo. Quo modo poteſt Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchisque mutandum? Sed ante hos ſimplicior adhuc loquendi ratio fuit.

Ego vero haec lumina orationis, velut oculos quosdam eſſe eloquentiae credo. Sed neque oculos eſſe toto corpore velim, ne cetera membra officium ſuum perdant: &, ſi neceſſe ſit, veterem illum horrorem dicendi malim, quam iſtam nouam licentiam. Sed patet media quaedam via, ſicut in cultu victuque acceſſit aliquis citra reprehenſionem nitor, quem, ſicut poſſumus, adiiciamus virtutibus. *n*) Prius tamen ſit, vitiis carere:

n) Vt deterſo veterum horrori vitae ſucceſſit elegantia, quae ſi modum ſeruet, & in viris reprehendi non

re: ne, dum volumus eſſe meliores veteribus, ſimus tantum diſſimiles.

Caput V.

De Tropis.

Quid eſt Tropus — quid translatio — quis vſus — & quae eius regulae — quid Synecdoche — μετωνυμια — καταχρησισ — επιθετον — Allegoria — periphraſis — Hyperbole — earumque regulae?

Tropus eſt verbi vel ſermonis a propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipſos, & philoſophis, pugna eſt, quae ſint genera, quae ſpecies, qui numerus, quis cuique ſubiiciatur. Nos omiſſis, quae nihil ad inſtruendum oratorem pertinent, cauillationibus, neceſſarios maxime atque in vſum receptos exſequemur: hoc modo in his annotaſſe contenti, quosdam gra-

non poteſt; ita antiquo dicendi mori, rudi aliquo modo & incompto, ſententiarum aliarumque virtutum decor additus eſt; qui, dum iudicio adhibeatur, orationem grauem non minus quam iucundam facit. Abuſum vituperat orator, non vſum: aeque parum rudis ille ſermo iam ad mores noſtros congruit, ac ſi viris noſtris pellibus tectis, aut barba horridis vt olim, neceſſe eſſet incedere.

gratia ſignificationis, quosdam decoris aſſumi, & eſſe alios in verbis propriis, alios in translatis: vertique formas non verborum modo, ſed & ſenſuum, & compoſitionis.

Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentiſſimus eſt, tum longe pulcherrimus, translatione dico, quae μεταφορα graece vocatur. Quae quidem cum ita eſt ab ipſa nobis conceſſa natura, vt indocti quoque ac non ſentientes ea frequenter vtantur, tum ita iucunda atque nitida, vt in oratione, quam libet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neque enim vulgaris eſſe, nec humilis, nec inſuauis, recte modo adſcita, poteſt. Copiam quoque ſermonis auget permutando, aut mutuando, quod non habet: quodque difficillimum eſt, praeſtat, ne vlli rei nomen deeſſe videatur.

Transfertur ego nomen aut verbum ex eo loco, in quo proprium eſt, in eum, in quo aut proprium deeſt, aut translatum proprio melius eſt. Id facimus, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut (vt dixi) quia decentius. Vbi nihil horum praeſtabit, quod transferetur, improprium erit. Neceſſitate ruſtici dicunt gemmam in vitibus, (quid enim dicerent aliud?) & ſitire ſegetes, & fructus laborare. Neceſſitate nos durum hominem, aut aſperum. Non enim proprium erat, quod daremus his af-

fe-

fectionibus, nomen. Iam, incensum ira: & inflammatum cupiditate: & lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quam his arcessitis, magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiae fulmina: vt Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriae eius vocat, & alio loco, segetem ac materiam.

In totum autem metaphora breuior est similitudo: eoque distat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem, vt leonem; translatio, cum dico de homine, leo est. Huius vis omnis quadruplex maxime videtur: cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, vt Liuius, Scipionem a Catone adlatrari solitum, refert. Inanima pro aliis generis eiusdem sumuntur, vt, *o*)

-- Classique immittit habenas:

Aut pro rebus animalibus inanima,

Ferro an fato murus *p*) Argiuum occidit:

Aut contra,

-- Sedet inscius alto

Ac-

o) Aen. VI. v. 1.

p) Achilles Graium *murus* dicitur apud Ouidium Met. L. XIII. v. 281.

Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor: q)
Praecipueque ex his oritur mira ſublimitas, quae audaci & proxima periculum translatione tolluntur, cum rebus ſenſu carentibus actum quemdam & animos damus, qualis eſt,

Pontem indignatus Araxes.

Et illa Ciceronis, Quid enim tuus ille, Tubero, deſtrictus in acie Pharſalica gladibus agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim haec virtus apud Virgilium,

- - - Ferrumque armare veneno.

Nam & veneno armare, & ferrum armare, translatio eſt.

Vt modicus autem atque opportunus eius vſus illuſtrat orationem: ita frequens & obſcurat, & taedio complet: continuus vero in allegoriam & aenigmata exit. Sunt quaedam etiam humiles translationes: vt id, de quo modo dixi, ſaxea eſt verruca. Et ſordidae. Non enim, ſi Cicero recte ſentinam Reipublicae dixit, foeditatem hominum ſignificans, idcirco probem illud quoque veteris oratoris, Perſecuiſti Reipublicae vomicas. Optimeque Cicero demonſtrat cauendum, ne ſit deformis translatio: qualis eſt, ſtercus curi-

q) Aen. II. v. 307. vbi tamen pro *ſedet*, *ſtupet* Legitur: *Vertex*, res animalis vtpote pars ſumma capitis, hic *ſaxo* attribuitur.

riae Glauciam. Ne nimio maior: aut, quod ſaepius accidit, minor. Ne diſſimilis: quorum exempla nimium frequenter deprehendet, qui ſcierit haec vitia eſſe. Sed & copia quoque modum egreſſa vitioſa eſt, praecipue in eadem ſpecie. Sunt & durae, id eſt, a longinqua ſimilitudine ductae: vt, Capitis niues, &,

Iuppiter hibernas cana niue conſpuit Alpes.

Quod aliquanto paene iam magis de ſynecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis plerumque & ſignandis rebus, ac ſub oculos ſubiiciendis reperta eſt: haec variare ſermonem poteſt, vt ex vno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, praecedentibus ſequentia, vel contra. Omnia liberiora poetis, quam oratoribus. Nam proſa, vt mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: ita non puppim pro naui. Et rurſus, vt pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedem. Maxime autem in orando valebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius ſaepe ſic dicit, Romanus praelio victor: cum Romanos viciſſe ſignificat. Et contra, Cicero ad Brutum: populo, inquit, impoſuimus, & oratores viſi ſumus, cum de ſe tantum loqueretur. Quod genus non orationes modo ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis vſus recipit.

Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμια, quae eſt nominis pro nomine poſitio, cuius vis

eſt,

est, pro eo, quod dicitur, caussam, propter quam dicitur, ponere. Haec inuenta ab inuentore, & subiecta ab obtinentibus significat: vt, r)

Cererem corruptam vndis: Et, - - - Receptus

Terra Neptunus classes Aquilonibus arcet.

Quod sit retro durius. Refert autem, in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam, vt Vulcanum pro igne vulgo audimus, &, Vario Marte pugnatum, eruditus est sermo: ita Liberum & Cererem pro vino & pane licentius, quam vt fori seueritas ferat. Sicut ex eo, quod continet, id quod continetur, vsus recipit: vt, bene moratas vrbes, & poculum epotum, & seculum felix. At id, quod contra est, raro audiat quis, nisi poeta,

- - - Iam proximus ardet Vcalegon.

Nisi forte hoc potius est, a possessore, quod possidetur: vt, Hominem deuorari, cuius patrimonium consumatur.

Illud quoque & poetis & oratoribus frequens, quo eum, qui efficit, ex eo, quod efficitur, ostendimus. Nam & carminum auctores,

 Pal-

r) *Cererem corruptam undis.* Aen. I. v. 177. *Receptus terra Neptunus* Horat. art. poet. v. 63.

Pallida mors aequo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

Et,

Pallentesque habitant morbi, triſtisque ſenectus.

Et orator praecipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne otium dicit.

Ἀντωνομασία, quae aliquid pro nomine ponit, poetis quoque modo frequentiſſima, & per epitheton, quia detracto eo, cui apponitur, valet pro nomine, Tydides, Pelides: & ex his, quae in quocunque ſunt praecipua,

--- Diuum pater, atque hominum rex:

& ex factis, quibus perſona ſignatur,

--- Thalamo quae fixa reliquit impius.

Oratoribus etiam ſi rarus eius rei, non nullus tamen vſus eſt. Nam, vt Tydiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt impium pro parricida: euerſorem quoque Carthaginis & Numantiae pro Scipione, & Romanae eloquentiae principem pro Cicerone poſuiſſe non dubitent. Cicero ipſe certe vſus eſt hac libertate: Non multa peccas, inquit ille fortiſſimo viro ſenior magiſter, &, ſi peccas, te regere poſſum. Neutrum enim nomen poſitum eſt, & vtrumque intelligitur. Ὀνοματοποιία quidem, id eſt, fictio no-

nominis, Graecis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. Et ſunt plurima ita poſita ab iis, qui ſermonem primi fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitus, & ſibilus, & murmur inde venerunt. Deinde, tamquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.

Eo magis neceſſaria Κατάχρησις, quam recte dicimus abuſionem, quae non habentibus nomen ſuum accommodat, quod in proximo eſt, ſic,

--- Equum diuina Palladis arte
Aedificant:

Cetera iam non ſignificandi gratia, ſed ad ornandam modo, non augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod recte diximus appoſitum: a non nullis Sequens dicitur. Eo poetae & frequentius & liberius vtuntur. Namque illis ſatis eſt, conuenire verbo, cui apponitur: & ita dentes albi, & humida vina in his non reprehenduntur. Apud oratorem, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, ſi ſine illo, quod dicitur, minus eſt: qualia ſunt, O ſcelus abominandum, o deformem libidinem. Exornatur autem res tota maxime translationibus, Cupiditas effrenata, &,

insanae substructiones. Et solet fieri aliis adiunctis epitheton tropus, vt apud Virgilium, Turpis egestas, &, Tristis senectus. Verum tamen talis est ratio huiusce virtutis, vt sine appositis nuda sit & velut incomta oratio. Ne oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita, vt in quaestionibus eam iudices similem agmini totidem lixas *s*) habenti, quot milites quoque, in quo & numerus est duplex, nec duplum virium: quamquam non singula modo, sed etiam plura verba apponi solent.

Αλληγορια, quam inuersionem interpretamur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius, vt,

> O nauis, referent in mare te noui
> Fluctus: o quid agis? fortiter occupa
> portum.

totusque ille Horatii locus, quo nauim pro re publica, fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius, *t*)

Auia

s) Lixae sunt, qui exercitum quaestus caussa sequuntur, distant a calonibus, quod calones serui, illi liberi homines sunt. Etymologiam dedit glossarium Vossianum.

t) Lucretius IV. 1. allegorice dicit, se primum philoso-

Auia Pieridum peragro loca. - - -
& Virgilius,
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus aequor:
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Habet vſum allegoriae frequenter oratio, ſed raro totius: plerumque apertis permixta eſt. Tota apud Ciceronem *u*) talis. Hoc miror enim, querorque, quemquam hominem ita peſſumdare alterum verbis velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipſe nauiget. Illud commixtum frequentiſſimum. Equidem ceteras tempeſtates & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum ſemper Miloni putaui eſſe ſubeundas. Niſi adiecisſet dumtaxat fluctibus concionum, eſſet allegoria: nunc eam miſcuit. Quo in genere & ſpecies ex arceſſitis verbis venit, & intellectus ex propriis. Illud vero longe ſpecioſiſſimum genus orationis, in quo trium permixta eſt gratia, Similitudinis, Allegoriae, & Translationis:

ſophiam naturalem apud Latinos carmine perſcribere, quae prioribus ſe illibata fuiſſet. Hinc multi *inuia* legunt.

u) Id eſt, tanto ſtudio alteri nocere velle, vt interim tibi ipſe etiam obſis.

nis: *x*) Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita saepe & perturbat omnia, & totam opinionem parua non numquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, vt, quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. Multi enim, cum initium a tempestate sumserunt, incendio aut ruina finiunt: quae est inconsequentia rerum foedissima. Est in exemplis allegoria, si non praedicta ratione ponantur. Nam, vt Dionysium Corinthi esse, *y*) quo Graeci omnes vtuntur, ita plura similia dici possunt.

Haec

x) Pro Muraena c. 17. Euripus est mare angustum, quod saepe fluit ac refluit; praecipue vero Euboicus intelligitur, qui septies refluit. De hoc Seneca in Hercule Oeteo v. 779.

Euripus vndas versat instabilis vagas,
Septemque cursus flectit, & totidem refert,
Dum Lapsa Titan mergit Oceano iuga.

y) *Dionysius est Corinthi*, fortunae vicissitudinem designat. Dionysius enim Siculorum Tyrannus regno pulsus, Corinthi literas & musicam docendo, se sustentauit. *Aelian var hist. L.* 9. *c.* 8.

Haec allegoria, quae eſt obſcurior, aenigma dicitur: vitium meo quidem iudicio, (ſi quidem dicere dilucide virtus) quo tamen & poetae vtuntur, z)

Dic, quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat coeli ſpatium non amplius vlnas?

Et oratores non numquam.

In eo vero genere, quo contraria oſtenduntur, Ironia eſt: illuſionem vocant: quae aut pronuntiatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura: nam, ſi qua earum verbis diſſentit, apparet diuerſam eſſe orationi voluntatem. Quanquam in plurimis id tropis accidit, vt interſit, quid de quo dicatur: quia (quod dicitur alibi) verum eſt, aut laudis ſimulatione detrahere, aut vituperationis laudare, conceſſum eſſe. Quale eſt, quod C. Verres, Praetor vrbanus, homo ſanctus & diligens, ſubſortitionem eius in eo codice non haberet. Et contra, Oratores viſi ſumus & populo impoſuimus. Aliquando cum riſu quodam contraria dicuntur iis, quae intelligi volunt. Quem ad modum in Clodium,

z) Virg. Ecl. III. v. 104. Virgilius interrogatus, ad agitandos Grammaticos a ſe tales verſus poſitos eſſe, reſpondit. Aenigma ſoluendum de *puteo.*

dium, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta seruauit, *a*)

Pluribus autem verbis cum id, quod vno aut paucioribus certe dici potest, explicatur, περιφρασιν vocant, circuitum loquendi, qui non numquam necessitatem habet, quoties dictu deformia operit: vt Sallustius, Ad requisita naturae. Interim ornatum petit solum, qui est apud poetas frequentissimus: vt, *b*)

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Et apud oratores non rarus, semper tamen adstrictior. Quidquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, περιφρασις est: ita, cum in vitium incidit, περισσολογια dicitur. Obstat enim, quidquid non adiuuat. Hyperbaton quoque, id est, verbi transgressionem,

a) Hoc explicat Sulzerus Art. *Spott.* Praeter veram huius tropi, quam dedit, notionem, pro recto & iusto vsu, ne in petulantiam degeneret, prudentissima monita addit. Vti enim stupiditatis & ignorantiae optimum flagellum est Satyra; ita omni modo cohibenda, ne virtutem & bonitatem impie lacessat.

b) Aen. II. v. 268.

nem, quam frequenter ratio compoſitionis & decor poſcit, non immerito inter virtutes habemus. Fit enim frequentiſſime aſpera & dura, & diſſoluta & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui verba redigantur, &, vt quodque oritur, ita proximis, etiam ſi vinciri non poteſt, alligetur. Differenda igitur quaedam, & praeſumenda, atque, vt in ſtructuris lapidum impolitiorum, loco, quo conuenit, quidque ponendum. Non enim recidere ea, nec polire poſſumus, quo coagmentata ſe magis iungant, ſed vtendum his, qualia ſunt, eligendaeque ſedes. Nec aliud poteſt ſermonem facere numeroſum, quam opportuna ordinis mutatio.

Hyperbolen audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt haec ementiens ſuperiectio. Virtus eius ex diuerſo par augendi atque minuendi. Fit pluribus modis. Aut enim plus facto dicimus, Vomens fruſtis eſculentis gremium ſuum & totum tribunal impleuit.

— — — Geminique minantur
In coelum ſcopuli.

Aut res per ſimilitudinem attollimus:

— — — Credas innare reuulſas
Cycladas.

Aut per comparationem: vt,

— — — Fulminis ocior alis.

Aut ſignis quaſi quibusdam,

Illa vel intactae ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu laeſiſſet ariſtas.

Vel translatione, vt ipſum illud, volaret.

Creſcit interim hyperbole, alia inſuper addita: vt Cicero in Antonium dicit, Quae charybdis tam vorax? charybdin dico? quae, ſi fuit, fuit animal vnum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe. Exquiſitam vero figuram huius rei deprehendiſſe apud Principem Lyricorum Pindarum videor in libro, quem inſcribit ὕμνος. Is namque Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Co dicuntur habitaſſe, non igni, nec ventis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe: vt illa minora, hoc par eſſet. Quod imitatus Cicero, illa compoſuit in Verrem, Verſabatur in Sicilia longo interuallo non Dionyſius ille, nec Phalaris, (tulit enim illa quondam inſula multos & crudeles tyrannos) ſed nouum quoddam monſtrum ex vetere illa immanitate, quae in iisdem verſata locis dicitur. Non enim charybdin tam infeſtam neque Scyllam nauibus, quam iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Nec pauciora ſunt genera minuendi,

- - vix oſſibus haerent.

Et

Et quod Cicero in quodam ioculari libello,
Fundum Varro vocat, quem poſſim mittere funda:
Ni tamen exciderit, qua caua funda patet.

Sed huius quoque rei ſeruetur menſura quaedam. Quamuis enim eſt omnis hyperbole vltra fidem: non tamen eſſe debet vltra modum: nec alia via magis in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta vitia, cum praeſertim minime ſint ignota & obſcura. Monere ſatis eſt, mentiri hyperbolen, nec ita, vt mendacio fallere velit. Quo magis intuendum eſt, quouſque deceat extollere, quod nobis non creditur. Peruenit haec res frequentiſſime ad riſum: qui ſi aptus eſt, vrbanitatis, ſin aliter, ſtultitiae nomen aſſequitur.

Eſt autem in vſu, vulgo quoque & inter eruditos, & apud ruſticos, videlicet quod a natura eſt omnibus augendi res vel minuendi cupiditas inſita, nec quiſquam vero contentus eſt. Sed ignoſcitur, quia non affirmamus. Tum eſt hyperbole virtus, cum res ipſa, de qua loquendum eſt, naturalem modum exceſſit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici, quantum eſt, non poteſt: meliusque vltra, quam citra, ſtat oratio.

(Vide append. ad cap. V. Sectio IV.)

Caput VI.

De Figuris.

Quid est figura — & quotuplex — quid figurae sententiarum & verborum?

Cum sit proximo capite de tropis dictum, sequitur pertinens ad figuras, quae schemata graece vocantur, locus, ipsa rei natura coniunctus superiori. Nam plerique has tropos esse existimarunt, quia siue ex hoc duxerint nomen, quod sint formati quodam modo; siue ex eo, quod vertant orationem, vnde & motus dicuntur: fatendum erit, esse vtrumque eorum etiam in figuris. Vsus quoque est idem. Nam & vim rebus adiiciunt, & gratiam praestant. Nec desunt, qui tropis figurae nomen imponant. Quo magis signanda est vtriusque rei differentia. Est igitur tropus, sermo a naturali & principali significatione translatus ad aliam ornandae orationis gratia: vel (vt plerique Grammatici finiunt) dictio ab eo loco, in quo propria est, translata in eum, in quo propria non est. Figura (sicut nomine ipso patet) est conformatio quaedam orationis, remota a communi & primum se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur verba alia pro aliis. Horum nihil in figuras cadit.

dit. Nam & propriis verbis, & ordine collocatis figura fieri poteſt.

Eſt autem non mediocris inter auctores diſſenſio, & quae vis nominis eius, & quot genera, & quae, quam multaeque ſint ſpecies. Quare primum intuendum eſt, quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis dicitur: vno, qualiscumque forma ſententiae, ſicut in corporibus, in quibus, quoquo modo ſint compoſita, vtique habitus eſt aliquis: altero, quod, proprie ſchema dicitur, in ſenſu vel ſermone aliqua a vulgari & ſimplici ſpecie cum ratione mutatio: ſicut nos ſedemus, incumbimus, reſpicimus. Itaque, cum in eosdem caſus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes continue quis, aut certe nimium frequenter incurrit, praecipere ſolemus variandas figuras eſſe vitandae ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur, tamquam omnis ſermo habeat figura. Itemque eadem figura dicimus curſitare, qua lectitare, id eſt, eadem ratione declinari. Quare illo intellectu priore & communi nihil non figuratum eſt.

Sed, ſi habitus quidam, & quaſi geſtus ſic appellandi ſunt, id demum hoc loco accipi ſchema oportebit, quod ſit a ſimplici atque in promtu poſito dicendi modo poetice vel oratorie mutatum. Sic

enim

enim verum erit, aliam esse orationem ἀσχημάτιστον, id est, carentem figuris, quod vitium non inter minima est: aliam ἐσχηματισμένην id est, figuratam. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi.

Duae sunt eius partes, διανοίας, id est, sententiarum; & λέξεως, id est, verborum. Quare, sicut omnem orationem, ita figuras quoque versari necesse est in sensu, & in verbis.

Vt vero natura prius est, concipere animo res, quam enuntiare: ita de iis figuris ante loquendum est, quae ad mentem pertinent: quarum quidem vtilitas cum magna, tum multiplex, in nullo non orationis opere clarissime elucet. Nam, & si minime videtur pertinere ad probationem, qua figura quidque dicatur, facit tamen credibilia, quae dicimus, & in animos auditorum, qua non obseruatur, irrepit. Namque, vt in armorum certamine & aduersos ictus, & rectas ac simplices manus cum videre, tum etiam cauere ac propulsare facile est; auersae tectaeque minus sunt obseruabiles, & aliud ostendisse, quam petas, artis est: sic oratio, quae astu caret, pondere, mole, & impulsu praeliatur; simulanti, variantique conatus, in latera atque in terga incurrere datur, & arma auocare, & velut nutu fallere. Iam vero affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, ma-

manus multum ad motum animorum valent, quanto plus orationis ipſius vultus ad id, quod intendimus efficere, compoſitus? Plurimum tamen ad commendationem facit, ſiue in conciliandis agentis moribus, ſiue ad promerendum actioni fauorem, ſiue ad leuandum varietate faſtidium, ſiue ad quaedam vel decentius indicanda, vel tutius.

Caput VII.

De Figuris Sententiarum.

Quaenam ſunt figurae; quibus acrior ſit probatio — quid interrogatio — & quot modis fit — quid reſponſio — πρόληψις — dubitatio — communicatio — ſuſtentatio — quaenam figurae augendis affectibus accommodatae — quid licentia — προσωποποιιαι — αποστροφη — ὑποτυπωσις? —

Incipiamus ab iis, quibus acrior ac vehementior fit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare,

> Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris? *c*)

Fi-

c) Maxima interrogationis vis in eo eſt, ſi maiore cum ſiducia veritatem aſſerere videamur. Prouocando enim, vt quis aut contradicat aut neget, eo ipſo quae dicimus negari non poſſe aſſeueramus. Animi

Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi: Quid enim tuus ille, Tubero, deſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? &, Quouſque tandem abutere, Catilina, patientia noſtra? &, Patere tua conſilia non ſentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quam ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra: &, Patent tua conſilia. Interrogamus etiam aut inuidiae gratia, vt Medea apud Senecam,

Quas peti terras iubes?

Aut miſerationis, vt Sinon apud Virgilium,

Heu quae me tellus, inquit, quae me aequora poſſunt
Accipere? — —

Totum hoc plenum eſt varietatis: nam & indignationi conuenit,

— — — Et quisquam numen Iunonis adoret?

Et admirationi,

— — — Quid non mortalia pectora cogis,
Auri ſacra fames?

Eſt interim acrius imperandi genus,

Non arma expedient, totaque ex vrbe ſequentur?

Eſt

mi veritatis ſibi maxime conſcii index eſt *interrogatio*: non, niſi rei grauitate motus ac veritatem aliis communicandi quaſi ſtimulo actus, hac figura vti poteſt.

Eſt aliqua etiam in reſpondendo figura, cum aliud interroganti ad aliud, quia ſic vtilius ſit, occurritur, tum augendi criminis gratia, vt teſtis in reum rogatus, an ab reo fuſtibus vapulaſſet? Et innocens, inquit; tum declinandi, quod eſt frequentiſſimum. Quaero, an occideris hominem? reſpondetur, Latronem. An fundum occupaueris? reſpondetur, Meum.

Ceterum & interrogandi ſe ipſum, & reſpondendi ſibi, ſolent eſſe non ingratae vices: *d*) Vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur haec dico? nempue apud eum, qui, cum hoc ſciret, tamen me ante quam vidit, reipublicae reddidit. Cui diuerſum eſt, cum alium rogaueris, non exſpectare reſponſum, & ſtatim ſubiicere: Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas. Quod ſchema quidam per ſubiectionem vocant.

Mire vero in cauſſis valet praeſumtio, quae πρόληψις dicitur, cum id, quod obiici poteſt, occu-

d) Reſponſio inexſpectata & breuis, interrogationi ſubiecta, eandem mentis agitationem, & communicandae veritatis ardorem ſignificat: continuata vero interrogatio & reſponſio ſermocinationem facit; aliud veritatis demonſtrandae genus, quod compoſito & deliberanti animo conuenit.

cupamus. *e*) Id neque in aliis partibus parum eſt, & praecipue prooemio conuenit.

Affert aliquam fidem veritatis & dubitatio, *f*) cum ſimulamus quaerere nos, vnde incipiendum, vbi deſinendum, quid potiſſimum dicendum ſit? Cuius modi exemplis plena ſunt omnia: ſed vnum interim ſufficit, Equidem, quod ad me attinet, quo me vertam, neſcio. A quo ſchemate non procul abeſt illa, quae dicitur communicatio, cum aut

e) Vt veritatem rite commendemus, nullum, quod illam in aliis impedire poſſit, dubium relinquere oportet. In euellendis ergo praeiudiciis aut falſis opinionibus laborant veritatis amici; vnde occupatio vim ſuam habet.

f) Eo certius perſuades, quo magis, quam proponis, nuda eſt veritas; quo minus fallere velle, aut falli poſſe, videris. Quae igitur incerta, quaeque dubia adhuc, aut plane inſolubilia ſunt, non occultare aut diſſimulare, ſed candide indicare oportet: quo ducit dubitatio; Ad haec ſi cum auditoribus tuis conſilia vſque adeo communicare, ſi aduerſariis tuis, quae poſſis, aequitatis ſtudio concedere non renuis; te & veritatem multum commendabis. Hoc in Ciceronis lectione intuendum; quod in perfectiſſimo hoc eloquentiae exemplo, non phraſes & formulas, orator ſacer ac profanus imitandum ſibi proponat.

aut ipſos aduerſarios conſulimus, vt Domitius Afer pro Cloantilla, At illa neſcit trepida, quid liceat feminae, quid coniugem deceat: forte vos in illa ſolicitudine obuios caſus miſerae mulieri obtulit: tu, frater, vos, paterni amici, quod conſilium datis? Aut cum auditoribus quaſi deliberamus, quod eſt frequentiſſimum, Quid ſuadetis? &, Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit? vt Cato: Cedo, ſi vos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis? Et alibi, Communem rem agi putatote, ac vos huic rei praepoſitos eſſe.

Sed non numquam communicantes aliquid inexſpectatum ſubiungimus, quod & per ſe ſchema eſt: vt in Verrem Cicero, Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut praedam aliquam? Deinde, cum diu ſuſpendiſſet auditorum animos, ſubiecit, quod multo eſſet improbius. Hoc Celſus ſuſtentationem vocat. Eſt autem duplex: nam contra frequenter, cum exſpectationem grauiſſimorum fecimus, ad aliquid, quod ſit leue, deſcendimus. Sed, quia non tantum per communicationem fieri ſolet, παράδοξον alii nominauerunt, id eſt, inopinatum.

Pene idem fons eſt illius, quam permiſſionem vocant, qui communicationis: cum aliqua ipſis auditoribus relinquimus aeſtimanda, alia non numquam aduerſariis quoque.

Quae vero ſunt augendis affectibus accommodatae figurae, conſtant maxime ſimulatione. g) Nam-

g) Fictas cauſſas ſpectauit Fabius, figuras mouendis affectibus aptas conſtare *ſimulatione*, ſi doceat. Qui orbum aut periclitantem egit in ſchola, inde laudem petebat, ſi veritati, quae diceret, aſſimilaret, & vera ſentire ac pati videretur. Vera contra agentibus nil minus, quam *ſimulatio*, aut quae eiusdem ſocia eſt, *cura* & *affectatio* conuenit. Qui Ciceronem in Catilinam exclamantem ſimulationis arguit, plurimum eiusdem virtuti detrahet. Vtrum grauitate commotus, vtrum ex virtutis ac veritatis ſenſu, an ideo, quia didiciſti vel legiſti, exclames, ſtatim apparet. Auditor quiuis, & lector, quin aduertat, veris afficitur, & aegritudinem ſuam ipſe leuat exclamando; cum ſimulationis maximo etiam clamori frigiduli adſimus. En quae in *meditationibus vniuerſi* Auctor Illuſtr. ex intimo plane ſenſu ſcripſerit. p. 78. *Mit zärtlich geſchliffnen Perioden, mit ängſtlich geſuchtem Wohlklang, mit ſchicklichſt angebrachten Tropen, mit* GENAU NACHGEAEFTEM SEELENFEUER, *da wird der künſtliche Redner kalte Bewunderung erregen; aber nie die Seelen der Zuhörer entzünden, ihnen nie das Wahrheitsgefühl tief einätzen. Aber wenn ſeine Seele von Vaterlandsliebe, von Tugendliebe glühet, wenn ſein Herz ſich gegen ungerechte Gegner empört, wenn Wahrheitsgefühl recht in ihm ruhet: dann werden ſeine Worte mächtig und wirkſam niederdonnern, ſeine Glut wird ſchnell ſeine Zuhörer ergreifen; ſie werden die hohe unwiderſtehliche Kraft der Wahrheit fühlen.*

Namque & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quaeque ſunt ſimilia his, fingimus. Inde ſunt illa, Liberatus ſum. Reſpiraui. Et, Bene habet, &, Quae amentia eſt haec? &, O tempora! o mores! &, Miſerum me! conſumtis enim lacrimis infixus tamen pectori haeret dolor. Quod exclamationem quidam vocant, ponuntque inter figuras orationis. Haec quoties vera ſunt, non ſunt in ea forma, de qua nunc loquimur. Sed aſſimulata, & arte compoſita, procul dubio ſchemata ſunt exiſtimanda.

Quod idem dictum ſit de oratione libera, quam Cornificius licentiam vocat, Graeci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, quam vera libertas? *h*) Sed frequenter ſub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cum dicit pro Ligario,

h) Accedit his Iulius Scaliger acer ſane veterum iudex, & duplicem libertatis rationem facit, alteram, quam oratione tota prae ſe ferat orator, vt quiuis vir grauis & bonus vita: alteram, quae ſit huiusce libertatis commoda oſtentatio, fiatque, ſi coram iis, quos vereri debemus, liberius quaedam, non tamen ſine gratia & venuſtate, pronuntiemus; in quibus tamen non laudis modo, ſed turpis etiam adulationis (quibus enim abuti neſcit malus?) occaſio eſt.

Suſcepto bello, Caeſar, geſto iam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, conſilio ac voluntate mea ad ea arma profectus ſum, quae erant contra te ſumta: non ſolum ad vtilitatem Ligarii reſpicit, ſed magis laudare victoris clementiam non poteſt. In illa vero ſententia, Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi vt, quod hic poteſt, nos poſſemus? admirabiliter vtriusque partis facit bonam cauſſam: Sed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat.

Illa adhuc audaciora, & maiorum (vt Cicero exiſtimat) laterum, fictiones perſonarum, quae προσωποποιιαι dicuntur. Mire namque cum variant orationem, tum excitant. His aliorum cogitationes, velut ſecum loquentium, protrahimus: quae tamen ita demum a fide non abhorrent, ſi ea locutos finxerimus, quae cogitaſſe eos non ſit abſurdum: & noſtros cum aliis ſermones, & aliorum inter ſe credibiliter introducimus: & ſuadendo, obiurgando, querendo, laudando, miſerando, perſonas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, conceſſum eſt. Vrbes etiam populique vocem accipiunt.

Sed in his, quae natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim ſi mecum patria, quae mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia,

lia,

lia, ſi omnis respublica ſic loquatur, M. Tulli, quid agis? Illud audacius genus: Quae tecum, Catilina, ſic agit, & quodam modo tacita loquitur, Nullum iam aliquot annis facinus exſtitit, niſi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarumue imagines fingimus, aut eadem aduerſariis aut auditoribus non accidere miramur: qualia ſunt, Videtur mihi, &, Nonne videtur tibi? Sed magna quaedam vis eloquentiae deſideratur. Falſa enim & incredibilia natura neceſſe eſt aut magis moueant, quia ſupra vera ſunt: aut pro vanis accipiantur, quia vera non ſunt.

Sed formas quoque fingimus ſaepe, vt Famam Virgilius, vt voluptatem ac virtutem (quem ad modum a Xenephonte traditur) Prodicus, vt mortem ac vitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius.

Auerſus quoque ab auditore ſermo, qui dicitur αποςτροφη, mire mouet, ſiue aduerſarios inuadimus, Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharſalica gladius agebat? ſiue ad inuocationem aliquam conuertimur, Vos enim iam ego, Albani tumuli atque luci: ſiue ad inuidioſam implorationem, O leges Porciae, legesque Semproniae!

Illa vero (vt ait Cicero) ſub oculos ſubiectio tum fieri ſolet, cum res non geſta indicatur, ſed, vt ſit geſta, oſtenditur: nec vniuerſa, ſed per partes: quem locum proximo libro ſubiecimus euidentiae: & Celſus hoc nomen iſti figurae dedit. Ab aliis ὑποτυπωσις dicitur propoſita quaedam forma rerum ita expreſſa verbis, vt cerni potius videatur, quam audiri: Ipſe, inflammatus ſcelere ac furore, in forum venit: ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolum, quae facta ſint aut fiant, ſed etiam, quae futura ſint aut futura fuerint, imaginamur. Mire tractat haec Cicero pro Milone, quae facturus fuerit Clodius, ſi praeturam inuaſiſſet.

Ειρωνειαν, inueni, qui diſſimulationem vocarent: quo nomine, quia parum totius huius figurae videntur vires oſtendi, nimirum ſicut in plerisque, graeca erimus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεια, quae eſt Schema, ab illa, quae eſt tropus, genere ipſo nihil admodum diſtat: (in vtroque enim contrarium ei, quod dicitur, intelligendum eſt) ſpecies vero prudentius intuenti diuerſas eſſe facile eſt deprehendere. Primum, quod tropus apertior eſt: &, quamquam aliud dicit ac ſentit, non tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa fere recta ſunt: vt illud in Catilinam, A quo repudiatus, ad ſodalem tuum,

vi-

virum optimum, M. Marcellum demigraſti. In duobus demum verbis eſt ironia, ergo etiam breuior eſt tropus. At in figura totius voluntatis fictio eſt, apparens magis, quam confeſſa: vt illic verba ſint verbis diuerſa, hic ſermoni ſenſus, loci, & tota interim cauſſae conformatio: tum etiam vita vniuerſa ironiam habere videtur, qualis eſt viſa Socratis. *i)* Nam ideo dictus ειρων, id eſt, agens imperitum, & admirator aliorum tamquam ſapientium: vt, quem ad modum ἀλληγοριαν facit continua μεταφορα, ſic hoc ſchema faciat troporum ille contextus.

Αποσιωπησισ, quam idem Cicero reticentiam appellat, & ipſa oſtendit aliquid affectus vel irae, vt,

Quos ego: ſed motos praeſtat componere
fluctus:

vel ſolicitudinis, & quaſi religionis, An huius ille legis, quam Clodius a ſe inuentam gloriatur, mentionem facere auſus eſſet viuo Milone, ne dicam Conſule? De noſtrum enim omnium: non audeo totum dicere: Cui ſimile eſt in prooemio pro Cteſiphonte Demoſthenis. *l)*

i) De Ironia Socratis vide *Mendelſohn*, *Karakter des Socrates p.* 13. & ſeqq.

l) 'Αλλ ἐμοι μεν; *ſed quid ego?* poſtulabat ſententia dicere, quid de ſe futurum eſſet, ſi populi beneuo-

Imitatio morum alienorum, quae ἠθοποιια, vel, vt alii malunt, μιμησις dicitur, iam inter leniores affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita fere in eludendo: ſed verſatur & in factis, & in dictis. *m*)

Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cum varietate, tum etiam ipſa natura plurimum proſunt, quae ſimplicem quamdam, & non praeparatam oſtendendo orationem, minus nos ſuſpectos auditori faciunt. Hinc eſt quaſi poenitentia dicti: vt pro Coelio, Sed quid ego ita grauem perſonam induxi? Et quibus vtimur vulgo, Impru-

uolentia excideret; ſed reticet & ſubiungit: 'ȣ βȣλομαι δε δυσχερες ειπειν 'ȣδεν αρχομενος τȣ λογȣ, *dicere incipiens, nolo vobis querelis moleſtus eſſe.*

m) Etopoeiam hic deſcripſit Fabius vt figuram, qua in iudiciali genere vterentur maxime oratores ad eludendos, quos peterent. — Sed magnae paſſim artis eſt, mores ſingulorum hominum rite exprimere, & characteres ſignare, qui tam diuerſi ſunt, quam vultus. Hoc non tam figura, quam poematis aut hiſtoriae totius color eſt. Vide Sulzeri Art. *Sitten.* Ariſtotelis de moribus doctrinam illuſtrauit Breitinger *kritiſcher Dichtkünſt I. Theils* § 13. Inter veteres Homerus & Tacitus; inter recentiores Molierius & Shakeſpearius, optime characteres ſignarunt.

prudens incidi. Vel cum quaerere nos, quid dicamus, fingimus, Quid reliquum eſt? &, Num quid omiſi? & cum ibidem in Verrem ait Cicero, Vnum etiam mihi reliquum huiusmodi crimen eſt: &, Aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiam venuſti tranſitus n) fiunt; non, quia tranſitus ipſe ſit ſchema: vt Cicero, narrato Piſonis exemplo, qui annulum ſibi cudi ab aurifice in tribunali ſuo iuſſerat, velut hoc in memoriam adductus adiecit, Hic modo me commouit Piſonis annulus, quod to-

n) Tranſitus fiunt vel *re*, id eſt, quae natura connexa ſunt, iungendo; vel *formula*, qua indicatur, finito loco priore, nouum inchoari. Qui artes in ſcholis & ſcientias tradunt, in recitationibus ſuis recte formulis vtuntur, quoties rem nouam explanandam, aut eandem nouis argumentis confirmandam aſſumunt; ne quid audientes fugiat, ſed vt eo magis attenti fiant. Orator contra, vt qui, ſiue dicat, ſcribatue, praemeditatum opus affert, parcius adhibeat: cogitando enim res apte iungens, lege adſociationis veras quoque in audiente ideas excitabit: quod eo magis delectabit animos, ſi inueniſſe ipſi, non ab alio moniti videantur. Affectus vero nil minus, quam aperti tranſitus, decent. Tum idea celeriter ideam perſequitur; non raro tranſilit; ſubin huc illucue fluctuat: quid huc formulae? Ideo Poeſis lyrica, in qua maxime ſe enthuſiaſmus commendat, inexſpectatos tranſitus, imo ſaltus amat, vt Horatius egregium exemplum eſt.

totum effluxerat. Quam multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe ?

Caput VIII.

De Figuris Verborum.

Quaenam ſunt figurae verborum — quae fiunt per adiectionem — quid repetitio — quae fiunt per detractionem — quid circa verba ſynonima — quid eſt contrapoſitum — quot modis fit ?

Verborum vero figurae & mutatae ſunt ſemper, &, vtcumque valuit conſuetudo, mutantur. Schemata λεξεωσ duorum ſunt generum: alterum loquendi rationem vocant, alterum quod ad collocationem maxime exquiſitum eſt. Quorum tametſi vtrumque conuenit orationi, tamen poſſis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere. Prius fit iisdem generibus, quibus vitia. Eſſet enim omne ſchema vitium, ſi non peteretur, ſed accideret. Verum auctoritate, vetuſtate, conſuetudine plerumque defenditur, ſaepe etiam ratione quadam. Ideoque, cum ſit a ſimplici rectoque loquendi genere deflexa, virtus eſt, ſi habet probabile aliquid, quod ſequatur. Vna tamen in re maxime vtilis, vt quotidiani & ſemper eodem modo formati ſermonis faſtidium leuet, &

nos

nos a vulgari dicendi genere defendat. Quo ſi quis parce, &, cum res poſcet, vtetur, velut aſperſo quodam condimento iucundior erit: at qui nimium affectauerit, ipſam illam gratiam varietatis amittet. Quamquam ſunt quaedam figurae ita receptae, vt paene iam hoc ipſum nomen effugerint; quae etiam ſi fuerint crebriores, aures conſuetas minus ferient. Nam & ſecretae, & extra vulgarem vſum poſitae, ideoque magis nobiles, vt nouitate aurem excitant, ita copia ſatiant: nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas congeſtasque declarant. Fiunt ergo & circa genus figurae in nominibus: nam & oculis capti talpae, & timidi damae dicuntur a Virgilio: ſed ſubeſt ratio, quia ſexus vterque altero ſignificatur: tam enim mares eſſe talpas damasque quam feminas, certum eſt: & in verbis, vt, fabricatus eſt gladium, &, inimicos punitus eſt. Quod mirum minus eſt, quod in natura verborum eſt, &, quae facimus, patiendi modo ſaepe dicere, vt arbitror, ſuſpicor; & contra faciendi, quae patimur, vt vapulo: ideoque frequens permutatio eſt, & pleraque vtroque modo efferuntur, luxuriatur, luxuriat; fluctuatur, fluctuat; aſſentior, aſſentio; reuertor, reuerto. Eſt figura & in numero, vel cum ſingulari pluralis ſubiungitur, Gladio pugnaciſſima gens Romani, gens enim ex multis.

Et

Et mutatione partium, vt in Satyra,
— — — Et noſtrum iſtud viuere triſte
Aſpexi,

Cum infinito verbo ſit vſus pro appellatione: noſtram enim vitam vult intelligi. Vtimur & verbo pro participio, vt,

Magnum dat ferre talentum,

tamquam ferendum: & participio pro verbo, Volo datum.

Haec ſchemata, & his ſimilia, quae erunt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in ſe auditorem, nec languere patiuntur ſubinde aliqua notabili figura excitatum: & habent quamdam ex illa vitii ſimilitudine gratiam, vt in cibis interim acor ipſe iucundus eſt. Quod continget, ſi neque ſupra modum multae fuerint, nec eiusdem generis aut iunctae aut frequentes: quia ſatietatem, vt varietas earum, ita raritas effugit.

Illud eſt acrius genus, quod non tantum in ratione poſitum eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus cum gratiam, tum etiam vires accommodat. E quibus primum ſit, quod fit per adiectionem. Plura ſunt genera. Nam & verba geminantur, vel amplificandi gratia: vt, Occidi, occidi, non Sp. Melium; alterum eſt enim, quod indicat, al-

te-

terum, quod affirmat: vel miserandi, vt,

Ah Corydon, Corydon: ———

Quae eadem figura non numquam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis post aliquam interiectionem repetitio est, sed paullo etiam vehementior, Bona, miserum me! (consumtis enim lacrimis tamen infixus animo haeret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii acerbissimae voci subiecta praeconis. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab iisdem verba plura acriter & instanter incipiunt, Nihilne te nocturnum praesidium palatii, nihil vrbis vigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque mouerunt? Et iisdem desinunt, Quis eos postulauit? Appius. Quis produxit? Appius. Quamquam hoc exemplum ad aliud quoque schema pertinet, cuius initia inter se & fines iidem sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale est, Qui sunt, qui foedera saepe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Etiam in contrapositis vel comparatiuis solet respondere primorum verborum alterna repetitio: Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respon-

ſpondeas; ille, vt eo, quo intendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum; illum buccinarum cantus exſuſcitat. Tu actionem inſtituis; ille aciem inſtruit. Tu caues, ne conſultores tui; ille, ne vrbes aut caſtra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus orator, vertit in contrarium eamdem figuram: Ille tenet & ſcit, vt hoſtium copiae; tu, vt aquae pluuiae arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus, tu in regendis.

Congregantur quoque verba idem ſignificantia: Quae cum ita ſint, Catilina, perge quo coepiſti: egredere aliquando ex vrbe: patent portae: proficiſcere. Et in eundem alio libro, Abiit, exceſſit, erupit, euaſit.

Nec verba modo, ſed ſenſus quoque idem facientes, aceruantur: Perturbatio iſtum mentis, & quaedam ſcelerum offuſa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. Congeruntur & idem & diuerſum ſignificantia: Quaero ab inimicis, ſintne haec inueſtigata, comperta, patefacta, ſublata, deleta, exſtincta per me?

Hoc exemplum aliam quoque efficit figuram, quae, quia coniunctionibus caret, diſſolutio vocatur; apta, cum quid inſtantius dicimus. Nam ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideoque vtimur hac figura non in ſingulis modo verbis,

ſed ſententiis etiam: vt Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad Senatum adduci iuſſi; in ſenatu ſunt poſiti. Et totus hic locus. Contrarium eſt ſchema, quod coniunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur,

——— Tectumque, laremque,
Armaque, Amyclaeumque canem, Creſſamque pharetram:

vtrumque horum coaceruatio. Fons quidem vnus, quia acriora facit & inſtantiora, quae dicimus, & vim quamdam prae ſe ferentia, velut ſaepius erumpentis affectus. Gradatio, quae dicitur κλίμαξ, apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque adiectionis; repetit enim, quae dicta ſunt: &, priusquam ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit. Eius exemplum ex Graeco notiſſimo transferatur, Nec haec dixi quidem, ſed nec ſcripſi: nec ſcripſi quidem, ſed nec obii legationem: nec obii quidem, ſed nec perſuaſi Thebanis. Sunt tamen erudita & latina: Africano virtutem induſtria, virtus gloriam, gloria aemulos comparauit.

At quae per detractionem fiunt figurae, breuitatis nouitatisque maxime gratia petuntur: quarum vna eſt ſynecdoche, cum ſubtractum ver-

bum aliquod ſatis ex ceteris intelligitur: vt Coelius in Antonium, ſtupere gaudio Graecus. Simul enim auditur, coepit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modo dictum eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia, quae dicitur συνεζευγμενον, in qua vnum ad verbum plures ſententiae referuntur, quarum vnaquaeque deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut praepoſito verbo, ad quod reliqua reſpiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura cluduntur: Neque enim is es, Catilina, vt te aut pudor vmquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore reuocauerit. Medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat.

Tertium eſt genus figurarum, quae aut ſimilitudine aliqua vocum, aut paribus, aut contrariis vertunt in ſe aures, & animos excitant. Huic nomen eſt παρωνομασια, quae dicitur agnominatio. Cui confinis eſt ἀντανακλασις, eiusdem verbi contraria ſignificatio. Cum Proculeius exquereretur de filio, quod is mortem ſuam exſpectaret, & ille dixiſſet, ſe vero non exſpectare: immo, inquit, rogo exſpectes.

Contrapoſitum autem, vel, vt quidam vocant, contentio (ἀντιθετον dicitur) non vno fit modo. Nam & fit, ſi ſingula ſingulis opponuntur:

tur:

tur: vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Et bina binis: Non noſtri ingenii, veſtri auxilii eſt. Et ſententiae ſententiis: Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Fit etiam aſſumta illa figura, qua verba declinata repetuntur, quod ἀντιμεταβολη dicitur: Non, vt edam, viuo; ſed, vt viuam, edo.

Ego illud de figuris adiiciam breuiter, ſicut ornant orationem opportune poſitae, ita ineptiſſimas eſſe, cum immodice petuntur. Sunt, qui neglecto rerum pondere, & viribus ſententiarum, ſi vel inania verba in hos modos deprauarint, ſummos ſe iudicent artifices, ideoque non deſinunt eas nectere: quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quam quaerere habitum geſtumque ſine corpore. Sed ne hae quidem, quae recte fiunt, denſandae ſunt nimis. Nam & vultus mutatio, oculorumque coniectus, multum in actu valet: ſed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quamdam velut faciem: quae vt ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſaepius in ea, quam natura dedit, ſpecie continenda eſt. Sciendum vero in primis, quid quisque in orando

poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi vero atrocitate, inuidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? Cum in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem: & vbicumque ars oſtentatur, veritas abeſſe videatur.

Caput IX.

De Compoſitione.

An compoſitio oratori neceſſaria — ad quid valet — quid eſt oratio vincta — contexta — ſoluta — quae in omni compoſitione ſpectanda — quae ordinis obſeruatio — quae junctura in verbis — inciſis — membris — periodis — in quo conſiſtit numerus vel Rhythmus — in quo Metrum — quod diſcrimen inter vtrumque — quid eſt inciſum — membrum — periodus — vbi membratim dicendum — vbi periodus adhibenda?

De compoſitione non equidem poſt Marcum Tullium ſcribere auderem, (cui neſcio an vlla pars operis huius ſit magis elaborata) niſi & eiusdem aetatis homines, ſcriptis ad ipſum etiam literis, reprehendere id collocandi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eamdem rem pertinentia memoriae tradidiſſent. Itaque ac-

accedam in plerisque Ciceroni, atque in iis ero, quae indubitata ſunt, breuior: in quibusdam paullum fortaſſe diſſentiam. Nam etiam cum iudicium meum oſtendero, ſuum tamen legentibus relinquam.

Neque ignoro quosdam eſſe, qui curam omnem compoſitionis excludant, atque illum horridum ſermonem, vt forte effluxerit, modo magis naturalem, modo etiam magis virilem eſſe contendant. Qui ſi id demum naturale eſſe dicunt, quod a natura primum ortum eſt, & quale ante cultum fuit, tota haec ars orandi ſubuertetur. Neque enim loquuti ſunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec prooemiis praeparare, docere expoſitione, argumentis probare, affectibus commouere ſcierunt. Ergo his omnibus, non ſola compoſitione caruerunt: quorum ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem caſas aut veſtibus pellium tegmina, aut vrbibus montes ac ſiluas mutare oportuit. Quae porro ars ſtatim fuit? quid non cultu niteſcit? cur vites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & haec generat. Manſuefacimus animalia? indomita naſcuntur. Verum id eſt maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius vero qui incompoſitum poteſt eſſe, quam iunctum, & be-

bene collocatum? Ceterum quanto vehementior fluminum curſus eſt prono alueo, ac nullas moras obiiciente, quam inter obſtantia ſaxa fractis aquis ac reluctantibus; tanto, quae connexa eſt, & totis viribus fluit, fragoſa atque interrupta melior oratio. Cur ergo vires ipſas ſpecie ſolui putent, quando nec vlla res ſine arte ſatis valeat, & comitetur ſemper artem decor? An non eam, quae emiſſa optime eſt, haſtam ſpecioſiſſime contortam ferri videmus? & arcu dirigentium tela, quo certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorum, atque in omni palaeſtra, quid ſatis recte cauetur ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adſint? Quare mihi compoſitione velut amentis quibusdam neruisue intendi & concitari ſententiae videntur.

Ideo eruditiſſimo cuique perſuaſum eſt, valere eam quam plurimum, non ad delectationem modo, ſed ad motum quoque animorum. Primum, quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure, velut quodam veſtibulo, ſtatim offendit. Deinde, quod natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, vt illi quoque organorum ſoni, quamquam verbo non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem. In certaminibus ſacris non eadem ratio-

tione concitant animos ac remittunt: nec eosdem modos adhibent, cum bellicum eſt canendum, & cum poſito genu ſupplicandum: nec idem ſignorum concentus eſt procedente ad proelium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, &, cum euigilaſſent, animos ad lyram excitare, quo eſſent ad agendum erectiores: &, cum ſomnum peterent, ad eamdem prius lenire mentes, vt, ſi quid fuiſſet turbidiorum cogitationum, componerent. *o*) Quod ſi numeris & modis ineſt quaedam tacita vis, in oratione eſt vehementiſſima: quantumque intereſt, ſenſus idem quibus verbis efferatur, tantum, verba eadem qua compoſitione vel in exitu iungantur, vel fine claudantur. Nam quaedam & ſententiis parua, & elocutione modica, virtus haec ſola commendat. Denique quod cuique viſum erit vehementer, dulciter, ſpecioſe dictum, ſoluat & turbet: abierit omnis vis, iucunditas, decor. Soluit quaedam ſua in oratore Cicero, Nam neque me diuitiae mouent, quibus omnes Africanos & Laelios multi venalitii mercatoreſque ſuperarunt. Immuta

 paul-

o) Iamblichus de vita Pythagorae c. 25. De ſchola & ſocietate a Pythagora inſtituta erudite ſcripſit Meiners in opere nuperrime edito: *Geſchichte des Urſprungs, Fortgangs und Verfalles der Wiſſenſchaften in Griechenland und Rom.* c. III. p. 403. & ſeqq.

paullulum, vt ſit, Multi ſuperarunt mercatores, venalitiique, & ſequentes deinceps periodos: quas ſi ad illum modum perturbes, velut fracta aut transuerſa tela proieceris. Illud notaſſe ſatis habeo, quo pulchriora & ſenſu & elocutione diſſolueris, hoc orationem magis deformem fore; quia negligentia collocationis ipſa verborum luce deprehenditur.

Nunc, quae prius iis, qui recte componere volent, diſcenda ſint.

Eſt igitur ante omnia oratio alia vincta, alia contexta, ſoluta *p*) alia, qualis in ſermone & epiſtolis: niſi cum aliquid ſupra naturam ſuam tractant, vt de philoſophia, de republica, ſimilibusque. *q*) Quod non eo dico, quia non illud quoque ſolutum habeat ſuos quosdam, & forſitan difficiliores etiam pedes, neque enim aut hiare ſemper vocalibus, aut deſtitui temporibus *r*) volunt ſermo & epiſtola: ſed non fluunt, nec

p) Oratio ſoluta hic non opponitur ligatae in verſu, ſed *perpetuae*, id eſt, *periodicae*.

q) Epiſtolae Senecae de morali Philoſophia tractant: multae hodie materiae in omni ſcientiarum genere forma epiſtolica tractantur. Plurimum ſuauitatis reperi in illis, quarum Duſch & Sturz Auctores ſunt.

r) *Temporibus*, id eſt, longis breuibusque ſyllabis inter ſe alternantibus.

nec cohaerent, nec verba de verbis trahunt, vt potius laxiora in his vincula, quam nulla ſint. Non numquam in cauſſis quoque minoribus decet eadem ſimplicitas, quae nonnullis, ſed aliis vtitur numeris, diſſimulatque eos, & tantum communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas: Inciſa, quae κομματα dicuntur, Membra, quae κωλα, & περιοδον, quae eſt vel ambitus, vel circumductum, vel continuatio, vel concluſio. In omni porro compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus.

Primum igitur de ordine. Eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. Singula ſunt, quae dicimus ασυνδετα. In his cauendum eſt, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent ſententiae, & inſurgere, vt optime Cicero, Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi coepiſſet a toto corpore, non bene ad latera faucesque deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo, vt viros ac feminas, diem ac noctem, ortum & occaſum dicas potius, quam retrorſum. Quaedam ordine permutato fiunt ſuperuacua, vt fratres gemini. Nam ſi praeceſſerint gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Illa nimia

mia quorumdam fuit obſeruatio, vt vocabula verbis, verba rurſus aduerbiis, nomina appoſitis, & pronominibus rurſus eſſent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore. Nec non & illud nimiae eſt ſuperſtitionis, vt quaeque ſint tempore, facere etiam ordine priora: non quin frequenter ſit hoc melius, ſed quia interdum plus valent ante geſta, ideoque leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere, multo, ſi compoſitio patiatur, optimum eſt. In verbis enim ſermonis vis ineſt. At ſi id aſperum erit, cedat haec ratio numeris, vt fit apud ſummos Graecos Latinosque oratores frequentiſſime. Sine dubio enim omne, quod non cludet, hyperbaton eſt: ipſum hoc inter tropos vel figuras, quae ſunt virtutis, receptum eſt. Non enim ad pedes verba dimenſa ſunt: ideoque ex loco transferuntur in locum, vt iungantur, quo congruunt maxime: ſicut in ſtructura ſaxorum rudium etiam ipſa enormitas inuenit, cui applicari, & in quo poſſit inſiſtere. Feliciſſimus tamen ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadens contingit. *s*) Quaedam vero transgreſſiones & lon-

s) Compoſitioni plurimum indulgere oportet; nunquam tamen idearum propter hanc ſeries interrumpenda. Haec eſt linguae perfectio, ſi ita in omnem partem fle-

longae ſunt nimis, vt in ſuperioribus diximus libris, & interim etiam compoſitione vitioſae, quae in hoc ipſum petuntur, vt exſultent atque laſciuiant: quales illae Maecenatis, Sole & aurora rubent plurima. Ne exſequias quidem vnus inter miſerrimos viderem meas. Quod inter haec peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Saepe tamen eſt vehemens aliquis ſenſus in verbo: quod ſi in media parte ſententiae latet, tranſiri intentione, & obſcurari circumiacentibus ſolet; in clauſula poſitum aſſignatur auditori, & infigitur, quale eſt illud Ciceronis, Vt tibi neceſſe eſſet in conſpectu populi Romani vomere poſtridie. Transfer hoc vltimum, minus

flecti poſſit, vt ordo numeros non confundat, & numeris nihilominus ſe accomodet oratio. Noſtrae linguae prae francogallica in hoc praerogatiuam expoſuit citatus ſaepe Auctor *über die Sprache der Deutſchen* p. 39. & 45. vbi de Inuerſione. Multum quoque illuſtrantur ex iis, quae Ramlerus ad Batteuſium in appendice ſcripſit *von den Wortfügungen der lateiniſchen Sprache*, p. 332. *Wenn Scaeuola dem Porſenna anzeigen will, daſs er ein Römer ſey, ſo ſagt er: Romanus ſum* Civis. *Wenn Gauius von ſeinem Kreuze herabſchreyt, ſo ſagt er:* Civis *Romanus ſum. Woher dieſer Unterſchied? Die Eigenſchaft eines Römers war bey dem erſten der vornehmſte Gegenſtand; bey dem andern war es die Eigenſchaft eines Bürgers.* Vide etiam c. 2.

nus valebit. Nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, vt per ſe foedae vomendi neceſſitati, iam nihil vltra exſpectantibus, hanc quoque adiiceret deformitatem, vt cibus teneri non poſſet poſtridie.

Iunctura ſequitur. Ea eſt in verbis, inciſis, membris, periodis. Omnia namque iſta & virtutes & vitia in complexu habent. Atque vt ordinem ſequar, primum quae imperitis quoque ad reprehenſionem notabilia videntur, id eſt, quae, commiſſis inter ſe verbis duobus, ex vltima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum vocalium concurſus: qui cum accidit, hiat, & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſime longae, quae easdem inter ſe literas committunt, ſonabunt. Praecipuus tamen erit hiatus earum, quae cauo aut patulo maxime ore efferuntur. *t)* E, plenior litera eſt, I, anguſtior: ideoque obſcurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breues ſubiiciet, & adhuc, qui praeponet longae breuem. Minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atque cum aliae ſubiunguntur aliis, perinde aſperiores erunt, prout oris hiatu ſimili aut diuerſo pronuntiabuntur. Non tamen id, vt crimen ingens, expaueſcendum eſt, ac neſcio negligentia

in

t) O. u. i. pronuntiantur cauo; *a* patulo.

in hoc, an sollicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi, & a potioribus auertat.

Ceterum consonantes quoque, eaeque praecipue, quae sunt asperiores, in commissura verborum rixantur, & S vltima cum X proxima, quarum tristior etiam, si binae collidantur, stridor est: vt, ars studiorum. Videndum etiam, ne syllabae verbi prioris vltimae sint primae sequentis. Id nequis praecipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit, Res mihi inuisae visae sunt, Brute. Et in carmine,

O fortunatam natam me Consule Romam.

Etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur: quia necesse est, compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoque etiam breuium verborum ac nominum vitanda continuatio, & ex diuerso quoque longorum: afferunt enim quamdam dicendi tarditatem. Illa quoque vitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter, & similiter desinentia, & eodem modo declinata, multa iungantur. Nec verba quidem verbis, aut nomina nominibus, similiaque his continuari decet: cum virtutes etiam ipsae taedium pariant, nisi gratia varietatis adiutae. Membrorum, incisorumque iunctura non eo modo est obseruanda,

quo

quo verborum, quamquam & in his extrema & prima coeunt. Sed plurimum refert compoſitionis, quae quibus anteponas. Nam &, Vomens fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum & totum tribunal impleuit: & contra (nam frequentius vtar iisdem diuerſarum quoque rerum exemplis, quo ſint magis familiaria) Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtiae ſaepe immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt. Magis id inſurgebat, ſi verteretur: nam plus eſt, ſaxa, quam beſtias commoueri: vicit tamen compoſitionis decor.

Sed transeamus ad numeros. Omnis ſtructura ac dimenſio & copulatio vocum conſtat aut numeris (numeros ῥυθμȣς accipi volo) aut μετρῳ, id eſt, dimenſione quadam. Quod etiam ſi conſtat vtrumque pedibus, habet tamen non ſimplicem differentiam. Nam rhythmi, id eſt, numeri, ſpatio temporum conſtant: metra etiam ordine: ideoque alterum eſſe quantitatis videtur, alterum qualitatis. *u*) Ρυθμος aut par eſt, vt dactylus.

u) Tempora, ad quae ſyllabae dimenſae pronuntiantur, *rhythmum* ſiue *numerum*; modus vero, quo ſyllabae in numero adhibentur, *metrum* faciunt. Sic cum duo longarum ſyllabarum tempora ſpondeum efficiant; *dactylus* vna longa & duabus breuibus,

lus. Vnam enim ſyllabam parem breuibus habet. Eſt quidem vis eadem & aliis pedibus, ſed nomen illud tenet: (Longam eſſe duorum temporum, breuem vnius, etiam pueri ſciunt) aut ſeſcuplex, vt paeon: cuius vis eſt ex longa & tribus breuibus: quique ei contrarius, ex tribus breuibus & longa, vel alia quoque modo tempora tria ad duo relata ſeſcuplum faciunt: aut duplex, vt iambus: nam eſt ex breui & longa: quique eſt ei contra-

rius.

bus, anapaeſtus duabus breuibus & longa idem plane tempus conſtituunt, ſed diuerſo modo. Ex metro, quo ſyllabae leniter in aures influunt, fit melodia, quae eſt in verſu & periodica oratione, eo ſolo diſcrimine, quod verſus ad certas clauſulas adſtrictos, oratio liberiores pedes habeat: in qua idem *numerus*, *oratorius* dicitur: de quo infra Fabius. Recentiores addunt *Harmoniam* quoque: Auctor *über die Sprache der Deutſchen* ita exponit p. 16. *Es giebt in der Schreibart, wie in der Muſik, Melodie und Harmonie. Melodie, wenn die Töne, Sylben und Wörter auf eine dem Ohre ſchmeichelnde Art hintereinander folgen: Harmonie, in ſo fern die Anordnung der Perioden und der Fall der Wörter nicht nur mit dem Gedanken und der Empfindung, ſondern auch mit dem Ganzen übereinſtimmen cet.* Vide etiam, quae Homius *von der Verſification p.* 130. vbi diſcrimen verſum inter & proſam dedit. Item Sulzer Articulis *Metrum, numerus, Rhythmus.*

rius. *x*) Sunt hi & metrici pedes: ſed hoc intereſt, quod rhythmo indifferens eſt, dactylusne ille priores habeat breues, an ſequentes. Tempus enim ſolum metitur, vt a ſublatione ad poſitionem iisdem ſit ſpatiis pedum. In verſu pro dactylo poni non poterit anapaeſtus aut ſpondeus: nec paeon eadem ratione a breuibus incipiet ac deſinet. Neque ſolum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, ſed ne dactylum quidem, aut forte ſpondeum alterum pro altero. Itaque ſi quinque continuos dactylos, vt ſunt in illo,

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,

confundas, ſolueris verſum.

Sunt & illa diſcrimina, quod rhythmis libera ſpatia, metris finita ſunt: & his certae clauſulae, illi, quo modo coeperant, currunt vſque ad μεταβολην, id eſt, tranſitum in aliud genus rhythmi.

x) *Tempora* ſunt momenta, quae in ſyllaba pronuntianda conficiuntur: ſi in verbo tempora ſint *aequalia*, vt vnum momentum metiatur aliud, numerus eſt *par*, vt in dactylo duae breues, aequales longae ſunt ◡ ◡ -; ſi diuerſa ſint tempora, vt vnum metiatur aliud, & aliud tamen ſuperſit momentum; numerus eſt *inaequalis*, & dicitur ſexcuplex, vt in paeone - ◡ ◡ ◡: ſi duo tantum ſint diuerſa momenta vt in iambo ◡ - aut trochaeo - ◡; numerus eſt duplex.

mi. Metrici quidem pedes adeo reperiuntur in oratione, vt in ea frequenter non ſentientibus nobis omnium generum excidant verſus; contra nihil eſt in proſa ſcriptum, quod non redigi poſſit in quaedam verſiculorum genera. Igitur poſco hoc mihi, vt, cum pro compoſito dixero numerum, & vbicumque iam dixi, oratorium dicere intelligar.

Collocatio autem verba iam probata, & electa, & velut aſſignata ſibi debet connectere: nam vel dura inter ſe commiſſa potiora ſunt inutilibus. Tamen & eligere quaedam, dum ex iis, quae idem ſignificent, atque idem valeant, permiſerim: & adiicere, dum non otioſa: & detrahere, dum non neceſſaria: ſed & figuris mutare & caſus & numeros, quorum varietas, frequenter gratia compoſitionis adſcita, etiam ſine numero ſolet eſſe iucunda. Etiam vbi aliud ratio, aliud conſuetudo poſcit, vtrum volet, ſumat compoſitio, Vitauiſſe vel vitaſſe, Deprehendere vel deprendere. Coitus etiam ſyllabarum non negabo, & quidquid ſententiis aut eloquentiae non nocebit. Praecipuum tamen in hoc opus eſt, ſcire quod quoque loco verbum maxime quadret. Atque is optime componet, qui hoc ſolum componendi gratia faciet.

Ratio vero pedum in oratione eſt multo, quam in verſu, difficilior: primum, quod verſus paucis continetur, oratio longiores habet ſaepe circuitus, deinde quod verſus ſemper ſimilis ſibi eſt, & vna ratione decurrit, orationis compoſitio niſi varia eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidem corpore, totoque (vt ita dixerim) tractu, numeris inſerta eſt. Neque enim loqui poſſumus, niſi e ſyllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & deſideratur in clauſulis, & apparet: primum, quia ſenſus omnis habet ſuum finem, poſſidetque naturale interuallum, quo a ſequentis initio diuidatur: deinde, quod aures, continuam vocem ſecutae, ductaeque velut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicant, cum ille impetus ſtetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum ſit, neque abruptum, quo animi velut reſpirant ac reficiuntur. Haec eſt ſedes orationis, hoc auditor exſpectat, hic laus omnis declamat. Proximam clauſulis diligentiam poſtulant initia: nam & ad haec intentus auditor eſt. Sed eorum facilior ratio eſt. Non enim cohaerent aliis, nec praecedentibus ſeruiunt, ſed nouum exordium ſumunt; cum illa, quamlibet ſit compoſita, ipſam gratiam perdat, ſi ad eam rupta via veniamus. Mediis quoque non ea

mo-

modo cura ſit, vt inter ſe cohaereant, ſed ne pigra, ne longa ſint: ne, quod nunc maximum vitium eſt, breuium contextu reſultent, ac ſonum reddant paene puerilium crepitaculorum. Nam vt initia clauſulaeque plurimum momenti habent, quoties incipit ſenſus, aut deſinit: ſic in mediis quoque ſunt quidam conatus, qui leuiter interſiſtunt, vt currentium pes etiam ſi non moratur, tamen veſtigium facit. Itaque non modo membra atque inciſa bene incipere atque cludi decet, ſed etiam in iis, quae non dubie contexta ſunt, nec reſpiratione vtuntur, ſpiritum ſuſtinemus. Quis enim dubitet, vnum ſenſum & vnius ſpiritus eſſe, Animaduerti, iudices, omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes? tamen & duo prima verba, & tria proxima, & deinceps duo rurſus, ac tria, ſuos quaſi numeros habent. Illi velut occulti gradus: ſicut apud rhythmicos aeſtimantur.

Illud prorſus oratoris, ſcire vbi quoque genere compoſitionis ſit vtendum. Ea duplex obſeruatio: altera, quae ad pedes refertur; altera, quae ad comprehenſiones, quae efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur eſſe inciſa, membra, circuitus. Inciſum (quantum mea fert opinio) erit ſenſus non expleto numero concluſus; plerisque pars membri. Tale eſt

enim, quo Cicero vtitur, Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas. Fiunt autem etiam ſingulis verbis inciſa, vt, Diximus, teſtes dare volumus: inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus numeris concluſus, ſed a toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum eſt: at, remotum a ceteris, vim non habet, vt per ſe manus, & pes, & caput: &, O rem excogitatam, o ingenia metuenda. Quando ergo incipit corpus eſſe? cum venit extrema concluſio, Quem, quaeſo, noſtrum fefellit, id vos ita eſſe facturos? quam Cicero breuiſſimam putat. Itaque fere inciſa & membra mixta ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circumſcriptionem. Genera eius duo ſunt: alterum ſimplex, cum ſenſus vnus longiore ambitu circumducitur; alterum, quod conſtat membris & inciſis, quae plures ſenſus habent. Habet periodus membra minimum duo. Medius numerus videtur quatuor: ſed recipit frequenter & plura. Modus ei a Cicerone aut quatuor ſenariis verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatur. Praeſtare debet, vt ſenſum concludat: ſit aperta, vt intelligi poſſit: non immodica, vt memoria contineri. Membrum longius iuſto, tardum: breuius, inſtabile eſt.

Vbi-

Vbicumque acriter erit & inſtanter pugnaciterque dicendum, membratim coeſimque dicemus. Nam hoc in oratione plurimum valet: adeoque rebus accommodanda compoſitio, vt aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente aeque audientem inhorreſcere. Membratim plerumque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus nodis reſoluemus: exceptis quae non docendi gratia, ſed ornandi narrantur: vt in Verrem Proſerpinae raptus. Hic enim lenis & fluens contextus decet. Periodus apta prooemiis maiorum cauſſarum, vbi ſolicitudine, commendatione, miſeratione res eget. Item communibus locis, & in omni amplificatione: ſed poſcitur tum auſtera, ſi accuſes; tum fuſa, ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum eſt, quo ſit amplius compoſitionis genus, cum auditor non ſolum rem tenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & voluptate iam ducitur. Hiſtoria non tam finitos numeros, quam orbem quemdam contextumque deſiderat. Namque omnia eius membra connexa ſunt, quoniam lubrica eſt, ac fluit: vt homines, qui manibus inuicem apprehenſis gradum firmant, continent & continentur. Demonſtratiuum genus omne fuſiores habet, liberioresque numeros. Iudiciale & concionale, vt materia varium eſt,

ſic etiam ipſa collocatione verborum. Vbi iam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus, ſecunda tractanda eſt. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius, alia pugnacius, alia grauius eſſe dicenda? Grauibus, ſublimibus, ornatis, longas magis ſyllabas conuenire? Ita vt lenia ſpatium, ſublimia & ornata claritatem quoque vocum poſcant, potius quam his contraria.

Compoſitio (nam finem imponere egreſſo deſtinatum modum volumini feſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, varia. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, adiectione, detractione, mutatione. Vſus pro natura rerum, quas dicimus. Cura magna, vt ſentiendi atque loquendi prior ſit. Diſſimulatio curae praecipua, vt numeri ſponte fluxiſſe, non arceſſiti & coacti eſſe videantur.

(Vide append. ad cap. IX. Sect. IV.)

Caput X.

De Copia verborum.

Quibus paratur copia verborum — & rerum — quid circa vtrumque obſeruandum — quae legentes, & quae audientes adiuuant — quis legendus — & quomodo — quid praeſtat oratori lectio poetarum — hiſtoricorum — & philoſophorum — num veteres ſoli legendi — aut recentiores?

Sed

Sed haec eloquendi praecepta, ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad vim dicendi valent, niſi illis firma quaedam facilitas, quae apud Graecos ἕξιν nominatur, acceſſerit: quam ſcribendo plus, an legendo, an dicendo conſequamur, ſolere quaeri ſcio. Quod eſſet diligentius nobis examinandum, ſi qualibet earum rerum poſſemus vna eſſe contenti. Verum ita ſunt inter ſe connexa & indiſcreta omnia, vt, ſi quid ex his defuerit, fruſtra ſit in ceteris laboratum. Nam neque ſolida atque robuſta fuerit vmquam eloquentia, niſi multo ſtilo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore, fluit. *y*) Qui autem ſcierit, quo ſint quaeque modo dicenda, niſi tamquam in procinctu, paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiam, velut clauſis theſauris incubabit. Non autem vt quidque praecipue neceſſarium eſt, ſic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certe cum ſit in eloquendo poſitum oratoris officium, dicere ante omnia eſt; atque hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtum eſt; proximam deinde imitationem, nouiſſimam ſcribendi quoque diligentiam. Sed vt perueniri ad ſumma, niſi ex principiis non poteſt: ita procedente iam opere, minima inci-

y) Id eſt, fluctuat.

piunt eſſe, quae prima ſunt. Verum nos non, quo modo ſit inſtituendus orator, hoc loco dicimus: (nam id quidem aut ſatis, aut certe vti potuimus, a nobis dictum eſt) ſed vt athletam, qui omnia iam perdidicerit a praeceptore, nimirum quo genere exercitationis ad certamina praeparandus ſit; ita eum, qui res inuenire & diſponere ſciet, verba quoque & eligendi & collocandi rationem perceperit, inſtruamus, qua ratione, quae didicit, facere quam optime & quam facillime poſſit. Non ergo dubium eſt, quin ei velut opes ſint quaedam parandae, quibus vti, vbicumque deſideratum erit, poſſit. Eae conſtant copia rerum ac verborum.

Sed res propriae ſunt cuiusque cauſſae, aut paucis communes: verba in vniuerſas paranda: quae ſi rebus ſingulis eſſent ſingula, minorem curam poſtularent: nam cuncta ſeſe cum ipſis protinus rebus offerrent. Sed cum ſint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonantia, debent eſſe non ſolum nota omnia, ſed in promtu, atque (vt ita dicam) in conſpectu, vt, cum ſe iudicio dicentis oſtenderint, facilis ex his optimorum ſit electio. Equidem ſcio, quosdam collecta, quae idem ſignificarent, vocabula ſolitos ediſcere, quo facilius & occurreret vnum ex pluribus; &, cum

eſ-

essent vsi aliquo, si breue intra spatium rursus desideraretur, effugiendae repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset. Quod cum est puerile, & cuiusdam infelicis operae, tum etiam vtile parum: turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque.

Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur optima legendo atque audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit aptissimum. Omnibus enim fere verbis, praeter pauca, quae sunt parum verecunda, in oratione locus est. Omnia verba (exceptis de quibus dixi) sunt alicubi optima: nam & humilibus interim & vulgaribus est opus, & quae cultiore in parte videntur sordida, vbi res poscit, proprie dicuntur.

Haec vt sciamus, atque eorum non significationem modo, sed formas etiam mensurasque z) norimus, vt, vbicumque erunt posita, conueniant, nisi multa lectione atque auditione

z) Cui rei verbum accurate conueniat, si scierimus; *forma* est: si, quam late pateat, sitne latius an angustius sumendum; *mensura*.

aſſequi non poſſumus; cum omnem ſermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus iuſſu regum *a)* in ſolitudine educati, etiam ſi verba quaedam emiſiſſe traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturae, vt idem pluribus vocibus declarent, ita, vt nihil ſignificationis, quo potius vtaris, interſit: vt enſis & gladius. Alia, quae etiam ſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τροπικως tamen ad eumdem intellectum feruntur, vt ferrum & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiam omnes vocamus, qui caedem telo quocumque commiſerint. Alia circuitu verborum plurium oſtendimus: quale eſt,

- - - Et preſſi copia lactis.

Plurima vero mutatione figuramus, Scio, Non ignoro, &, Non me fugit, Non me praeterit, &, Quis neſcit? Nemini dubium eſt. Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam & intelligo, & ſentio, & video, ſaepe idem valent, quod ſcio. Quorum nobis vbertatem ac diuitias dabit lectio, vt his non ſolum quo modo occurre-

a) Pſametichus Aegyptiorum rex experimentum feciſſe dicitur: *Herod. L. II. Sub. initium.* Notum coeteroquin, ſurdos a natura eo ipſo mutos quoque eſſe, quod loquentes alios non audiant; ſonos tamen aliquos, internorum motuum indices, edunt.

rerint, ſed etiam quo modo oporteat, vtamur. Non ſemper enim haec inter ſe idem faciunt: nec ſicut de intellectu animi recte dixerim, Video, ita de viſu oculorum, Intelligo: nec vt mucro gladium, ſic mucronem gladius oſtendit. Sed vt copia verborum ſic paratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum eſt. Nam omnium, quaecumque docemus, hoc ſunt exempla potentiora etiam ipſis, quae traduntur, artibus, cum eo, qui diſcit, perductus eſt, vt intelligere ea ſine demonſtrante, & ſequi iam ſuis viribus poſſit: quia, quae doctor praecipit, orator oſtendit.

Alia vero legentes, alia audientes magis adiuuant. Excitat, qui dicit, ſpiritu ipſo, nec imagine & ambitu rerum, ſed rebus incendit. Viuunt enim omnia, & mouentur, excipimusque noua illa, velut naſcentia, cum fauore ac ſolicitudine. Praeter haec, vox & actio decora, commoda, vt quisque locus poſtulabit, pronuntiandi vel potentiſſima in dicendo ratio, & vt ſemel dicam, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut ſuus cuique fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim & vitioſa pluri-

ri-

ribus placeant, & a corrogatis laudentur etiam, quae non placent. Sed e contrario quoque accidit, vt optime dictis gratiam praua iudicia non referant. *b)* Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit: sed repetere saepius licet, siue dubites, siue memoriae penitus affigere velis. Repetamus autem, & tractemus, & vt cibos mansos ac prope liquefactos demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & velut confecta, memoriae imitationique tradatur.

Ac diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter, ac paene ad scribendi solicitudinem: nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber vtique ex integro resumendus, praecipueque oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quo-

b) Communis plausus plerumque suspectus, & vt Seneca ait, *pessimi signum turba. Hippomachus*, vt Ael. var. hist. L. II. c. 6. refert, *pugillandi magister discipulum, qui publicum artis specimen dedit, baculo percussit, quod omnes applausissent. Qui enim vnumquodque rite gerunt, non multitudine, sed iis, qui scientiam rei habent, placere debent*: ii vero sunt pauci semper. Inter mille ad summum quadraginta, & sic inter centum quatuor tantum bono gustu praediti censendi sunt, vt calculum instituit Auctor *über die Sprache der Deutschen* p. 291.

quoque occultantur. Saepe enim praeparat, dissimulat, insidiatur orator, eaque in prima parte actionis dicit, quae sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc nobis, quare dicta sint, ignorantibus: Ideoque erunt cognitis omnibus repetenda.

Illud vero vtilissimum, nosse eas caussas, quarum orationes in manus sumserimus; & quoties continget, vtrimque habitas legere actiones: vt Demosthenis atque Aeschinis inter se contrarias.

Neque id statim legenti persuasum sit, omnia, quae magni auctores dixerint, vtique esse perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur: cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen: *c*) acciditque iis, qui, quidquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, vt deteriora imitentur, (id enim est facilius) ac se abunde similes putent,

c) Multi ad Terentianum illud, *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*, Heautont. Act. I. sc. 1. v. 25. referunt. Sed minime ad excusanda vitia trahatur hic locus, qui homines, vt alius alium participet, factos innuit.

tent, si vitia magnorum consequantur. Modeste tamen & circumspecto iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne (quod plerisque accidit) damnent, quae non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quam multa displicere maluerim.

Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poetarum: multique eius iudicium sequuntur: neque immerito. Namque ab his & in rebus spiritus, & in verbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur, praecipueque velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optime rerum talium blanditia reparantur. Ideoque in hac lectione Cicero requiescendum putat. *d*)

Me-

d) Pro Archia c. 6. Vide Plutarchi libellum de audiendis poetis. Alit ingenia & ad magna excitat poetarum lectio: quae caussa fuit, cur ab Homero & Virgilio inciperent olim iuuenes. Iacet in quouis negotio; torpet illi stilus; vitia ipsa arescit, cuius ingenium poetae non formarunt. Artifices, an ignem inde conceperint, quouis opere produnt. Emollit mores & componit, vt omnes ingenuae artes, ita maxime poesis. Ad forensem vsum plurimum facit, vt ostendit nuperime *Ekartshausen* in commentatione *von dem Einfluß der schönen Wissenschaf-*

Meminerimus tamen, non per omnia poetas eſſe oratori ſequendos, nec libertate verborum, nec licentia figurarum, totumque illud ſtudiorum genus oſtentationi comparatum, praeter id, quod ſolam petit voluptatem, eamque, fingendo non fal-

ſchaften auf die Iurisprudenz. München 1782. Antiqui doctores chriſtiani in poetarum monumentis multum erant verſati: quoties Homeri verſus citant Iuſtinus, Clemens & alii apologetae? Iulianus nullam expeditiorem viam ad vera ſacra euertenda putauit eſſe, quam ſi a literarum ſtudiis & lectione Auctorum arcerentur Chriſtiani: quod pomulgato efficere edicto voluit, teſte Rufino Hiſt. Eccl. c. 32. Qui vero arte pulcherrima ad inanes luſus & inhoneſtas voluptates abutuntur, his, vt Fabius malis oratoribus, poetae nomen nego. Virtutem commendare & ad excelſa quaeuis ac fortia erigere animos debet; alias perire artem, quam mores in periculum vocari, malim. Selectus fiat; & iuuentutis ratio habeatur: non eliminatur medicina, quod venena in illa ſunt, ſed ne mali aut imprudentes iis abutantur, prouidetur. Bonus praeceptor vt rector animorum, amouebit omnia, quae minus honeſta videbuntur; nec quae ipſe non legerit & probauerit, umquam ſuadebit: bona iuuentus contra praeceptores ſuos vt parentes amans, duci ſe facile permittet, nec imprudentibus his librum in manus ſumet. Vide quoque Baſilii diſſertationem ad adoleſcentes de gentilium libris cum fructu legendis.

falſa modo, ſed etiam quaedam incredibilia, ſectatur, patrocinio quoque aliquo iuuari: quod alligati ad certam pedum neceſſitatem, non ſemper propriis vti poſſint, ſed depulſi a recta via, neceſſario ad eloquendi quaedam deuerticula confugiant: nec mutare quaedam modo verba, ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur: nos vero armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad victoriam niti decet.

Hiſtoria quoque alere orationem quodam molli iucundoque ſucco poteſt. Eſt enim proxima poetis, & quodam modo carmen ſolutum: totumque opus ad memoriam poſteritatis, & ingenii famam componitur: ideoque & verbis liberioribus, & remotioribus figuris narrandi taedium euitat.

Sed, vt dixi, neque illa Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus auditorem, & ſaepius ineruditum, captanda nobis eſt; Neque illa Liuii lactea vbertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed ſidem quaerit. Adde, quod M. Tullius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem vtiles oratori putat, quamquam illum bellicum canere, huius ore Muſas eſſe locutas exiſtimet. Licet tamen

men nobis in digreſſionibus vti vel hiſtorico non numquam nitore, dum in iis, de quibus erit quaeſtio, meminerimus non athletarum toros; ſed militum lacertos eſſe. *e*) Eſt & alius ex hiſtoriis vſus, & is quidem maximus, ex cognitione rerum exemplorumque, quibus in primis inſtructus eſſe debet orator, vt pleraque ex vetuſtate diligenter ſibi cognita ſumat, hoc potentiora, quod ea ſola criminibus odii & gratia vacant.

A philoſophorum vero lectione vt eſſent nobis multa petenda, vitio factum eſt oratorum, qui quidem illis optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de iuſtis, honeſtis, vtilibus, quaeque ſunt his contraria, & de rebus diuinis maxime dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atque interrogationibus oratorem

 fu-

e) Athletae exquiſito victu ad id alebantur, vt ſpecioſa pulpis & toris haberent corpora, & vulnerati copioſiorem ſanguinem emitterent. Militem quoque decebant latera neruis adſtricta, ſed in hoc, vt ad laborem magis durati eſſent. Sic oratorem, vti & quemcumque virum doctum, hiſtoriae ac poetarum flores decent, dum ad vtilitatem, non vanitatem referantur. Pro quouis enim vitae negotio valet Horatianum illud:
Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci

futurum optime Socratici praeparant. *f*) Sed his quoque adhibendum eſt ſimile iudicium, vt etiam cum in rebus verſemur iisdem, non tamen eamdem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationum, fori & auditorii, praeceptorum & periculorum.

Verum ante quam de ſingulis loquar, pauca in vniuerſum de varietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidam ſolos veteres *g*) legendos putant, neque in vllis aliis eſſe naturalem eloquentiam, & robur viris dignum, arbitrantur: alios recens haec laſciuia, deliciaeque, & om-

f) Praecipue vero hic intelliguntur academici, qui caput illud & praecipuam quaſi notam Magiſtri ſui ignorantiae profeſſionem, dubitationem, diſputationem in vtramque partem tenerent. Haec eſt illa philoſophia oppoſita ſtoicae, qua ſe plus vti ait in Paradoxis Cicero, *quae peperit dicendi copiam & in qua dicuntur ea, quae non multum diſcrepant ab opinione populari. Stoicus & ea ſentit, quae non ſane probantur in vulgus, & in ea eſt haereſi, quae nullum ſequitur florem orationis, neque dilatat, ſed minutis interrogatiunculis quaſi punctis, quod propoſuit, efficit.*

g) Fabius inter veteres intelligit illos, qui in prima quaſi linguae infantia ſcripſere: nos, quos Graecorum ac Romanorum aurea literarum aetas tulit.

omnia ad voluptatem multitudinis imperitae compoſita, delectant: ſunt etiam, qui rectum dicendi genus ſequi volunt. Alii preſſa demum & tenuia, & quae minimum ab vſu quotidiano recedant, ſana & vere Attica putant: quosdam elatior ingenii vis, & magis concitata, & plena ſpiritus capit: ſunt & lenis, & nitidi, & compoſiti generis non pauci amatores. *h*) De

P 2 qua

h) De ſcriptoribus legendis binae igitur erant ſectae in ternas rurſus claſſes diuiſae: I, circa *aetatem*: alii a) ſolos *veteres*, alii b) ſolos *recentiores* laudabant, alii c) ſine diſcrimine aetatis rectum dicendi genus ſectabantur: II. circa *genus dicendi* alii a) *tenue*, alii b) *ſublime*, alii denique c) *medium* dicendi genus probabant. Iuuenibus inculcare non ſatis poſſum Horatianum illud: *Vos exemplaria graeca nocturna verſate manu, verſate diurna.* Recte monet Auctor *über die Sprache der Deutſchen* p. 197. *Der Schriftſteller, der die Alten benutzen will, muß ſie in ihrer eignen Sprache leſen. Die Kunſt des Ausdrucks, die Anordnung und Stellung der Ideen und eine gewiſſe Mäßigung im Gebrauch der Schönheit, eine Nüchternheit, die vor der Ueberladung und dem Gigantiſchen in der Schreibart, Ausdrucke und Bildern bewahrt, und endlich das Geſetzte, Männliche und Gleiche im Tone, das ſind Vortheile, die er durch die Alten erlangen kann. -- Auch wer ſie in der Urſprache leſen kann, macht ſeinen Styl ſteif, holzern und ungelenk, wenn er ſie zu ſehr kopiert. Man muß*

qua differentia disseram diligentius, cum de genere dicendi quaerendum erit.

Interim summatim, quid a qua lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingam. Paucos enim, qui sunt eminentissimi, excerpere in animo est. Facile est autem studiosis, qui sint his simillimi, iudicare: ne quisquam queratur, omissos forte aliquos eorum, quos ipse valde probet. Fateor enim plures legendos esse, quam qui a me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum, quae praecipue conuenire intendentibus, vt oratores fiant, existimem, persequar.

muß sie studieren, beobachten, ihnen mit sorgfältiger Unterscheidung ihre Kunstgriffe ablernen, aber nie nachahmen. Vide etiam Beattie's *Bemerkungen über die klassische Gelehrsamkeit.*

SCRIPTORES GRAECI.

§. I. Poetae.

Igitur, vt Aratus ab Ioue *i*) incipiendum putat, ita nos rite coepturi ab Homero videmur. Hic enim (quem ad modum ex oceano dicit ipſe amnium vim fontiumque curſus initium capere *l*) omnibus eloquentiae partibus exemplum & ortum dedit. Hunc nemo in magnis ſublimitate, in paruis proprietate ſuperauerit. Idem laetus ac preſſus, iucundus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec poetica modo, ſed oratoria virtute eminentiſſimus. Nam vt de laudibus, exhortationibus, conſolationibus taceam: nonne vel nonus liber, quo miſſa ad Achillem legatio continetur, vel in primo inter duces illa contentio, vel dictae in ſecundo ſen-

ten-

i) Arati notum initium Ἐκ Διος αρχωμεσθα. A Ioue principium.

l) Iliados L. XXI. — v. 195.

tentiae, omnes litium ac consiliorum explicant artes? Affectus quidem, vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hunc auctorem habuisse fateatur. Age vero, nonne in vtriusque sui operis ingressu paucissimis versibus legem prooemiorum, non dico, seruauit, sed constituit? Nam & beneuolum auditorem inuocatione Dearum, quas praesidere vatibus creditum est, & intentum proposita rerum magnitudine, & docilem, summa celeriter comprehensa, facit. Narrare vero quis breuius, quam qui mortem nuntiat Patrocli? quis significantius potest, quam qui Curetum Aetolorumque praelium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum, & argumenta cetera quaeque probandi ac refutandi, sunt ita multa, vt etiam, qui de artibus scripserunt, plurima earum rerum testimonia ab hoc poeta petant. Nam epilogus quidem quis vmquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus aequari?

Quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius operis, nonne humani ingenii modum excedit? Vt magni sit viri, virtutes eius non aemulatione, (quod fieri non potest) sed intellectu sequi. Verum hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiae procul a se reliquit,

He-

Heroicos tamen praecipue, videlicet quia clarissima in materia simili comparatio est. *m*)

P 4 Ra-

m) Editiones praecipuae sunt:

BARNESIANA *cum scholiis Graecis & notis variorum Cantabrigiae* 1711. 4.

CLARKIANA *cum notis Ernesti* 1759. & 64. 8. 5 Vol.

NIEMEYER *edidit cum doctis animaduersionibus pro gustu literario formando*. 1778.

Inter versiones,

STOLLBERGIANA & BODMERIANA, eruditorum calculo palmam tulerunt: illa Hexametri propria sibi grauitate; haec Homericis virtutibus in nostram linguam translatis excellens. VOSS *Odysseam* nuperrime vertit.

Scripta in Homerum:

BLAKWALL *Untersuchung über Homers Leben und Schriften aus dem Englischen mit Anmerkungen übersetzt von Voss* 1776.

WOODS *Versuch über das Originalgenie des Homers übersetzt vom jungen Michaelis. neuste Ausgabe* 1777. Auctor philosophico ingenio regiones perlustrans, obseruationes praeclaras instituit: vnde animaduersiones eius tum geographicae tum philosophicae maxime commendantur.

HARLESIVS commentationes edidit de interpretatione Homeri. 1770.

Le-

Raro aſſurgit Heſiodus, *n*) magnaque pars eius in nominibus eſt occupata, tamen vtiles cir-

Legi quoque merentur Riccii diſſertationes Homericae.

De clypeo Achillis LESSING *im Laokoon.*

Schmidius citatus antea auctor ita de Iliade & Odyſſea: *Ilias, oder der gerochene Achill in* 24 *Büchern: mannichfaltige und intereſſante Scenen, groſse, natürliche und contraſtirende Karaktere, gutbenutzte Landesreligion, zärtliche und ſanfte Empfindungen, lebhaftes Pathos, Fiction und Bilder, Natur und Naivität, Erhabenheit und Simplicität findet ſich bey ihm vereinigt.* 2*do. Odyſſee, oder die Abentheuer des Ulyſſes in* 24 *Büchern: mehr Reiſebeſchreibung, mehr häuſsliche Gemälde, aber ſowohl das Wunderbare in jener, als die Natur in dieſer iſt Homers würdig.* Id vnicum addo, varia fuiſſe aetatum & gentium de Iliade & Odyſſea iudicia: gentem ferocem & aſperam Ilias non potuit non afficere: quo magis vero emolliti homines populari philoſophia excolerentur; eo magis Odyſſea prae Iliade placuit: ſic vtrumque opus in ſuo quidem genere perfectiſſimum, varios pro vario, quem refert, colore, amatores habuit.

n) Heſiodi ſcripta erant 1. Εργα και ἡμεραι *opera & dies*: regulas primum oeconomicas, poſt etiam de agricultura tradit. Θεογενια mythicae religionis hiſtoriam complectitur.

Edi-

circa praecepta ſententiae lenitasque verborum, & compoſitionis probabilis: daturque ei palma in illo medio dicendi genere.

Apollonius *o*) in ordinem a grammaticis datum non venit, quia Ariſtarchus atque Ariſtophanes, poetarum iudices, neminem ſui temporis in numerum redegerunt: non tamen contemnendum edidit opus aequali quadam mediocritate. Arati *p*) materia motu caret, vt in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla perſona,

P 5 nul-

Editiones praecipue Heinsiana *cum gloſſario* 1603. 4.

Graeviana *Amſtelodami* 1701. 8.

Oxoniana *cum notis variorum & Th.* Robinson 1737. 4.

Cl. Heyne commentationem ſcripſit de theogenia Heſiodi. vide commentarios Gottingenſ.

o) Appollonius Rhetor, Rhodius dictus, ſcripſit *argonauticorum* libros IV. Longinus ſ. 33. ἄπτωτον, id eſt, *vitiis carentem* vocat, addens ſtatim, *annon malis fuiſſe Homerus, quam Appollonius*?

Editio ſplendidiſſima eſt oxonienſis, per Io. Schaw 1777. 4. T. 2. Brunkiana 1780.

p) Aratus Antigoni Macedoniae regis familiaris ſcripſit *Phaenomena*.

Editio Grotiana *in ſyntagmate Arateorum* 1600.

nulla cuiusquam ſit oratio: ſufficit tamen operi, cui ſe parem credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed muſa illa ruſtica & paſtoralis non forum modo, verum ipſam etiam vrbem reformidat. *q*)

Au-

q) Huc faciunt, quae cel. Heynius de carmine bucolico p. CCIII. diſſeruit: Non abhorrebant Graecorum ingenia a ſimplicitate & natiua aliqua modeſtaque venuſtate: ipſius ſermonis ac dialecti doricae natura non poteſt dici, ſentiri poteſt, quantam ſimplicitatem prae ſe ferat: imo, vt Probus ait, apud Graecos ſermo ruſticanus a ciuili diuidi poteſt: Quod fecit, vt ſcriptores latini & ſermonis & dialecti ſuauitate deſtituti multa ex vitae paſtoritiae veritate relinquere deberent. Ideo Theocriti muſa vrbem reformidare a Fabio dicitur: quae cauſſa fuit; cur Virgilius, inter homines politos, elegantiam vrbis cum faſtu ſectantes, ſimplicitate Graeca cedat Theocrito, vt ars naturae.

Editio elegans REISKIANA *cum notis Stephani Scaligeri & Caſauboni Viennae & Lipſiae* 1765. — 66. *Tom. II.* 4.

SCHWABE, GRILLO & KUETTNER *verſiones inſtituere.*

Addi merentur BION & MOSCHVS. *Adonis mors* Bionis, *& Europae raptus* Moſchi opus, omni gratia & venere condita ſunt.

Edidit HARLESIVS 1780. GESNER inter noſtros horum aemulus.

Audire videor vndique congerentes nomina plurimorum poetarum. Quid? Herculis acta non bene Pisandros? r) Quid? Nicandrum frustra secuti Macer atque Virgilius? Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem numquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustra Tyrtaeum s) Ho-

r) PISANDER scripsit HERACLEAM, id est, *acta Herculis*, vide Kusterum ad Suidam. NICANDER poeta Coliphonius scripsit THERIACA & ALEXIPHARMACA, *vom Biß der giftigen Thiere und vom Gegengift gegen giftige Speis und Trank:* item GEORGICA, quae imitatus est Virgilius. EVPHORION Chalcidensis edidit 1mo *Georgica*, *Hesiodus* inscripta, ad quae Virgilius alludit Ecl. X. v. 50.

Ibo, & Chalcidico quae sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor auena.

2do. *Mopsopia* siue de rebus Atticis. vide notam Heynii ad Eclogae VI. v. 72.

s) Tyrtaeus Lacedaemonios, quorum dux erat, carmine suo ita accendit, vt Athenienses praelio vincerent. Horat. art. poet. 402. WEISSE in nostram vernaculam vertit.

Edidit KLOTZIVS *cum dissertatione de carminibus bellicis* 1766.

GLEIM vt *Anacreontis*, ita & *Tyrtaei*, felix imitator est.

Homero ſubiungit? Nec ſane quisquam eſt tam procul a cognitione eorum remotus, vt non indicem certe ex bibliotheca ſumtum transferre in libros ſuos poſſit. *t*) Nec ignoro igitur quos transeo, nec vtique damno, vt qui dixerim eſſe in omnibus vtilitatis aliquid: ſed ad illos iam perfectis conſtitutisque viribus reuertemur. Quod etiam in coenis grandibus ſaepe facimus, vt, cum optimis ſatiati ſimus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata ſit.

Tunc & elegiam vacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus. *u*) Secundas

t) Pungit Fabius leuiter doctos, qui auctores vituperant, quos non legerunt, ſed ex indicibus didicerunt.

u) CALLIMACHI vitam deſcripſit FRISCHLINVS. Octingentos ſcripſiſſe libros dicitur, cuius rei ex eo fides eſt, quod nimis parui eſſent; dicere enim ſolebat μεγα βιβλιον ἰσον ἐιναι τω μεγαλω κακω. *Magnus liber ſimilis magno malo.*

De ingenio & eruditione Callimachi vide SCHIRACH *Magazin der Kritik. Tom. II. p.* 5. *ſeqq.* Inter opera eius extant hodie 1*mo Hymni*, 2*do Epigrammata*, 3*tio Coma Berenicis ex verſione* CATVLLI.

Editio abſolutiſſima eſt Graece & latine cum notis va-

das confeſſione plurimorum Philetas occupauit. Sed dum aſſequimur illam firmam (vt dixi) facilitatem, optimis aſſueſcendum eſt: & multa magis, quam multorum lectione firmanda mens, & ducendus eſt color.

Itaque ex tribus receptis Ariſtarchi iudicio ſcriptoribus iamborum, ad ἕξιν maxime pertinebit vnus Archilochus. *x*) Summa in hoc vis elocutionis, cum validae, tum breues vibrantesque ſententiae, plurimum ſanguinis atque neruorum, adeo vt videatur quibusdam, quod quoquam minor eſt, materiae eſſe, non ingenii vitium.

No-

variorum, praeſertim Ezech. Spanhemii & Graevii, Vltraiecti 1697. 8. vol. 2.

De Phileto collecta tantum quaedam reſtant fragmenta.

x) Alii duo neſciuntur; Archilochus Hexametri loco, qui ſolus in vſu Graecis erat, inueniſſe iambos dicitur; quo verſus genere maxime ad inſectandos homines vſus, vt Horatius docet Art. poet. v. 79. *Archilochum proprio rabies armauit iambo.* Lycambum enim, totamque eius familiam eo adegit; vt laqueo ſe ſuſpenderent.

Fragmenta inueniuntur *in Edd. Pindari & in corpore poetarum Graecorum, Geneuae.* 1640.

Nouem vero Lyricorum longe Pindarus *y*) princeps, ſpiritus magnificentia, ſententiis, figu-

y) De Pindaro ad Fabii iudicium adiicio aliqua ex Schmidio: *Er iſt der Homer der lyriſchen Poeſie, unerreichbar und unerreicht, voll kühner Erhabenheit und Enthuſiaſmus, voll edler Sittenſprüche. Die Kämpfer waren damals ein ſehr wichtiger Gegenſtand, da die Nation ſie bewunderte und belohnte: die Spiele waren Gottesdienſt, daher viele Mythologie. Es mußten allemal zugleich die Götter dabey gelobt, und die Ahnen des Siegers erzählt werden; daher die Digreſſionen in die Geſchichte der Götter und Familien. Außerdem wird theils das Vaterland, theils die übrigen guten Eigenſchaften des Dichters gerühmt. Exempel, Vergleichungen, Phantaſie führen den Pindar zuweilen weiter ab, als wir von unſern Dichtern gewohnt ſind. Das höchſte poetiſche Kolorit, die kühnſte, abgeriſſenſte, gedrängteſte Sprache Allegorien und Anſpielungen erſchweren ſeine Lekture. Der doriſche Dialect macht ſeinen Ausdruck volltönend.* Superſunt 45 odae.

Editio Oxonii Graece & latine cum ſcholiis Graecis & notis variorum cura R. West & Welsted *in F.* 1697. *cui acceſſit verſio metrica latina.*

2do. Cel. Heynii 1773.

Verſio germanica a Gedike inſtituta multam laudem tulit.

De Pindaro vide Clodius *Verſuche über die Vernunft und Moral, Erſtes Stück. Seite* 49.

Schneiders *Verſuch über Pindars Leben und Schriften* 1774. Commentatio eſt plane philoſophica.

guris, beatiſſima rerum verborumque copia, & velut quodam eloquentiae flumine: propter quae Horatius eum merito credit nemini imitabilem. Steſichorum, z) quam ſit ingenio validus, materiae quoque oſtendunt, maxima bella & clariſſimos canentem duces, & epici carminis onera lyra ſuſtinentem. Reddit enim perſonis in agendo ſimul loquendoque debitam dignitatem: ac, ſi tenuiſſet modum, videtur aemulari proximus Homerum potuiſſe: ſed redundat, atque effunditur: quod vt eſt reprehendendum, ita copiae vitium eſt. Alcaeus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua tyrannos inſectatur: multum etiam moribus confert: in eloquendo quoque breuis & magnificus, & diligens, plurimumque Homero ſimilis, ſed in luſus & amores deſcendit, maioribus tamen aptior. Simonides tenuis, a) alioqui ſermone proprio & iucun-

z) Steſichori fragmenta edidere Stephanvs & Vrsinvs: Quae de Alcaeo extant, aliorum poetarum editionibus ſubiecta ſunt. Cum Tyrannos *inſectari* a Fabio dicitur; reſpicit Horatium (L. IV. od. 9.) qui Alcaei *camenas minaces* vocat: in quae Scholiaſtes dicit, adeo amarum fuiſſe Alcaeum, vt carminis auſteritate multos e ciuitate eiecerit. De eius morte vide Voſſium ad Cat. p. 42.

a) Simonides a Platone & Cicerone non ſuauis ſolum, ſed *ſapiens* quoque & doctus dicitur. Quibus adde-re

cunditate quadam commendari poteſt: praecipua tamen eius in commouenda miſeratione virtus, vt quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis auctoribus praeferant.

Antiqua comoedia *b*) cum ſinceram illam ſermonis Attici gratiam prope ſola retinet, tum fa-

re oportet Anacreontem Teium & Sapphonem. Dulciſſimum eſt Anacreontis melos.

Editio praecipua eſt BARNESIANA *Cantabrigiae* 1721. 8.

Cl. DEGEN edidit cum claue 1781. qui & commentationem ſcripſit *über die Philoſophie des Anacreon.* Sapphonis paucas tantum reliquias habemus: edidit Wolfius cum notis variorum Hamburgi 1732. 4.

b) Comoedia Graecorum in tres diuiditur epochas. 1*mo* in *veterem*, quae viguit temporibus belli Peloponneſiaci: mordaciſſima erat; nominatim & multa cum libertate perſtringebat vitam moresque primatum, quo nihil auribus popelli iucundius eſſe poterat. Vide Horat. Serm. L. I. Ecl. IV. a. v. 1. 2do *in mediam*, cum triginta tyranni impoſiti eſſent Athenis & imperium paucis commiſſum: quo reſtricta eſt poetarum licentia, lege inſuper (Horat. art. poet. v. 282.) & poenis in transgreſſores latis, quas Eupolis ſubmerſus vndis expertus eſt. Chorus praecipue ſublatus, in quo maledicentia regnabat: vitia vniuerſim & modeſtius perſtricta; nominibus parcitum, & velut per aenigmata ciues la-

facundiſſimae libertatis, etſi eſt in inſectandis vitiis praecipua, plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet. Nam & grandis, & elegans, & venuſta, & neſcio an vlla, poſt Homerum tamen, quem, vt Achillem, ſemper excipi par eſt, aut ſimilior ſit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius auctores: Ariſtophanes tamen, & Eupolis, Cratinusque praecipui.

laceſſiti. 3tio. *in nouam*, quae omnem reprehendendi poteſtatem amiſit, & tempore Alexandri M. floruit, fictis vſa argumentis, pro choris prologum vſurpans. Fuſius haec inuenies apud Voſſium Inſt. poet. L. II. v. 27.

Ariſtophanes veteris princeps, comoedias ſcripſit 54. ſuperſunt 11. inter quas praecipuae *Nubes & ranae.*

Edidit ſummo ſtudio LVDOLPHVS KVSTERVS *Amſtelodami* 1710. *Fol.*

Cum noua verſione & notis BERGLERI *&* DVKERI *per Burmannum ſecundum* 1760. *Tom. II.* 4.

De Ariſtophane vide etiam Clodius Verſuche 1. 2. 3. *St. Nubes vertit in Germanicum Herwig* 1772. *Wirceburgi.*

Menander auctor & princeps nouae comoediae antiquis valde celebratus eſt, quem ex Terentio, qui

Tragoedias primus in lucem Aeſchylus *c*) protulit, ſublimis & grauis, & grandiloquus ſaepe vsque ad vitium, ſed rudis in plerisque & incompoſitus: propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre poſterioribus poetis Athenienſes permiſere, ſuntque eo modo multi coronati. Sed longe clarius illuſtrauerunt hoc opus Sophocles atque Euripides: quorum in diſpari dicendi via vter ſit poeta melior, inter plurimos quaeritur. Idque ego ſane, quoniam ad praeſentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur neceſſe eſt, iis, qui ſe ad agendum comparant, vtiliorem longe Eu-

qui eum non modo imitatus eſt, ſed ſaepius etiam vertit, nouimus.

Fragmenta ſuperſunt, quae collegit & edidit GROTIVS.

c) Aeſchylus propriam tragoediae formam, ſermonem, ſcenam & veſtes dedit, Horat. in art. poet. v. 280. Phrynichus vocat των τραγικων μεγαλοφωνοτατον, de quo Suizerus: *Er ſucht das Ohr ſowohl mit ſtarken Schlägen zu erſchüttern, als mit ſanften Tönen zu ſchmeicheln.*

Editio praecipua Londinenſis G. & L. cum ſcholiis graecis & noua verſione & notis THOMAE STANLEII 1664. *F. Correctas* tuiſſe Aeſchyli fabulas quo modo ſcribere potuerit Fabius, vide Geſneri notam in hunc locum.

Euripidem fore. Namque is & in ſermone (quod ipſum reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, & ſonus Sophoclis videtur eſſe ſublimior) magis accedit oratorio generi: & ſententiis denſus, & in iis, quae a ſapientibus tradita ſunt, paene ipſis eſt par, & in dicendo ac reſpondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diſerti, comparandus. In affectibus vero cum omnibus mirus, tum in iis, qui miſeratione conſtant, facile praecipuus. *d*)

d) De Sophocle atque Euripide ita Cl. Schmidius: *Sophocles, das gröſste tragiſche Genie der Griechen gab dem Trauerſpiele Majeſtät ohne des Aeſchylus Dunkelheit; legte mehr Intereſſe in den Plan, obgleich der Plan der Griechen viel einfacher iſt, als der Neuern: verband den Chor mit der Handlung; erſchütterte die Zuſchauer ohne ſie zu betäuben. — Euripides, der Socrates der tragiſchen Bühne in Sittenſprüchen, minder feurig in Affecten und minder idealiſch in Karakteren, als Sophocles, aber zärtlich und empfindungsvoll.*

Euripides philoſophiam e ſchola, in qua Socratem & Anaxagoram audiuit; Sophocles hauſtam ex conſuetudine vitae animi humani ſcientiam, in ſcenam adduxiſſe videntur. Is ſane mihi maior philoſophus, qui poeta melior: aut in quo Molierius Lockio cedit? Quot ſunt, qui, cum in ſchola ſubtiliter diſputent, turpiter hallucinentur in theatro vitae? —

Hunc & admiratus maxime eſt (vt ſaepe teſtatur) & ſecutus, quamquam in opere diuerſo, Menander: qui vel vnus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta, quae praecipimus, efficienda ſufficiat: ita omnem vitae imaginem expreſſit: tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas: ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accommodatus. Nec nihil profecto viderunt, qui orationes, quae Chariſii nomine eduntur, a Menandro ſcriptas putant. Sed mihi longe magis orator probari in opere ſuo videtur, niſi forte aut illa mala iudicia, quae Ἐπιτρεποντεσ, Επικληροσ, λοκ οι habent, aut meditationes in Ψοφοδεει, Νομοθετῃ, Ὑποβολιμαιῳ, *e*) non omnibus oratoriis numeris ſunt abſolutae.

Ego

Editus eſt Sophocles G. & L. cum ſcholiis graecis & notis THOMAE IOHNSON *Oxonii* 1703. 8. *Vol.* 3.

Aiacem edidit HOERIVS 1765.

Electram BRVNKIVS 1779.

REISKE *ſcripſit animaduerſiones ad Sophoclem, & Schirach de Oedipo* 1770. –

Euripidem edidit BARNES *Cantabrigiae* 1694. F. in quo criſis deſideratur.

Feliciter laborarunt in emendando Euripide VALKENAER, MVSGRAVE & BRVNK.

e) Fabularum a Menandro actarum nomina ſunt, de quibus vide Burmannum & Geſnerum:.. in tribus prio-

Ego tamen plus adhuc quidam collaturum declamatoribus puto, quoniam his necesse est, secundum conditionem controuersiarum plures subire personas, patrum, filiorum, maritorum, militum, rusticorum, diuitum, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, asperorum. In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poeta decorum. Atque ille quidem omnibus eiusdem operis auctoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suae claritatis tenebras obduxit.

Habent tamen alii quoque Comici, si cum venia legantur, quaedam, quae possis decerpere; & praecipue Philemon, qui vt prauis sui temporis iudiciis Menandro saepe praelatus est, *f*) ita consensu omnium meruit credi secundus.

 §. II.

prioribus induxit personas, quae veras caussas agerent: in reliquis, quae meditando ad caussas se pararent. Argumentatio est ex absurdo: *Orator est Menander, nisi dicere velis, quod absurdum est, mala esse illa iudicia cet.* qua formula saepe vtitur Cicero.

Pauca de illo fragmenta supersunt, quae, vti & Philemonis, edidit GROTIVS.

f) Mira res: certarunt *Homerus* & *Hesiodus*, & praelatus est posterior: *Pindarus* victus est a *Corinna*. *Euripides* scriptis 105. tragoediis, in omnibus, quinque si excipias, victus est ab ignauissimo quoque,

§. II. Historici.

Historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat, duos longe ceteris praeferendos, quorum diuersa virtus laudem paene est parem consecuta. Densus & breuis, & semper instans sibi Thucydides: dulcis & candidus, & fusus Herodotus: ille concitatis, hic remissis affectibus melior: ille concionibus, hic sermonibus: ille vi, hic voluptate. g) Theopompus his proximus,

que, vt ex *Varrone* prodidit *Agellius L. XVI. c.* 4. Menander 108. fabulas composuit, & octies solum vicit, a minoribus *arte*, sed *gratia* & *factione* semper valentibus victus: inter quos & Philemon, cui obuiam factus aliquando Menander, *quaeso*, inquiebat, *bona venia dic mihi, Philemo, cum me vincis, non erubescis?*

g) Ciceronis de vtroque iudicium vide L. II. de orat. c. 13. & 22. In orat. c. 9. de optimo genere orat. c. 5. quibus si Fabii adiungas verba, quod addi possit, vix erit. Dionysii Halicarnassei comparatio Herodotum inter & Thucydidem teste Vossio acutissima est: inuenies in edit. Syllburgiana Tomo II. in epistola ad Cn. Pompeium. — *Herodotus* scripsit Historiam bellorum cum Cyro & Xerxe, nec aliarum gentium res inserere omisit, vt historia vniuersalis dici possit: complexus est libris IX. quia nouem Musis inscripti sunt. Vsus est dia-

mus, vt in hiſtoria praedictus minor, ita oratori magis ſimilis: vt qui, ante quam eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit orator. *h*) Philiſtus quoque meretur, qui turbae, quamuis bonorum poſt hos auctorum, eximatur, imitator Thucydidis: & vt multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. *i*) Ephorus, vt Iſocrati viſum, calcaribus

dialecto ionica: *Thucydides* particularem hiſtoriam agreſſus eſt, & res belli Peloponneſii narrauit in libris VIII. Dialecto vtens attica. Fides hiſtorica Thucydidis longe maior, quam illa Herodoti: qui cum poetarum more delectare animos vellet; multa a fide aliena adſperſit; Thucydides contra veritatis ſtudium primam ſibi curam fuiſſe paſſim oſtendit. Herodotus praeter ea compilator magis quam philoſophus. Saepius ab aliis deceptus eſt; Thucydides, quae ſcripſit, vidit.

Herodotus editus eſt G. & L. cum adnotationibus Thomae Galei *&* Iac. Gronovii *cura Weſſelingii Amſtelod.* 1763. *Fol.*

Thucydides G. & L. cum notis variorum & Wasse, *quibus acceſſerunt animaduerſiones* Dvckeri *Amſtelod.* 1731. —

h) De Theopompo vide Cic. in Bruto c. 17. & in orat. c. 44. continuator fuit Herodoti. Plura de eo Voſſius de Hiſtoricis Graecis L. I. c. 7.

Fragmentum inuenies apud Long. ſ. 43.

i) Philiſtus Syracuſanus res Siculorum deſcripſit L. XI.

bus eget. *l*) Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. *m*) Longo poſt interuallo temporis natus Timagenes, vel hoc eſt ipſo probabilis, quod intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam noua laude reparauit. *n*) Xenophon non excidit mihi, ſed inter philoſophos reddendus eſt.

§. III.

XI. a Dionyſio in exilium miſſus: item de Dionyſio tyranno L. VI. Cicero ad Quintum fratrem L. II. ep. 13.: *paene puſillum Thucydidem vocat.*

l) Ephorus Cumanus, Iſocratis, vti & Theopompus, diſcipulus. Notatu digna, quae de vtroque Cicero de orat. L. III. c. 9. *Maxime inſigne illud exemplum, quod dicebat Iſocrates Doctor ſingularis,* SE CALCARIBVS IN EPHORO, CONTRA AVTEM IN THEOPOMPO FRAENIS VTI SOLERE. *Alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem & quaſi verecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limauit, vt id conformaret in vtroque, quod vtriusque natura pateretur.* Idem de Ariſtotele & Xenocrate refert *Plato*, & poſt de Theophraſto & Calliſthene *Ariſtoteles.*

m) Clitarchus Aeolius ſcripſit res geſtas Alexandri M., cuius expeditionum comes fuit. De eius ſtilo Long. ſ. 3. Demetrius Phalareus eum de ape ſicut de boue fero aut apro Erymanthio locutum ait.

n) Plures fuerunt eius nominis: fuerit ſane Timagenes

§. III. Oratores.

Sequitur oratorum ingens manus, cum decem ſimul Athenis aetas vna tulerit: quorum longe princeps Demoſthenes, ac paene lex orandi fuit: tanta vis in eo, tam denſa omnia, ita quibusdam neruis intenta ſunt, tam nihil otioſum, is dicendi modus, vt nec quod deſit in eo, nec quod redundet, inuenias. *o)* Plenior Aeſchines,

nes ille hiſtoricus, qui ſub Auguſti principatu vixit. De quo Seneca L. III de ira c. 24. Plura vide apud Voſſium de Hiſt. Graec. L. I. c. 24.

o) Iudicium Fabii de Demoſthene inſtar omnium eſt. De eius vita multa retulit Bergſträſſer *im Realwörterbuch. Art. Demoſthenes.* Maxime, qui docent diſcuntque, ad ea, quae animum ad eloquentiam excitarint, & quo modo naturae vitia ſuperarit. attendant. Praecipue commendo Demoſthenis orationem pro Cteſiphonte & corona, item contrariam Aeſchinis aduerſarii. Cuius occaſionem vti & animorum habitum, quem vterque attuliſſent, explicat Cicero de optimo genere orat. c. 7. & tandem addit. *Quid aut tam viſendum, aut audiendum fuit, quam ſummorum oratorum, in grauiſſima cauſſa accurata & inimicitiis accenſa oratio?*

Inter editiones eminet collectio Reiſkiana oratorum Graecorum, cuius titulus eſt:

Oratorum Graecorum, quorum Princeps eſt Demoſthenes, quae ſuperſunt, monumenta ingenii e bonis li-

nes, & magis fusus, & grandiori similis, quo minus strictus est: carnis tamen plus habet, lacertorum minus. *p*) Dulcis in primis & acutus Hyperides: sed minoribus caussis, vt non dixerim vtilior, magis par. *q*) His aetate Lysias maior, subtilis atque elegans, & quo nihil, si oratori satis sit docere, quaeras perfectius. Nihil enim est inane, nihil arcessitum: puro tamen fonti, quam magno flumini propior. *r*) Isocrates in

libris a se emendata, materia critica, commentariis integris Wolfii, Io. Taylori, Ierem. Marklandi, aliorum & suis indicibus denique instructa edidit I. Iacobvs Reiske. *Lipsiae Typis Sommeri* 1770. 8*vo. m. Vol.* 12.

p) Demosthenes vocauit Aschinem μεγαλοφωνοτατον, cui si adiicias, quae Fabius de eo iudicauit, satis, quis fuerit, intelliges. Teste Philostrato multas ex tempore orationes habuit, & hanc facultatem si non primus exercuit, saltem promouit.

q) Hyperides a Dionysio Halic. censetur χαριτος μεστος, *Veneribus affluens, qui cum simplex videatur, vi & grauitate non caret.* Hermogenes non satis laudat; eo magis praedicatur a Longino, cuius comparationem, quam Demosthenem inter & Hyperidem instituit, vide sect. 34.

r) De Lysia fuse tractat Halicar. qui inter reliqua de eo scripsit propriis & vsitatis vsum verbis, quibus assecutus est, vt cum loqueretur more consueto, no-

in diuerſo genere dicendi nitidus & comtus, & Palaeſtrae, quam pugnae magis accommodatus, omnes dicendi veneres ſectatus eſt; nec immerito. Auditoriis enim ſe, non iudiciis comparauit: in inuentione facilis, honeſti ſtudioſus, in compoſitione adeo diligens, vt cura eius reprehendatur. *s*) Neque ego in his, de quibus ſum locutus, has ſolas virtutes, ſed has praecipuas puto: nec ceteros parum fuiſſe magnos. Quin etiam Phalareum illum Demetrium (quamquam is primus inclinaſſe eloquentiam dicitur) multum in-

noua tamen vteretur dicendi forma, primusque induceret recentiorem Atticiſmum. de quo Cicero in Orat. c. 9. qui Lyſiam *venuſtiſſimum* ac *politiſſimum ſcriptorem* vocat. Non egit cauſſas forenſes, ſed aliis orationes ſcripſit, de quibus ſuperius.

s) De Iſocrate duo addo teſtimonia 1mo Dionyſii Hal. *Ac mea quidem ſententia, qui non partem aliquam ciuilis facultatis, ſed rationem gerendae reipublicae vniuerſam complecti animo volet, is hunc oratorem diurna nocturnaque manu verſare debebit. Quod ſi quis veram philoſophiam amplectitur ſolis ſpeculationibus haud contentus, ſed actione virtutis etiam occupatus nec ſuis* COMMODIS METITVR OMNIA, SED PRODESSE MVLTIS LABORAT; HVIC EGO AVCTOR ERO, VT ORATORIS HVIVS IMITETVR INSTITVTVM. 2do Plinius L. VI. ep. 29. *Nec vero Iſocrati, quo minus haberetur ſummus orator, offecit, quod infirmitate vocis, mol-*

ingenii habuisse & facundiae fateor, vel ob hoc memoria dignum, quod vltimus est fere ex Atticis, qui dici possit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi praefert omnibus Cicero. *t*)

§. IV. Philosophi.

Philosophorum, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiae M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem esse praecipuum, siue acumine differendi, siue eloquendi facultate diuina quadam & Homerica? multum enim supra prosam orationem, & quam pedestrem Graeci vocant, surgit: vt mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo instinctus. *u*) Quid ego

mollitie frontis. ne in publico diceret, impediebatur. Proinde multum lege, scribe, meditare, vt possis, cum voles, dicere; dices, cum velle debebis.

t) In orat. c. 27. & L. II. de orat. c. 23.

u) De Platonis dictione Cicero in orat. c. 20. *visum est nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen quod incitatius feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum; apud quos, nisi quod versiculi sint, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum; etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur,*

ego commemorem Xenophontis iucunditatem illam inaffectatam, sed quam nulla possit affecta-
tio

tur, *cum versu sit adstrictior.* Media igitur Platonis dictio prosam inter & poesin est. *Prosa* siue *pedestris oratio* poeticis caret formis & luminibus; *poetica dictio* praeter ea certis etiam pedum legibus adstricta est. Ad philosophandum aptam esse negat Vossius de Phil. sectis c. 12. §. 15. sed Philosophorum nimis propriam locutionem, quo minus se lingua efferat, impedire, quoque est in confesso. Sit igitur, vt supra monui, commune philosophorum & poetarum in lingua perficienda studium, vbi, quae ex Sulzero ad metaphoram attulerim, recole. Conuenit porro, in poesi minimam esse virtutem, *versus*: neque sola dictio sensibili suauitate tincta poetam facit, sed *Fictio* ex singulis ingeniose vnum efficiens: ex quo patet, *oratorem* aut *historicum* in vno eodemque opere & *Philosophum* & *Poetam*; *Poetam* contra *historicum* & *Philosophum* non raro esse: quod in Cicerone, Liuio, Horatio satis deprehendere licet. Vide Auctorem *über die Sprache der Deutschen* §. *Dichtkunst p.* 243. Quid lectio Platonis profuerit Demostheni, Cic. in Bruto c. 31.

Inter Editiones eminent.

1mo. PARISINA, EX NOVA SERRANI INTERPRETATIONE *cum perpetuis eiusdem notis: excudebat* HENRICVS STEPHANVS 1578. FOL. TOM. III. 2do. WECHELIANA EX IN-

TER-

tio consequi? x) vt ipsae finxisse sermonem gratiae videantur: & quod de Pericle veteris comoediae

TERPRETATIONE FICINI, FRANCOFVRTI 1602. FOL.

Singula Platonis scripta edita sunt a variis: praecipue laudanda est opera FISCHERI *Prof. Lipsiensis.*

MINO, CRITO & ALCIBIADES editus est 1780. a BISTERO SECRET. *Berolin.*

SOCIETAS BIPONTINA *praeclarissimorum virorum Exteri, Emseri, aliorumque studiis edere coepit Auctores Graecos & a Platone inchoauit*: quod institutum Humanitatis studiosis vtilissimum satis laudari non potest. Applaudimus virorum eruditioni atque industriae, & felices progressus precamur.

x) Xenophon propter ἀφέλειαν, quam maxime coluit, *apis attica* dictus.

Eupolidis versus refert Plinius L. I. Ep. 20. n. 17. De quibus Cicero in Bruto c. 15. πειθὼ, *quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellauit Ennius. Eius autem Cethegum medullam fuisse vult, vt quam Deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.* Sicut igitur Ennius Eupolidis versum accommodauit Cethego; ita hic Fabius Xenophonti.

Ad formandos magnos duces, ciuilesque viros Xenophontis potissimum lectio apta: teste enim Ci-

diae teſtimonium eſt, in hunc transferri iuſtiſſime poſſit, in labris eius ſediſſe quamdam perſuadendi Deam. Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? *y*) Quid Ariſtotelem? quem dubito,

Cicerone Scipio atque Lucullus inde duces ſummi facti.

De eius ſcriptis ſuperſunt 1mo *Cyropaediae L. VIII.* Narratio fabuloſa & ad inſtituendos principes & ſummos viros facta, 2do. *De expeditione Cyri L. VII. De rebus Graecis L. VII. De republica Athenienſium L. I. De republica Laced. L. I. Memorabilium Socratis L. IV. Socratis Apologia cet.*

Inter Editiones praecipue WECHELIANA CVRA SYLLBVRGII FOL. 1594. 2do. E THEATRO SCHELDONIANO CVRA EDV. WELS, 1703. VOL. 5.

y) Socrates nihil ſcripſit ipſe, ſed virtutem & ſapientiam in familiari amicorum congreſſu docuit. Scriptis maiora monumenta ſunt duo inſignes viri PLATO & XENOPHON, qui ex eius ſchola prodiere, &, ſicut alii eius doctrinam profeſſi, Socraticorum nomine impertiti ſunt. Reliqui fuere *Aeſchines* (alius ab oratore) *Antiſthenes*, *Ariſtippus*, *Cebes Thebanus*: e quorum ſcriptis *Aeſchinis de virtute dialogus*, & *Cebetis Tabula* ad nos venere. Socratis character vti & mors maxime memorabilis: veteres Plato & Xenophon de iis ſcripſere: inter recentiores varie de moribus Socratis diſputatum: Aduerſariorum agmen ducit HOFSTEDE: MENDEL-

to, ſcientia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuauitate, an inuentionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. z) Nam in

DELSOHN (*Character des Socrates im Phaedon*) EBERHART *in der neuen Apologie des Socrates* digni tanto viro vindices ſunt. De Genio Socratis ſcripſit Meiners *Philoſ. Schriften III. Theiles 1te Abhandlung.* — Mendelſohn noſtrae aetatis Socraticus Philoſophus inter hos locum meretur.

z) Sectae Peripateticae Auctor. Pluribus ſcriptis inclaruit: Logicam, Rhetoricam, Poeticam, Phyſicam & Methaphyſicam, Ethicam atque Mathematicam excoluit, magna animi humani ſcientia & ingenii abundantia praeditus, quo nihil eſſe acutius nihil politius, teſtatur Cicero Quaeſt. Acad. L. I. Verborum maxime proprietate gaudet. Librorum alii ſunt, ἀκροαματικοι, alii ἐξωτερικοι: in his pro ciuili vita artes tradidit, pinguiori non raro Minerua rationes prodens: in illis veris ſuis diſcipulis, quaſi in arcana philoſophiae admiſſis, ſubtilius rerum naturas pandit. vide Gellium L. XX. c. 5. Infelici ſane fato Ariſtotelis philoſophia Arabum & ſcholaſticorum ſpinis adulterari & deprauari coepit, Auerroe duce, qui linguae graecae imperitus Philoſophi commentatorem egit. Nomen Peripateticorum vſurpabant barbari in medio aeuo, Ariſtotelem nec legentes, nec intelligentes. Plura *Ioannes Launoius* in diatriba *de varia Ariſtotelis in academia pariſienſi fortuna.*

Ope-

in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille divinus, vt ex eo nomen quoque traxisse dicatur. *a*) Minus indulsere eloquentiae Stoici veteres: sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo probandoque, quae instituerant, plurimum valuerunt; rebus tamen acuti magis, quam, id quod sane non affectant, oratione magnifici. *b*)

R SCRIP-

Opera Aristotelis edita sunt LVGDVNI BATAVOR 1590. *apud Guilielmum* LAEMARIVM. 2do. PARISIIS *cura Guil.* DVVALLII *cum eruditis disputationibus & notis* 1654. *Fol.*

a) *De Theophrasto Strabo L. XIII. Theophrastus prius vocabatur Tyrtamus: sed Aristoteles hoc ei nomen fecit, simul vt prioris asperitatem fugeret, simul vt dictionis Theophrasteae praestantiam commendaret tamquam diuinae. Omnes enim discipulos facundos, hunc reddidit facundissimum Aristoteles.* Quo modo morti proximus successor ab Aristotele designatus fuerit, lepide narrat Gellius L. XIII. c. 5. Inter opera eius eminent *characteres ethici.*

Edidit LVGD. BAT. DANIEL HEINSIVS 1613. FOL.

b) Stoicorum, quorum auctor Zeno, nota est Philosophia, subtiliter disputantes virtutem inculcabant. Magnum eorum Catalogum vide apud Fabricium Bibl. Graeca L. III. c. 5. Comparationem inter veterem academiam, peripateticos, & stoicorum doctrinam instituit Cicero de Fin. L. IV. c. 2 — 10.

Cl.

SCRIPTORES ROMANI.

§. I. POETAE.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque vt apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius auspicatissimum dederit exordium, omnium eius generis poetarum Graecorum nostrorumque illi haud dubie proximus. Vtar enim verbis iisdem, quae ex Afro Domitio iuuenis accepi; qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere: Secundus, inquit, est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio. Et hercle, vt illi naturae coelesti atque immortali cesserimus, ita curae & diligentiae vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum: & quantum eminentioribus vincimur,

Cl. Tiedemannus in systemate Philosophiae stoicae saepius Ciceronem corrigit. Legi quoque meretur Meiners *Abhandlung über die Apathie der Stoiker. Phil. Schriften II. Theils* 3te. De genere orationis, de orat. L. III. c. 18. ita: *Stoici orationis genus habent fortasse subtile, certe acutum: sed, vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, ac totum eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possis. cet.*

Plura de Philosophorum Sectis vide in Brukeri historia philosophica, cuius epitomen inuenies in Walchs *philosophischem Lexicon.*

mur, fortaſſe aequalitate penſamus. Ceteri omnes longe ſequentur. *c*) Nam Macer

c) Inuentione Homero minor, recte imitando maximam ingenii laudem eſt adeptus, quae deeſſent, cura & arte cum expleret. Sermo eſt elegantiſſimus, & pictura potius ſermone praedita. *Aequalitatem* ita exponit Turnebus, *vt ſi multis in locis ſuperetur ab Homero Virgilius, in multis eumdem aequet.* Burmannus & Geſnerus *aequalitatem* ſumunt *pro aequabilitate*, quae in poematis oeconomia conſtet, fini, vt magnitudinem nominis Romani & gentis Iuliae claritatem orbi commendaret, vbique reſpondente. Aeneam nobis expreſſit non quidem ferocem, vt Homerus Achillem, ſed bonitate maxime amabilem, in quo non minus manſuetudinem patris, mariti & filii; quam amici & ducis pietatem venerari licet.

Inter varias editiones eminent 1mo. LVDOVICI DE LA CERDA MADRITI 1608. FOL. TOM. III. *multa eruditione multoque labore adornata.*

2do. IN VSVM DELPHINI CVRA CAROLI RVAEI, quae doctis viris multis probatur. Pariſiis 1675. 4.

3tio. BVRMANNIANA ſplendida 1746. 4. *Tom. IV.*

4to. A CLARISSIMO HEYNIO ADORNATA, *quae reliquas omnes poſt ſe relinquit: ſanam criſin, perpetuas adnotationes, diſquiſitiones de carmine Bucolico & epico, excurſus tam eruditos quam iucundos con-*

cer *d*) & Lucretius *e*) legendi quidem, ſed non vt phraſin, id eſt, corpus eloquentiae faciant: elegantes

continet plurimos. & continuo ad Homerum, ex quo hauſit Virgilius, lectores reducit. PRODIIT LIPSIAE APVD FRITSCH 1767. ET 75. *In minorem contracta formam pro vſu tironum edita eſt* 1780.

De Virgilio ſcripſit KLOTZIVS *Libellum Gottingae* 1763. *de Verecundia Virgiliana*, cui ſe oppoſuit HERDERVS *in den kritiſchen Wäldern.* 2. *W. p.* 123. Holdsworth diſſertationes edidit Spence 1768. Vide quoque Sulzerum Art. *Aeneis.*

d) Macer ſcripſit de volucribus, ſerpentibus, & viribus herbarum: quaedam fragmenta ſi excipias, nihil hodie de illius ſcriptis ſupereſt. Aemilii Macri liber de herbarum virtutibus, qui hodie exſtat, alius ab illo eſt; Auctorem Neronis ac Veſpaſiani temporibus vixiſſe, critici euincunt.

e) *Lucretius Carus* ſcripſit de rerum natura libros VI. Epicuri ſectator. Schmid de hoc ita: *Ein Dichter, der eine Sprache bearbeitete, die weder zur Philoſophie noch Poeſie gebildet war; ein Dichter, der einen ſo trocknen Stoff und ſo ſeichtes Syſtem zu behandeln hatte, mußte in der That mit großen Schwierigkeiten kämpfen. Seine alte Sprache giebt ihm Würde und Energie; eine gedrängte Stärke macht ihn ſchwer.*

EDIDIT CREECH OXONII 1695. item SIGEBERTVS HAVERKAMP, LVGD. BAT. 1725. 4. VOL. II.

tes in ſua quisque materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis, per quae nomen eſt aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. *f*) Ennium, ſicut ſacros vetuſtate lucos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora iam non tantam habent ſpeciem, quantam religionem. *g*) Propiores alii, atque ad hanc phraſin, de qua loquimur, magis vtiles. Laſciuus quidem in Heroicis quoque Ouidius, & nimium amator ingenii ſui, laudandus tamen in partibus. *h*) Cornelius autem Seuerus,

 etiam-

Poligniac *purpuratus* Eccleſiae Rom. *Pater*, *ſcripſit Antilucretium.*

f) Interpretatus eſt argonautica Apollonii Rhodii.

g) De *Ennio* Horat. Arte poet. 56. *Lingua Catonis & Ennii ſermonem patrium ditauit, & nomina rerum protulit.* Inſtauratores ſermonis & criticos ad ipſa vſque incunabula linguae redire oportet; ſed affectare in libris & ſermone veterem dictionem ridiculum ſane eſt, cum teſte Horatio v. 60. *Verborum vetus interit aetas vt folia ſyluarum pronos mutantur in annos.*

h) Ovidius carmine epico complexus eſt Metamorphoſeon L. V. De quibus ita Schmidius: *Eine Folge von Erzählungen, worinn er wundervolle Begebenheiten aus der dichteriſchen Religionshiſtorie von Erſchaffung der Welt bis auf den Caeſar vorträgt.* —

Es

etiamſi verſificator, quam poeta melior, ſi tamen, vt eſt dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perſcripſiſſet, vindicaret ſibi iure ſecundum locum. Sed eum conſummari mors immatura non paſſa eſt: puerilia tamen eius opera *i*) & maximam indolem oſtendunt, & mirabilem, praecipue in aetate illa, recti generis voluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus. *l*) Vehemens & poeticum ingenium Saleii Baſſi fuit,

nec

Es war ein reiches Feld für ſeine maleriſche Phantaſie, die ſich vornehmlich in den Beſchreibungen in ihrem völligen Glanze zeigt, aber auch zuweilen durch üppige Auswüchſe und Künſteleien den ſonſt ſchnell fortſtrömenden Lauf der Erzählung zu lange hemmt.— Die Verwandlungen bleiben indeß ein Schatz von Mythologie, eine Schule der Dichter, ein Handbuch der Maler und für Liebhaber der Allegorie ein Inbegriff nützlicher Lehren. Vide etiam, quae *Seneca Quaeſt. Nat. L. III. c.* 27. De Editt. inferius.

i) Ad haec refertur carmen de *Aetna*, quod extat adhuc.

Edidit Io. Clericvs Amstelod. 1703.

l) Scripſit Argonauticorum L. VIII. Apollonium in multis imitatus: Lucanum, Silium, Statium, poſt ſe relinquit.

edidit splendide Bvrmannvs Lvgd. Bat. apvd Lvchtmans 1724. 4. Praefatio lectu digna.

nec ipſum ſenectute maturum. Rabirius ac Pedo non indigni cognitione, ſi vacet. *m*) Lucanus ardens, & concitatus, & ſententiis clariſſimus, &, vt dicam, quod ſentio, magis oratoribus, quam poetis adnumerandus. *n*) Hos nominauimus,

m) De his Ouidius l. IV. Epp. ex Ponto, elegia vlt. v. 5.

Cumque foret Marſus, magnique Rabirius oris,
Iliacusque Macer, Sydereuſque Pedo.

Quo ex loco patet, *Pedonem* de Aſtrologia ſcripſiſſe.

n) De Lucano Schmidius: *Er ſang den Bürgerkrieg des Pompeius und Caeſar unter dem Titel Pharſalia in* 10 *Büchern: doch fehlt der Schluß des Gedichtes. Pompeius iſt der Held, und Caeſar daher nicht von der vortheilhafteſten Seite geſchildert. Es iſt ein epiſch hiſtoriſches Gedicht. Epiſch in Fiktionen und Sprache; hiſtoriſch in dem Plane, und weil es keine Göttermaſchinen hat. Die vornehmſten Karaktere ſind mit ſtarken Farben gezeichnet. Alles, was die Poeſie des Stils beleben kann, Feuer, Energie, moraliſche Betrachtungen, körnichte Sittenſprüche, ausgebreitete Reden findet man hier. Die Fehler, die der Dichter mit ſeinen Zeitgenoſſen gemein hatte, ſind zu lange und zu gekünſtelte Haranguen, zu viel Prunk in Sentenzen, zu viel Deklamation, zu viel Begierde zu glänzen, zu wenig Harmonie des Verſes.*

Edidit Cortius Lipſiae 1726. 8. CVM NOTIS VARIORVM OVDENDORPIVS LVGDVN. BAT.

mus, quia Germanicum Augustum *o*) ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parumque diis visum est, esse eum maximum poetarum. Quid tamen iis ipsis eius operibus, in quae donato imperio iuuenis secesserat, *p*) sublimius, doctius, om-

BAT. 1728. 4. BVRMANNVS CVM COMMENTARIO, LEIDAE 1740. 4. *Meussel scripsit duas dissertationes de Lucani Pharsalia Halae* 1767. & 68.

o) Domitianus intelligitur, a quo sororis filiorum institutioni praefectus est. Vide Prooemium in L. IV. Appellatus est vero Germanicus, quoniam cum Patre in germanica fuisse expeditione dicitur; vel quod Batauos, Germaniae populos, cum Antonio & Muciano, vt Tacitus L. IV. Hist. c. 85. scribit, in ditionem redegit. *Gyraldus Dial.* 5. *Poetarum.*

p) Tacitus L. IV. Hist. sub. extr. ita: *Domitianus, sperni a senioribus iuuentutem suam cernens, modica quoque & vsurpata antea munia imperii omittebat: simplicitatis ac modestiae imagine, in altitudinem* (id est latebram, simulando, tacendo, patiendo, quam Cicero βαθυτητα ad Att. IV. 6. v. 10. vocat) *conditus, studiumque literarum & amorem carminum simulans, quo velaret animum, & fratris aemulationi subduceretur, cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.* Huc congruit illud Suetonii in Domitiani vita c. 2. *Simulauit & ipse mire modestiam inprimisque poeticae studium, tam insuetum antea sibi quam postea spretum & abiectum.* Sensus igitur est, relicto imperio militari ad opera poe-

omnibus denique numeris praeſtantius? Quis enim caneret bella melius, quam qui ſic egerit? Quem praeſidentes ſtudiis deae propius audirent? Cui magis ſuas artes aperiret familiare Numen Mineruae? q) Dicent hoc plenius futura ſecula. Nunc enim ceterarum fulgore virtutum laus iſta praeſtringitur. Nos tamen ſacra littera-

poetica elaboranda a ſtrepitu rerum gerendarum ſeceſſerat.

q) Mineruam Domitianus praecipue coluit, eiusque ſe filium appellauit. Sed quam turpis adulatio, ſimulatio Domitiani ex citatis auctoribus tam liquido cum appareat? Prô temporum iniuriam, quae Fabium optimum (De Martiali & Silio minus miror) turpiter impio principi adrepere fecerunt: In feliciorem ſane aetatem incidimus, vbi tam manſuetudo Principum, quam fortium virorum ſancta libertas Veritati litat. Documentum nouiſſimum eſt epiſtola inclyti Retzeri ad Profeſſorem Gieſſenſem Schmidium.

Inter epici carminis opera ingeniis originariis elaborata taceri non poſſunt, Ossian, cuius *Fingal* Homericas multas virtutes continet (Denis vertit verſu Hexametro ſonoro & omnibus poeticis figuris ornato) Noah Bodmeri vti Meſſias Klopſtokii: priorem Schmidius Ennium noſtrum vocat: Klopſtokii ingenium ex eo elucet, quod multi nequidquam imitari conati ſunt. Vide celebrem libellum, *Klopſtock Er und über ihn.* 1780.

rarum colentes feras, Caesar, si non tacitum hoc praeterimus, & Virgiliano certe versu testamur,

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Elegia Graecos quoque prouocamus; cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. Sunt, qui Propertium malint. Ouidius vtroque lasciuior: sicut durior Gallus. *r*)

Sa-

r) Poetarum elegiacorum Triumviri *Tibullus*, *Catullus*, *Propertius* passim editi sunt iunctim

1mo. ex recensione Graevii Traiecti 1680. & cum notis Antonii Vulpii Pataui 1710. 4. Princeps est Tibullus cum suauitate & elegantia, tum naturali pulchritudine orationis. Vitam rusticam vrbanae praetulit: & ex tranquillo hoc otio aequabile & venustum suum carmen prouenit.

Editus est studio BROVCKHVSII *Amstelod.* 1708. 4.

Item a Cl. HEYNIO *Lipsiae* 1777. 8.

Interpretationem adornauit, ac Diatribam de Tibulli Charactere edidit Cl. DEGENIVS *Onoldi* 1781. 8. — Comparationem Tibullum inter & Propertium instituit *Muretus* Praef. in Prop.

Editus est a Brouckhusio Amstelod. 1702.

Item cura Friderici Gottl. Barthii, Lipsiae sumtibus Schwikerti 1777. 8.

Idem Barthius scripsit Vorlesungen über einige Elegien des Properz cet. Dresdae 1775.

Oui-

Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus est Lucilius, qui quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, vt eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum, & esse aliquid, quod tollere possis, putat. Nam & eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abunde salis. s)

Mul-

Ouidium praeter poeticas virtutes, sermonis Latini puritas maxime commendat: Ingenii luxuriantis vbertate in loquacitatem saepe abreptus est.

Editus est 1*mo cura Dan. Heinsii Lugd. Bat. ex officina Elzeu* 1629. 12. *Vol.* 3.

Studio Petri Burmanni Amstelod. 1727. 4. *Vol.* 4.

Cum praefatione Io. Aug. Ernesti & cura Fischeri Lipsiae 1758. 8. *Vol.* 2.

Lectu quoque digna commentatio Fr. Aug. WIEDENBVRGI *de Poetis Romanorum elegiacis Helmstadii* 1772. In *Catullo* eminet Naenia in mortem passeris elegantissime a Ramlero versa. *Galli* elegiae, si eius sunt, saepius reperiuntur editionibus Tibulli & Propertii adiectae.

s) Horatius vocat Graecis *intactum* carmen: ex quo patet de forma carminis, non de re ipsa esse intelligendum. Comoedia enim Graecorum & interlu-

Multo eſt terſior, ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores praecipuus. Multum & verae gloriae, quamuis vno libro, Perſius meruit. *t)* Sunt clari hodieque, & qui olim

ludia perſonas perſtringebant, ac vitia inſectabantur: De Archilochi mordacibus iambis ſupra dictum. *Pacuuius* atque *Ennius* extra ſcenam ſatiras compoſuere, ſed varia miſcuerunt carminum genera; *Lucilius* magis limauit atque ad vnum genus reduxit. Hoc liquet ex Diomedis L. III. *Satira eſt apud Romanos (non quidem apud Graecos) maledicum & ad carpenda hominum vitia, archaeae comaediae charactere, compoſitum: quale ſcripſerunt Lucilius & Horatius & Perſius. Sed olim carmen, quod ex variis poematibus conſtabat, ſatira dicebatur, quale ſcripſerunt Pacuuius & Ennius.* RIEDEL *in den Briefen an das Publicum* dedit hiſtoriam Satirae: eſt epiſtola numero ſeptima.

Lucilium edidere imo *Franciſcus* DOVSA *Lugd. Pat.* 1597. 4.

Et VVLPIVS *Patauii* 1735. 8.

t) Horatius duos ſcripſit ſatirarum libros *Sermones* inſcriptos.

Perſium cum commentario edidit Iſaac CASAVBONVS

Acutius edidit Mericus CASAVBONVS *Lugdun. Patau.* 1695. 4.

olim nominabuntur. *u*) Alterum illud eſt, & prius Satirae genus, *x*) quod non ſola carminum varietate mixtum condidit Terentius Varro, vir Romanorum eruditiſſimus. Plurimos hic libros & doctiſſimos compoſuit, peritiſſimus linguae latinae, & omnis antiquitatis, & rerum Graecarum, noſtrarumque: plus tamen ſcientiae collaturus, quam eloquentiae.

Iam-

u) *Iuuenalis* intelligitur, cuius ſublimitas tragoediae, ſicut Horatii ſimplicitas comoediae comparatur.

Editus eſt cum vaſto commentario a Henrico chriſt. Henninio Vltraiecti 1685. 4.

De tribus hisce Satiricis Schmidius: *Horaz iſt Hoffmann, Iuuenal Redner, Perſius ſtoiſcher Philoſoph.*

x) Intelligitur ſatirae genus proſa tum Latina tum Graeca interpoſita diſtinctum, quod condidit apud Romanos Varro. *Prius* explicat Geſnerus per *praeſtantius*; ne, quae ſupra de Lucilio dixit, iis hic contradicere Fabius videatur. Varronem vocat Cicero πολυγραφωτατον: vnde, qui multa eruditione inclareſcunt *Varrones* appellari ſolent.

Praeter libros deperditos ſuperſunt de re ruſtica L. III. quos octogenarius compoſuit. Et ex libris XXXIII. de lingua latina L. IV. V. VI. VII. VIII. & IX.

Editio pleniſſima eſt cum notis Scaligeri, Turnebi cet. Dordrechti ex officina BEREWOVT 1619.

Et apud IANSON *Amſtelod.* 1623. 8.

Iambus non ſane a Romanis celebratus eſt, vt proprium opus; a quibusdam interpoſitus: *y*) cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio: quamquam illi epodos interuenire non reperiatur. *z*)

At

y) Nullus totum librum iamborum compoſuit, quamquam multi aliis verſibus immiſcuerint.

z) *Epodos* eſt, ſi eiusdem generis verſiculus breuior accinit longiori e. g. *Dimeter trimetro*, cuius inuentor eſt *Archilochus*. In hoc ſenſu L. V. Horatii eſt epodos, ſaltem quoad XI. priores odas. Particula igitur ad Catullum referatur, cum pronomen *ille* more ſibi proprio ad remotius ſaepe referat Fabius.

Editiones nouiſſimae ſunt ex recenſione & cum notis Richardi Bentlei *Cantabrigiae* 1711. 8. Thomas Bentleivs *notas contraxit & textum a Rich. conſtitutum reddidit Cantabrig.* 1713. 12.

2do. *Ex recenſione & cum notis M. Chriſt. Dauid Iani Tom. I. Lipſiae* 1778. 8.

Horatius philoſophiam popularem calluit maxime, ſuisque in verſibus feliciſſime expreſſit: Vrbanitatem, quae in eo mira eſt, ex familiaritate Augusti & Mecaenatis hauſit. Inter plurima, quae Horatium illuſtrarunt, ſcripta, tironibus commendo Brieglebum: *Vorleſungen über den Horaz Vol. I. & II. Altenburgi ex officina Richteriana.* Ramlerus non ſolum nitidiſſime odas plures vertit in Germanicum, ſed in proprio etiam opere ingenium

pla-

At Lyricorum idem Horatius fere ſolus legi dignus. Nam & inſurgit aliquando, & plenus eſt iucunditatis & gratiae, & variis figuris & verbis feliciſſime audax. Si quem adiicere velis, is erit Caeſius Baſſus, quem nuper vidimus: ſed eum longe praecedunt ingenia viventium.

Tragoediae ſcriptores, Accius atque Pacuvius, clariſſimi, grauitate ſententiarum, verborumque pondere, & auctoritate perſonarum. Ceterum nitor, & ſumma in excolendis operibus manus, magis videri poteſt temporibus, quam ipſis defuiſſe. Virium tamen Accio plus tribuitur: Pacuuium videri doctiorem, qui eſſe docti affectant, volunt. Iam Varii Thyeſtes cuilibet Graecorum comparari poteſt. Ouidii Medea videtur mihi oſtendere, quantum vir ille praeſtare potuerit, ſi ingenio ſuo temperare, quam indulgere, maluiſſet. Eorum quos viderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem ſenes parum tragicum putabant, eruditione ac nitore praeſtare confitebantur. *a)*

In

plane oſtendit Horatiano analogon. Epiſtolae recentiſſime & felici Minerua verſae prodiere Deſſauii.

a) De his praeter fragmenta ex Cicerone, Gellio, aliisque collecta nihil ad nos venit.

In comoedia maxime claudicamus: licet Varro dicat, Musas, Aelii Stilonis sententia, Plautino sermone locuturas fuisse, si latine loqui vellent; *b*) licet Caecilium veteres laudibus ferant; licet Terentii Scripta ad Scipionem Africanum referantur: quae tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habiturae gratiae, si intra versus trimetros stetissent. *c*) Vix le-

b) Aetatis & spectatorum, quibus se accommodauit, ratio habenda: Augusti enim aetate, si Plautino, certe plebeio more, Musae locuturae fuissent; vt recte ex Mureto ad hunc locum notat Burmannus.

c) Vsus est Terentius iambo octonario. De *Plauto* atque *Terentio* sic iudicat Schmidius: *Plautus der Zeit und Genie nach der erste komische Dichter der Römer, hat eine unerschöpfliche und starke Laune, einen beredten und natürlichen Dialog, lebhafte Karaktere, viel Erfindung. Seine Plane sind einfach und einförmig, sein Witz ist unächt, oft mit Possen, Wortspielen, Zweydeutigkeiten untermengt, die Sprache voll Archaismen und unkorrekt. Seine Muster sind die Griechen, von denen er Plane, Ideen und Scene entlehnet. — Terenz bildete sich nach Menander und den neuern Griechen. Seine Plane sind regelmäßiger, seine Karaktere feiner ausgebildet, sein Scherz gesitteter, seine Stücke reicher an ernsthaften Stellen und Sittensprüchen, als die des Plautus. Seine Sprache die eleganteste.*

Edi-

leuem consequimur vmbram, adeo vt mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis concessam Atticis venerem, quando eam ne Graeci quidem in alio genere linguae obtinuerint. Togatis *d)* excellit Afranius: vtinamque

S

Editus est Plautus 1*mo cura* TAVBMANNI *Wittenbergae apud Schurerum* 1612. 4. Prioris Francofurtensis 1605. Taubmannum ipsum puduit.

2do. *ex recensione* FRID. GRONOVII *Lugd. Bat.* 1669. 8. *Vol. II. repetita est Lipsiae cura* OTHONIS *cum praefatione* ERNESTI 1760.

3tio. *Studio Societatis Bipontinae, Editio, quod fronte promittit, sane accurata & plausu, quo excepta est, digna.* —

Terentius editus est ab Arn. Andr. WESTERHOVIO *Hagae comitum* 1726. 4. *Tom. II.* Westerhouius melior grammaticus, quam criticus habetur. *Redacta est iu breuiorem formam in vsum iuuentutis* 1732.

2do. *a* ZEVNIO *Lipsiae* 1774. 8. *Tom. II.* Squalida exterior forma multas interiores virtutes obscurat.

3tio. *studio societatis bipontinae.*

BRIEGLEBVS doctas de lectione Terentiana commentationes scripsit.

d) Apud Romanos fabularum aliae erant *palliatae*, aliae *togatae*: illae erant secundum argumenta & ritus *Graecos*; hae *Romanos*, a gentium veste nomi-

que non inquinasset argumenta foedis amoribus, mores suos fassus.

§. II. Historici.

At historia non cesserit Graecis, nec opponere Thucydidi Sallustium *e*) verear: nec indigne-

mine ducto. Togatarum rursus duo genera erant: *praetextatae*, quae virorum principum actiones inducebant, & proprie *togatae*, quae de hominibus priuatis erant, quas scripsit Afranius.

e) Sallustius historicus vere philosophicus bellum Catilinarium & Iugurthinum ita descripsit, vt deperditorum librorum, quibus Principis historicorum nomen apud veteres obtinuit, summa nobis iactura sit. Breuitas, quam satis mirari non possum, summi ingenii signum est. Res feliciter eligit, verbisque, queis res exprimat, tam aptis vtitur, vt principe idea adsignata, quae natura illi nexa sint, sponte se offerant: quo subacti iudicii viro nil potest esse iucundius. Ex quo patet, eruditas, vt Fabius alio loco monuit, aures afferre oportere, & tironibus, nisi fido praeeunte interprete, non esse suadendum. — Quam scite praeter ea & indagat & aperit caussas rerum? In Catilinaria coniuratione Romanam luxuriam, solutos mores, Catilinae disciplinam & corruptam iuuentutem, pessimas amicitias, praeuium Sullanum bellum, commune aes alienum, belli ex rapinarum spe cupiditatem

netur ſibi Herodotus aequari T. Liuium, cum in narrando mirae iucunditatis, clariſſimique candoris, tum in concionibus, ſupra quam enarrari poteſt, eloquentem: *f*) ita dicuntur omnia,

tem, mala, quae diu ſub cinere gliſcebant, donec, Catilina faces admouente, in incendium erumperent, mala inquam temporibus & rebus diſtantia in vnum confluere vidit egregius ſcriptor, &, quibus ſummi viri proficiant, docuit.

Inter editiones praecipuas referuntur

1mo. *ex recenſione & cum notis Ioſephi* WASSE *Cantabrigiae* 1710. 4.

2do. *ex recenſione* CORTII *Lipſiae* 1724. 4.

3tio. *cura Sigeberti* HAVERKAMPI *Hagae comitum & Vltraiecti* 1742. *Tom. II.*

4to. *Studio ſocietatis bipontinae nouis curis* 1780.

f) De Liuiano dicendi genere veriſſimum eſt Fabii iudicium, quod alio loco breuius executus eſt, lacteam ei vbertatem cum tribueret. Hiſtoriam Romanam ſcripſit pragmaticam libris CXLII. quorum hodie ſuperſunt XXXV. Sed ad hiſtoriae leges ſi Liuii ſcripta examines; vitiis non caret. Gloriae Romanae augendae, odioque in Gallos veritatem ſaepius poſtpoſuiſſe videtur. In bello punico ſecundo, quo in narrando maximas ſuas virtutes exeruit, partium ſtudium diſſimulare non potuit. Ad haec ſuperſtitionibus, fabellisque nimium referta eſt hiſtoria: ſub dubio quidem narrauit plerumque;

cum rebus, tum perſonis accommodata: ſed affectus quidem, praecipue eos, qui ſunt dulciores, vt parciſſime dicam, nemo hiſtoricorum commendauit magis. Ideoque immortalem illam Salluſtii velocitatem, diuerſis virtutibus conſecutus eſt. Nam mihi egregie dixiſſe videtur Seruilius Nonianus, pares eos magis quam ſimiles: qui & ipſe a nobis auditus eſt, clari vir ingenii, & ſententiis creber, ſed minus preſſus, quam hiſtoriae auctoritas poſtulat. g)

Quam, paullum aetate praecedens eum Baſſus Aufidius, egregie, vtique in libris belli Ger-

ſed hiſtoricum pragmaticum errores conuellere, & meliora poſteros docere decet. Varia de his diſputarunt eruditi. Cauſſam egit *Cl. Schwabe in vindiciis credulitatis Liuii Gottingae* 1773. 4.

Inter editiones abſolutiſſima eſt *cura Arn.* DRAKENBORGII *Lugd. Bat. apud Sam. Luchtmans* 1738. - 46. *Tom. VII.* 4.

In vſum ſcholarum edidit Cl. STROTH. *Gymnaſii Gotthani Rector Lipſiae* 1780. 8.

g) De Seruilio Tacitus L. XIV. Ann. c. 19. *Sequuntur virorum illuſtrium mortes, Domitii Afri & M. Seruilii, qui ſummis honoribus & multa eloquentia viguerunt. Ille orando cauſſas, Seruilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, & elegantia vterque eam clariorem fecit, vt par ingenio, ita morum*

Germanici praeſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in quibusdam ſuis ipſe viribus minor. Supereſt adhuc & exornat aetatis noſtrae gloriam, vir ſeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores; vt libertas, quamquam circumciſis quae dixiſſet, ei nocuerit. Sed elatum abunde ſpiritum, & audaces ſententias deprehendas etiam in iis, quae manent. *h*) Sunt &

rum diuerſus. De Baſſo Aufidio vide Lipſium ad epiſtolam 30. Senecae.

h) Haec Tacito conuenire, iam extra dubium eſt. Difficultatem olim mouit Lipſius ex eo, quod regnante Domitiano, ſub quo Fabius ſcripſit, nihil edidiſſe Tacitum conſtet. Ideo Plinium maiorem intelligi poſſe, dubitanter licet, aſſerit Geſnerus. Difficultatem omnem ſoluit doctiſſimus *Crollius* in praefatione ſua ad Tacitum §. 18. qui hic pro commentario eſt. *Nimirum Fabius in principio libri ſe poſt impetratam ſtudiis ſuis quietem, quae per viginti annos erudiendis iuuenibus impenderat, ad hos libros de ratione dicendi componendos acceſſiſſe dicit; atque eius vacationis initium incidit in annum* 881. *qui eſt* 8*uus a morte Plinii. Iis vero componendis biennium ſe impendiſſe, dein etiam ex praecepto Horatii diutius libros domi retinuiſſe, antequam ederentur, ad Tryphonem bibliopolam ſcribit: atque cum A. C.* 118*uum ſuperuixerit, haec nouiſſime edidiſſe putandus eſt, poſtquam Tacitus redeuntium cum Ner-*

& alii ſcriptores boni: ſed nos genera deguſtamus, non bibliothecas excutimus.

§. III. Oratores.

Oratores vero vel praecipue Latinam eloquentiam parem facere Graecae poſſunt. Nam Ciceronem cuicumque eorum fortiter oppoſuerim. Nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, cum praeſertim id non ſit propoſiti, vt eum Demoſtheni comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demoſthenem in primis legendum, vel ediſcendum potius putem. *i*) Quorum ego vir-

Nerua & Traiano temporum felicitate ductus ſcribere primum hiſtorias, dein Annales aggreſſus eſſet: cuius libertas dicendi ac veritas amatores inuenerit, non imitatores. — Tum forſan factum, vt exemplaria edita a primo Taciti exemplo non perinde eſſent integra, ſed quae homines id temporis laeſerint, a plerisque reſecarentur. Ita ei libertatem obſuiſſe credimus.

i) Demoſthenis eloquentia ſeculis erat probata, at Fabii tempore Cicero apud multos male audiebat, vt apparet ex Dialogo de cauſſis corruptae eloquentiae & ex comparatione a Plutarcho inſtituta. Pugnam optime componi poſſe putat Fabius, ſi Demoſtheni virtutes, imo praerogatiuam non neget: ex quo iure quoque poſtulare videtur, vt Cice-

virtutes plerasque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem diuidendi, praeparandi, probandi rationem, omnia denique, quae ſunt inuentionis. In eloquendo eſt aliqua diuerſitas: denſior ille, hic copioſior: ille concludit adſtrictius, hic latius: pugnat ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adiici: curae plus in illo, in hoc naturae. Salibus certe & commiſeratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit. Sed & nobis illa, quae Attici mirantur, diuerſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quamquam ſunt vtriusque, nulla contentio eſt. Cedendum vero in hoc quidem, quod ille & pri-

ceronianam eloquentiam laudibus extollens aequis auribus audiatur. Splendidum eſt Fabii de Tullio iudicium, cui addere licet, quae Longinus ſ. 12.

Optime de Cicerone meritus eſt Io. Auguſtus Ernesti ſermonis Ciceroniani peritiſſimus, cuius Manibus omnes elegantioris latinitatis ſtudioſi iuſte parentant.

Edidit primum Lipſiae A. 1737. & 38. Vol. VI. & Halis Sax. 1758. cum claue communi eruditorum calculo probata, quam iuuenes, imo viri qui ſtilo vacant latino, numquam deponant.

Repetita eſt editio Halis Saxonum 1774. 8. Tom. VII.

prior fuit, & ex magna parte Ciceronem, quantus eſt, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, cum ſe totum ad imitationem Graecorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſocratis. Nec vero quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantum, ſed plurimas, vel potius omnes ex ſe ipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſima vbertate. Non enim pluuias (vt ait Pindarus) aquas colligit, ſed viuo gurgite exundat, *l*) dono quodam prouidentiae genitus, in quo totas vires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, mouere vehementius poteſt? Cui tanta vmquam iucunditas affuit? vt ipſa illa, quae extorquet, impetrare eum credas, &, cum transuerſum vi ſua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Iam in omnibus, quae dicit, tanta auctoritas ineſt, vt diſſentire pudeat: nec aduocati ſtudium, ſed teſtis aut iudicis afferat fidem. Cum interim haec omnia, quae vix ſingula quisquam intentiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio prae ſe fert tamen facilitatem. Quare non immerito ab hominibus aetatis ſuae regnare in iudiciis dictus eſt: apud poſteros vero id conſecutus, vt Cicero iam

non

l) Metaphora ducta ab aqua viua, quae ab ipſa ſcaturigine oritur ac fluit.

non hominis nomen, ſed eloquentiae habeatur. Hunc igitur ſpectemus, hoc propoſitum ſit nobis exemplum, Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valde placebit. *m*)

Multa in Aſinio Pollione inuentio, ſumma diligentia, adeo vt quibusdam etiam nimia videatur: & conſilii & animi ſatis: a nitore & iucunditate Ciceronis ita longe abeſt, vt videri poſſit ſeculo prior. *n*) At Meſſala nitidus, & candidus, & quodam modo prae ſe ferens in

m) Me vero ſummi Oratoris ſe imitatores putent, qui verba & nuda ſynonima coaceruantes multis periphraſibus extenſas conglomerant periodos, quibus & ſanguis & nerui deſunt. Quid de illis dicam, qui plebem docent, & illud dicendi affectant genus, quo Cicero in roſtris multitudinis indulſit voluptati & popularem auram captauit; aut qui tirones ad quotidianae vitae negotia praeparantes, quae coram ſenatu Romano dixit, in exemplum proponant? Circumſpecte & ſobrie eſt legendus, temporum, aetatis, ſtatus, in quo dixit, habenda ratio & tum in carnem ac ſanguinem conuertendus.

Horatius L. II. od. I. & poetam tragicum & oratorem & hiſtoricum & heroem laudat. Publicas Recitationes item Bibliothecas Romae inſtituiſſe dicitur, in quibus virorum clarorum ſtatuae collocabantur. Famae alienae inuidus & ſummorum ingeniorum iniquus cenſor.

dicendo nobilitatem ſuam; viribus minor. o) C. vero Caeſar ſi foro tantum vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur. Tanta in eo eſt vis, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat. Exornat tamen haec omnia mira ſermonis, cuius proprie ſtudioſus fuit, elegantia. p)

Mul-

o) Meſſala, oriundus e nobili Valeriorum familia, in ſenectute ita perdidiſſe memoriam dicitur, vt oblitus ſit proprii nominis: alius occurrit Meſſala orator in dialogo de cauſſis corruptae eloquentiae.

p) De Caeſare illuſtre eſt Cl. Harleſii teſtimonium: *In hoc natura, quod efficere, poſſit, videtur experta. Nihil illo fuit illuſtrius; equidem neminem noui Romanorum, qui pari, nedum maiori ingenio fuerit praeditus. Fuit ad omnes res aptus, conſilii plenus, promtus in rebus gerendis non minus quam excogitandis; bonus hiſtoricus, perfectus ſcriptor, probabilis orator, poeta haud omnino contemnendus, quid? quod ſubtilis philoſophus & grammaticus: imperator ſummus & mari & terra. In omni hiſtoria praeter Carolum M. & Fridericum M. B. R. pauci erunt, qui claritate & vſu belli non minus quam literarum amore, ingeniique praeſtantia noſtrum aequent & cum eo poſſint comparari.* De eius dicendi genere vide Cic. Brutum c. 74. 75. & 76.

Inter optimas editiones refertur OVDENDORPIANA *Lugd. Bat. apud Sam. Luchtmans* 1737. 4.

No-

Multum ingenii in Caelio, & praecipue in accuſando multa vrbanitas, dignusque vir, cui & mens melior, & vita longior contigiſſet. *q*)

Inueni, qui Caluum praeferrent omnibus, inueni, qui Ciceroni crederent, *r*) eum nimia contra ſe calumnia verum ſanguinem perdidiſſe. Sed eſt & ſancta & grauis oratio, & caſtigata, & frequenter vehemens quoque. Imitator eſt autem Atticorum, fecitque illi properata mors iniuriam, ſi quid adiecturus, non ſiquid detracturus fuit. Et Seruius Sulpicius *s*) inſignem non

Nouiſſima eſt, quae multam quoque laudem tulit, quamque adornauit Sam. Frid. Nathan. Morus Prof. Lipſ. 1780. *apud Weidmann & Reich.*

q) Caelii mala mens ex iis colligitur, quae Velleius Paterculus L. II. Hiſt. Rom. c. 68. refert. De eius iracundia teſtis Seneca L. III. de ira c. 8.

r) Ciceronis iudicium vide in Bruto c. 82.

s) De Sulpicio Cicero in Bruto c. 55. & 56. *Fuit Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, vt ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum ſuauis & ſplendida: geſtus & motus corporis ita venuſtus, vt tamen ad forum, non ad ſcenam inſtitutus videretur: incitata & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Craſſum hic volebat imitari; Cotta mallebat Antonium. Sed ab hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos.* —

Sul-

non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Seuerus, qui, si ceteris virtutibus colorem & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter praecipuos foret. Nam & ingenii plurimum est in eo, & acerbitas mira, & vrbanitas, & vis summa: sed plus stomacho, quam consilio dedit: praeter ea vt amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. *t*) Sunt & alii multi diserti, quos persequi longum est. Eorum, quos viderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus, longe praestantissimi. Verborum arte ille, & toto genere dicendi praeferendus, & quem in numero veterum locare non timeas; hic concitatior, sed in cura verborum ni-

Sulpicii orationes, quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Cunutius putatur, aequalis meus, homo extra nostrum ordinem, meo iudicio dissertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: saepeque ex eo audiui, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Comparationem inter Cottam & Sulpicium vide de orat. III. c. 8

t) Maxime propendebat in satiram & diffamationes, temperamenti vitio. Tacitus L. I. Annal. c. 72. *Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis eius, tractauit, commotus Cassii Seueri libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamauerat.* L. IV. Annal. c. 21. vocat *sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validum.*

nimius, & compoſitione non numquam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nam & Trachallus plerumque ſublimis, & ſatis apertus fuit, & quem velle optima crederes: auditus tamen maior. Nam & vocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio vel ſcenis ſuffectura, & decor: omnia denique ei, quae ſunt extra, ſuperfuerunt. Et Vibius Criſpus, compoſitus, & iucundus, & delectationi natus: priuatis tamen cauſſis, quam publicis melior. Iulio ſecundo ſi longior contigiſſet aetas, clariſſimum profecto nomen oratoris apud poſteros foret. Adieciſſet enim, atque adiiciebat ceteris virtutibus ſuis, quod deſiderari poteſt. Id eſt autem, vt eſſet multo magis pugnax, & ſaepius ad curam rerum ab elocutione reſpiceret. Ceterum interceptus quoque magnum ſibi vindicat locum. Ea eſt facundia, tanta in explicando, quod velit, gratia: tam candidum, & lene, & ſpecioſum dicendi genus: tanta verborum, etiam quae aſſumta ſunt, proprietas: tanta in quibusdam ex periculo petitis ſignificantia.

Habebunt, qui poſt nos de oratoribus ſcribent, magnam eos, qui nunc vigent, materiam vere laudandi. Sunt enim ſumma hodie, quibus illuſtratur forum, ingenia. Namque &

con-

consummati iam patroni veteribus aemulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. *u*)

§. IV. Philosophi.

Supersunt, qui de philosophia scripserunt, quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literae Romanae tulerunt. Idem igitur M. Tullius, *x*) qui,

u) Vbi Demosthenes nostri, vbi Cicerones? quaerit Regius Auctor in suo opere sur la Literature Allemande. Ad haec apte respondet laudatus saepe Auctor *über die Sprache und Wissenschaften der Deutschen pag.* 235

x) Maxime Cicero de Philosophia meruit, quod Graecorum philosophorum scripta partim in latinum vertit, partem doctrinam eorum patrio sermone pertractans ciuibus suis ipsam vitae magistram familiariorem fecit, patrium sermonem excoluit, & denique veteris philosophiae monumenta, quibus magnam partem alias careremus, nobis reliquit; vt nuperrime *antiquae philosophiae historiam* ex Ciceronis scriptis collegit Cl Gedike Gymnasii Berolinensis Director. An vero philosophiam, quam scribendo docuit, viuendo exercuerit quoque; multum disputant eruditi. Illustris sane veritas, quam toties in vita experimur, Ciceronis quoque exemplo confirmari videtur, *aliud esse docere aut suadere; aliud facere: & hominis animum a temporibus & for-*

qui, vt vbique; etiam in hoc opere Platonis aemulus extitit. Egregius vero, multoque, quam in orationibus, praestantior Brutus, *y*) suffecit ponderi rerum: scias eum sentire, quae dicit. Scripsit non parum multa Cornelius Celsus,

fortuna maxime pendere. Summo animo summisque virtutibus instructus ad rempublicam accessit; & quid gloriae cupido, si in rectum vertatur, in magnis viris efficiat, pulcherrimis factis comprobauit. Sed tristis reipublicae status, inuidorum odia, domesticae calamitates, exilium atque insidiae non potuerunt non deiicere viri summe popularis & suorum meritorum conscii animum, ita, vt infirmitatibus humanis succumberet, & sua gloria indigna ageret. Ad quae si eius anxietatem, dubitationem, inconstantiam, quae ex literis elucet, & illam humilem sane in epistola ad Lucceium laudis cum veritatis impendio flagitationem referas; animi humani peritus mitius forte iudicabis, ac multi fecerunt. De eius iactantia & morte inferius.

y) M. Iunius Brutus inter praecipuos Caesaris interfectores nomen professus, Ciceronis familiarissimus erat; qui librum de *claris oratoribus* Bruti nomine inscripsit. Acad Quaest. L. I. c. 3 illustre de illo testimonium tulit: *Brutus quidem noster excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis literis persequitur, nihil vt iisdem de rebus graeca desideres.* Multus quoque de eo est Velleius Paterculus L. II. c. 70., vbi eius animum signat.

ſus, z) Scepticos ſecutus, non ſine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitioni vtilis. In Epicureis leuis quidem, ſed non iniucundus tamen auctor eſt Catius. a)

Ex induſtria Senecam in omni genere eloquentiae diſtuli, propter vulgatam falſo de me opinionem, qua damnare eum, & inuiſum quoque habere ſum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum & omnibus vitiis fractum dicendi genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendo. Tum autem ſolus hic fere in manibus adoleſcentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, ſed potioribus praeferri non ſinebam, quos ille

non

z) Celſus de diſciplinis prope omnibus ſcripta reliquit: praeter opera grammatica & oratoria, rei militaris & ruſticae, de medicina quoque libros perſcripſit, quam vt philoſophiae partem Platonis exemplo pertractaſſe, non exercuiſſe, a nonnullis dicitur. Claſſicum eſt opus & medico & philoſopho dignum.

Editiones praecipuae ſunt 1mo ſtudio Theop. Ianſ. AB ALMELOVEN *Lugd. Bat. apud Langerak.* 1746. 8.

Et ſtudio Car. Chriſt. KRAVSE *Lipſ.* 1766.

a) Hic ille Catius, cuius εἴδωλα, epicurea ridet Cicero L. XV. epiſt. fam. ep. 16. De quibus ſpectris vide Pauli Manutii commentarium in hanc epiſtolam.

non desſtiterat inceſſere, cum diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicendo poſſe iis, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quam imitabantur: tantumque ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis deſcenderat. Foret enim optandum, pares, aut ſaltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter ſola vitia, & ad ea ſe quiſque dirigebat effingenda, quae poterat. Deinde cum ſe iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cuius & multae alioqui, & magnae virtutes fuerunt: ingenium facile & copioſum, plurimum ſtudii, multarum rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab iis, quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus eſt. Tractauit etiam omnem fere ſtudiorum materiam. Nam & orationes eius, & poemata, & epiſtolae, & dialogi feruntur. In philoſophia parum diligens, egregius tamen vitiorum inſectator fuit. Multae in eo claraeque ſententiae: multa etiam morum gratia legenda: ſed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo pernicioſiſſima, quod abundant dulcibus vitiis. Velles eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. Nam ſi aliqua contemſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerum pondera minutiſſimis ſententiis non fregiſſet, conſenſu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum ſic quoque iam robuſtis, & ſeueriore ge-

nere ſatis firmatis legendus, vel ideo, quod exercere poteſt vtrumque iudicium. Multa enim (vt dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda ſunt: eligere modo curae ſit, quod vtinam ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura, quae meliora vellet, quae, quod voluit, effecit. *b*)

(Vide append. de ſcriptoribus claſſicis in lingua vernacula.)

Caput XI.

De Imitatione.

An pars magna artis continetur imitatione — in quo conſiſtit imitatio — an ſola imitatio ſufficit — quaenam examinanda circa hanc partem — quomodo imitemur poetas & hiſtoricos — an imitatio ſit tantum in verbis?

Ex his ceteriſque lectione dignis auctoribus & verborum ſumenda copia eſt, & varietas figurarum,

b) Ad hoc Fabii de Seneca iudicium refer illud Iuſti Lipſii ſuper Senecam & eius ſcripta: quod editionibus eius praefixum eſt. Saluberrima ſane vitae praecepta dedit, quibus an vita reſpondeat, multum diſtant a ſe auctores, alii nimium laudis in eum congerendo, alii conuiciis iuſto plus onerando. Ex quo manifeſtum ſane eſt, quam multiplex ac varius ſit hominis animus, & quantae ſit artis, recte de illo iudicare.

Mor-

rum, & componendi ratio: tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari poteſt, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam vt inuenire primum fuit, eſtque praecipuum: ſic ea, quae bene inuenta ſunt, vtile ſequi. Atque omnis vitae ratio ſic conſtat, vt, quae probamus in aliis, facere ipſi velimus. Sic literarum ductus, vt ſcribendi fiat vſus, pueri ſequuntur: ſic muſici vocem docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique diſciplinae initia ad propoſitum ſibi praeſcriptum formari videmus. Et hercle neceſſe eſt, aut ſimiles aut diſſimiles bonis ſimus. Similem raro natura praeſtat, frequenter imitatio. Sed hoc ipſum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quam fuit iis, qui nihil, quod ſequerentur, habuerunt, niſi caute & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa non ſufficit, vel quia pigri eſt ingenii, contentum eſſe iis, quae ſunt ab aliis inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quae ſine exemplo fuerunt, ſi homi-

 nes

Mortem narrat Tacitus L. XV. Annal. c. 60. & ſeqq.

Editio ſplendida eſt cum Ivsti Lipsii *&* Frid. Gronovii notis *Fol. Amſt.* 1672. *Vol. III.*

nes nihil nisi quod iam cognouissent, faciendum sibi aut cogitandum putassent? Nempue nihil fuisset inuentum. Cur igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, vt tam multa generarent, nos ad quaerendum non eo ipso concitemur, quod certe scimus inuenisse eos, qui quaesierunt? Et cum illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis vsus aliarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus, nisi beneficii alieni? Quem ad modum quidam pictores in id solum student, vt describere tabulas mensuris ac lineis sciant.

Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod imiteris. Nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo, quem sequebatur? Nihil in poetis supra Liuium Andronicum; nihil in historiis supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non esset pictura, nisi quae lineas modo extremas vmbrae, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. *c*) Ac si omnia percenseas, nulla sit ars, qualis inuenta est, nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis,

c) De hoc picturae genere Plinius L. XXXV. c. 3. §. 5.

tis, vt nunc demum nihil crescat. Nihil enim crescit sola imitatione. Quod si prioribus adiicere fas non est, quo modo sperare possumus illum oratorem perfectum? cum in iis, quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui summa non appetunt, contendere potius, quam sequi debent. Nam qui agit, vt prior sit, forsitan etiam, si non transierit, aequabit. Eum vero nemo potest aequare, cuius vestigiis sibi vtique insistendum putat. Necesse enim est, semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere, quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, vt ne ipsa quidem natura in hoc ita eualuerit, vt non res, quae simillimae videantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quod quidquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, quod imitatur, vt vmbra corpore, & imago facie, & actus histrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque euenit. Namque iis, quae in exemplum assumimus, subest natura, & vera vis: contra omnis imitatio ficta est, & ad alienum propositum accommodatur. Quo fit, vt minus sanguinis ac virium declamationes habeant, quam orationes: quod in illis vera, in his assimulata materia est. Adde quod ea, quae in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, in-

uentio, vis, facilitas, & quidquid arte non traditur. Ideoque plerique, cum verba quaedam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se, quae elegerunt, effingi arbitrantur: cum & verba intercidant inualescantque temporibus, vt quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua natura sint bona aut mala, (nam per se soni tantum sunt) sed prout opportune proprieque aut secus collocata sunt: & compositio cum rebus accommodata sit; tum ipsa varietate gratissima.

Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur. Nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque & corruptissimi concupierint. Deinde in ipsis, quos elegerimus, quid sit, ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoque auctoribus incidunt aliqua vitiosa, & a doctis inter ipsos etiam mutuo reprehensa. Atque vtinam tam bona imitantes dicerent melius, quam mala peius dicunt.

Nec vero saltem iis, quibus ad euitanda vitia iudicii satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, & solam, vt sic dixerim, cutem, vel potius illas Epicuri figuras, quas e summis corporibus dicit effluere. Hoc autem iis accidit, qui non introspectis penitus virtutibus, ad pri-

mum ſe velut aſpectum orationis aptarunt: & cum iis feliciſſime ceſſit imitatio, qui verbis atque numeris ſunt non multum differentes, vim dicendi atque inuentionis non aſſequuntur, ſed plerumque declinant in peius, & proxima virtutibus vitia comprehendunt, fiuntque pro grandibus tumidi, preſſis exiles, fortibus temerarii, laetis corrupti, compoſitis exſultantes, ſimplicibus negligentes. Ideoque qui horride atque incompoſite quamlibet frigidum illud & inane extulerunt, antiquis ſe pares credunt: qui carent cultu atque ſententiis, Atticis ſcilicet: qui praeciſis concluſionibus obſcuri, Salluſtium atque Thucydidem ſuperant: triſtes ac ieiuni Pollionem aemulantur: otioſi & ſupini, ſi quid modo longius circumduxerunt, iurant ita Ciceronem loquuturum fuiſſe. Noueram quosdam, qui ſe pulchre expreſſiſſe genus illud coeleſtis huius in dicendo viri ſibi viderentur, ſi in clauſula poſuiſſent, Eſſe videatur. Ergo primum eſt, vt, quod imitaturus eſt quisque, intelligat, & quare bonum ſit, ſciat.

Tum in ſuſcipiendo onere conſulat ſuas vires. Nam quaedam ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturae non ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. Nec, cui tenue ingenium erit, ſola velit fortia & abrupta: cui forte quidem,

ſed indomitum; amore ſubtilitatis & vim ſuam perdat, & elegantiam, quam cupit, non aſſequatur. Nihil eſt enim tam indecens, quam cum mollia dura fiunt.

Id quoque vitandum, (in quo magna pars errat) ne in oratione poetas nobis & hiſtoricos, in illorum operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique propoſita lex, ſuus cuique decor eſt. Nec comoedia in cothurnos aſſurgit, nec contra tragoedia ſocco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune. Id imitemur, quod commune eſt.

Etiam hoc ſolet incommodi accidere iis, qui ſe vni alicui generi dediderunt, vt ſi aſperitas his placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remiſſo cauſſarum genere non exuant: ſi tenuitas, aut nuditas, in aſperis grauibusque cauſſis ponderi rerum parum reſpondeant: cum ſit diuerſa non cauſſarum modo inter ipſas conditio, ſed in ſingulis etiam cauſſis partium; ſintque alia leniter, alia aſpere, alia concitate, alia remiſſe, alia docendi, alia mouendi gratia dicenda: quorum omnium diſſimilis atque diuerſa inter ſe ratio eſt.

Itaque ne hoc quidem ſuaſerim, vni ſe alicui proprie, quem per omnia ſequatur, addicere.

Lon-

Longe perfectiſſimus Graecorum Demoſthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alii. Plurima ille: ſed non qui maxime imitandus, etiam ſolus imitandus eſt. Quid ergo? non eſt ſatis omnia ſic dicere, quo modo M. Tullius dixit? Mihi quidem ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. Quid tamen nocet, vim Caeſaris, aſperitatem Caelii, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis aſſumere? Nam praeter id, quod prudentis eſt, quod in quoque optimum eſt, ſi poſſit, ſuum facere: tum in tanta rei difficultate vnum intuentes, vix aliqua pars ſequitur. Ideoque cum totum exprimere, quem elegeris, paene ſit homini inconceſſum: plurium bona ponamus ante oculos, vt aliud ex alio haereat, &, quo quidque loco conueniat, aptemus.

Imitatio autem (nam ſaepius idem dicam) non ſit tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus atque perſonis, quod conſilium, quae diſpoſitio, quam omnia etiam, quae delectationi videantur data, ad victoriam ſpectent: quid agatur prooemio, quae ratio & quam varia narrandi, quae vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis ſcientia, quantaque laus ipſa popularis vtilitatis gratia aſſumta, quae tum eſt pulcherrima; cum ſequitur, non cum

arcessitur. Haec si peruiderimus, tum vere imitabimur.

Qui vero etiam propria his bona adiecerit, vt suppleat, quae deerant, circumcidat, si quid redundabit, is erit (quem quaerimus) perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oportebat, cum tanto plura exempla bene dicendi supersint, quam illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit haec quoque laus eorum, vt priores superasse, posteros docuisse dicantur.

(Vide append. ad cap. XI. Sect. IV.)

Caput XII.

De Scribendo.

Quae nobis ipsis paranda sunt — quare diligentissime & plurimum scribendum — quare repetenda saepius sunt scriptorum proxima — quid primum obtinendum — quaenam vitia vitanda — qua re discimus plura & celerius scribere — quid de dictandi deliciis sentiendum — quaenam aptissima ad studendum loca — quae obseruanda a lucubrantibus?

Et haec quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in iis autem, quae nobis ipsis paranda sunt, vt laboris, sic vtilitatis etiam longe plurimum affert stilus. Nec immerito M. Tullius hunc

hunc optimum effectorem ac magiſtrum dicendi vocat. Cui ſententiae perſonam L. Craſſi in diſputationibus, quae ſunt de oratore, aſſignando, iudicium ſuum cum illius auctoritate coniunxit. Scribendum ergo quam diligentiſſime, & quam plurimum. Nam vt terra altius effoſſa generandis alendisque ſeminibus fecundior eſt: ſic profectus non a ſummo petitus, ſtudiorum fructus fundit vberius, & fidelius continet. Nam ſine hac quidem conſcientia, ipſa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & verba in labris naſcentia. Illic radices, illic fundamenta ſunt: illic opes velut ſanctiore quodam aerario reconditae, vnde ad ſubitos quoque caſus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quae ſufficiant labori certaminum, & vſu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura voluit magnum effici cito, praepoſuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem, quae naſcendi quoque hanc fecerit legem, vt maiora animalia diutius viſceribus parentum continerentur.

Sed cum ſit duplex quaeſtio, quo modo, & quae maxime ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primo vel tardus, dum diligens, ſtilus: quaeramus optima, nec protinus ſe offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudicium

in-

inuentis, diſpoſitio probatis. Delectus enim rerum verborumque habendus eſt, & pondera ſingulorum examinanda.

Poſt ſubeat ratio collocandi, verſenturque omni modo numeri: non, vt quodque ſe proferet verbum, occupet locum. Quae quidem vt diligentius exſequamur, repetenda ſaepius erunt ſcriptorum proxima. Nam praeter id, quod ſic melius iunguntur prioribus ſequentia, calor quoque ille cogitationis, qui ſcribendi mora refrixit, recipit ex integro vires, & velut repetito ſpatio ſumit impetum, quod in certamine ſaliendi fieri videmus, vt conatum longius petant, & ad illud, quo contenditur, ſpatium curſu ferantur: vtque in iaculando brachia reducimus, &, expulſuri tela, neruos retro tendimus. Interim tamen, ſi feret flatus, danda ſunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim noſtra, dum naſcuntur, placent: alioqui nec ſcriberentur. Sed redeamus ad iudicium, & retractemus ſuſpectam facilitatem. Sic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus: & ſane manifeſtus eſt etiam ex opere ipſo labor. Virgilium quoque pauciſſimos die compoſuiſſe verſus, auctor eſt Varus. Oratoris quidem alia conditio eſt. Itaque hanc moram & ſolicitudinem initiis impero. Nam primum hoc conſtituendum,

hoc obtinendum eſt, vt quam optime ſcribamus: celeritatem dabit conſuetudo. Paullatim res facilius ſe oſtendent, verba reſpondebunt, compoſitio ſequetur: cuncta denique, vt in familia bene inſtituta, in officio erunt. Summa haec eſt rei, cito ſcribendo non fit, vt bene ſcribatur: bene ſcribendo fit, vt cito. Sed tum maxime, cum facultas illa contigerit, reſiſtamus, vt prouideamus, & ferocientes equos fraenis quibusdam coerceamus: quod non tam moram faciet, quam nouos impetus dabit.

Nec enim rurſus eos, qui robur aliquod in ſtilo fecerint, ad infelicem calumniandi ſe poenam alligandos puto. Nam quo modo ſufficere ciuilibus officiis poſſit, qui ſingulis actionum partibus inſeneſcat? Sunt autem, quibus nihil ſit ſatis; omnia mutare, omnia aliter dicere, quam occurrit, velint: increduli quidam, & de ingenio ſuo peſſime meriti, qui diligentiam putant, facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promtum eſt dicere, vtros peccare validius putem, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingenioſis adoleſcentibus frequenter, vt labore conſumantur, & in ſilentium vsque deſcendant nimia bene dicendi cupiditate.

Qua de re memini narraſſe mihi Iulium ſecundum illum, aequalem meum, atque a me, vt

no-

notum eſt, familiariter amatum, mirae facundiae virum, infinitae tamen curae, quid eſſet ſibi a patruo ſuo dictum. Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cum Secundum, ſcholae adhuc operatum, triſtem forte vidiſſet, interrogauit, quae cauſſa frontis tam obductae? nec diſſimulauit adoleſcens, tertium iam diem eſſe, ex quo omni labore materiae ad ſcribendum deſtinatae non inueniret exordium, quo ſibi non praeſens tantum dolor, ſed etiam deſperatio in poſterum fieret. Tum Florus arridens, Num quid tu, inquit, melius dicere vis, quam potes? Ita ſe res habet. Curandum eſt, vt quam optime dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus eſt ſtudio, non indignatione

Vt poſſimus autem ſcribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modo praeſtabit, in qua ſine dubio multum eſt, ſed etiam ratio, ſi humano quodam modo ad ſcribendum acceſſerimus. Sic nobis & initia, & quae ſequuntur, natura ipſa praeſtabit. Certa ſunt enim pleraque, &, niſi conniueamus, in oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec ruſtici diu quaerunt, vnde incipiant: quo pudendum eſt magis, ſi difficultatem

fa-

facit doctrina. Non ergo putemus ſemper optimum eſſe, quod latet; immuteſcamus alioqui, ſi nihil dicendum videatur, niſi quod non inuenimus.

Diuerſum eſt huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam ſtilo quam velociſſimo volunt, & ſequentes calorem atque impetum ex tempore ſcribunt, hanc ſiluam vocant: repetunt deinde, & componunt, quae effuderant: ſed verba emendantur & numeri, manet in rebus temere congeſtis, quae fuit, leuitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio ſic opus ducere, vt caelandum, non ex integro fabricandum ſit. Aliquando tamen affectus ſequemur, in quibus fere plus calor, quam diligentia, valet. *d*)

Sa-

d) Maxima hic ingeniorum ratio habenda: ingenium *velox* & *mobile*, quod absque magno conatu idearum etiam longas ſeries perſequitur, in ſcribendo feſtinat, quin rerum conſiderandarum copia oneretur: *volatile* non tam cogitat, quam res *transuolat*, huc illucue vagatur & cuiusque rei turbatur interuentu: hoc praecox genus raro quid perducit ad frugem; *tardum* contra & *ſegne* ad ferreum ſe damnat laborem, & infelici plerumque opera ſudat. Huc illud pertinet, alios fraeno, alios calcaribus indigere: maxime proſunt in hoc matheſeos & linguarum ſtudia, queis & agitantur ingenia, & coercentur, & vigor ille, quo inter ſcribendum opus eſt, conciliatur.

Satis apparet ex eo, quod hanc ſcribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis ſentiam. Nam in ſtilo quidem quam libet properato dat aliquam cogitationi moram non conſequens celeritatem eius manus: ille, cui dictamus, vrget, atque interim pudet etiam dubitare, aut reſiſtere, aut mutare, quaſi conſcium infirmitatis noſtrae timentes. Quo fit, vt non rudia tantum, & fortuita, ſed impropria interim, dum ſola eſt connectendi ſermonis cupiditas, effluant: quae nec ſcribentium curam, nec dicentium impetum conſequantur. At idem ille, qui excipit ſi tardior in ſcribendo, aut inertior in legendo, velut offenſator fuerit, inhibetur curſus, atque omnis, quae erat, conceptae mentis intentio mora & interdum iracundia excutitur. Tum illa, quae apertiorem animi motum ſequuntur, quaeque ipſa animum quodam modo concitant, quorum eſt iactare manum, torquere vultum, ſimul vertere latus, & interim obiurgare, quaeque Perſius notat, cum leuiter dicendi genus ſignificat,

Nec pluteum, inquit, nec demorſus ſapit
vngues;

etiam ridicula ſunt, niſi cum ſoli ſumus. Denique vt ſemel, quod eſt potentiſſimum, dicam: ſecretum (quod dictando perit) atque libe-

berum arbitris locum, & quam altiſſimum ſilentium ſcribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit.

Non tamen protinus audiendi, qui credunt, aptiſſima in hoc nemora ſiluasque; *e)* quod illa coeli libertas, locorumque amoenitas, ſublimem animum, & beatiorem ſpiritum parent. Mihi certe iucundus hic magis, quam ſtudiorum hortator, videtur eſſe ſeceſſus. Namque illa ipſa, quae delectant, neceſſe eſt auocent ab intentione operis deſtinati. Neque enim ſe bona fide in multa ſimul intendere animus totum poteſt: &, quocunque reſpexerit, deſinit intueri, quod propoſitum fuerat. Quare ſiluarnm amoenitas, & praeterlabentia flumina, & inſpirantes ramis arborum aurae, volucrumque cantus, & ipſa late circumſpiciendi libertas, ad ſe trahunt: vt mihi remittere potius voluptas iſta videatur cogitationem, quam intendere. Demoſthenes melius, qui ſe in locum, ex quo nulla exaudiri vox, & ex quo nihil proſpici poſſet, re-

 con-

e) Plinium videtur intelligere, qui L. I. ep. 6. ita: *Iam vndique ſiluae & ſolitudo ipſumque illud ſilentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta ſunt. Proinde cum venabere; licebit auctore me, vt panarium & laguncu am, ſic etiam pugillares feras. Experieris non Dianam magis montibus, quam Mineruam inerrare.*

condebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi.

Ideoque lucubrantes, ſilentium noctis, & clauſum cubiculum, & lumen vnum velut tectos maxime teneat. Sed cum in omni ſtudiorum genere, tum in hoc praecipue bona valetudo, quaeque eam maxime praeſtat, frugalitas, neceſſaria eſt: cum tempora ab ipſa rerum natura ad quietem refectionemque nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandum eſt, quam quod ſomno ſupererit, haud deerit. Obſtat enim diligentiae ſcribendi etiam fatigatio: & abunde, ſi vacet, lucis ſpatia ſufficiunt: occupatos in noctem neceſſitas agit. Eſt tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti venimus, optimum ſecreti genus.

Sed ſilentium & ſeceſſus, & vndique liber animus, vt ſunt maxime optanda, ita non ſemper poſſunt contingere: ideoque non ſtatim, ſi quid obſtrepet, abiiciendi codices erunt, & deplorandus dies: verum incommodis repugnandum, & hic faciendus vſus, vt omnia, quae impediunt, vincat intentio. Quam ſi tota mente in opus ipſum direxeris, nihil eorum, quae oculis vel auribus incurſant, ad animum perueniet. An vero frequenter etiam fortuita

hoc

hoc cogitatio praeſtat, vt obuios non videamus, & itinere deerremus: non conſequemur idem, ſi & voluerimus? Non eſt indulgendum cauſſis deſidiae. Nam ſi non niſi refecti, non niſi hilares, non niſi omnibus aliis curis vacantes, ſtudendum exiſtimauerimus, ſemper erit, propter quod nobis ignoſcamus. Quare in turba, itinere, conuiuiis, vel concione etiam faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumſtantibus iudiciis, iurgiis, fortuitis etiam clamoribus, erit ſubito continua oratione dicendum, ſi particulas, quas ceris mandamus, niſi in ſolitudine reperire non poſſumus? Propter quae idem ille tantus amator ſecreti Demoſthenes, in littore, in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret, meditans, conſueſcebat concionum fremitus non expaueſcere.

Caput XIII.

De Emendatione.

Quaenam ſtudiorum pars vtiliſſima — quid ſibi vult emendare ſcripta — quodnam optimum emendandi genus?

Sequitur emendatio, pars ſtudiorum longe vtiliſſima. Neque enim ſine cauſſa creditum eſt,

 ſti-

ſtilum non minus agere, cum delet. *f*) Huius autem operis eſt, adiicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciusque iudicium, quae replenda vel deiicienda ſunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adſtringere, inordinata digerere, ſoluta componere, exſultantia coercere, duplicis operae. Nam & damnanda ſunt, quae placuerant; & inuenienda, quae fugerant. Nec dubium eſt, optimum eſſe emendandi genus, ſi ſcripta in aliquod tempus reponantur, vt ad ea poſt interuallum, velut noua atque aliena, redeamus, ne nobis ſcripta noſtra, tamquam recentes foetus, blandiantur. Sed neque hoc contingere ſemper poteſt, praeſertim oratori, cui ſaepius ſcribere ad praeſentes vſus neceſſe eſt: & ipſa emendatio finem habet. Sunt enim, qui ad omnia ſcripta, tamquam vitioſa, redeant, & quaſi nihil fas ſit rectum eſſe, quod primum eſt, melius exiſtiment, quidquid eſt aliud: idque faciant, quoties librum in manus reſumſerint, ſimiles medicis etiam integra ſecantibus. Accidit itaque, vt cicatricoſa ſint, & exſanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando, quod placeat, aut certe quod ſufficiat: vt opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque eſſe debet modus.

Nam

f) Stili pars alia erat *acuminata*, qua in ceris ſcribebatur; alia *obtuſa*, qua ſcripta deleri poterant.

Nam quod Cinnae Smyrnam nouem annis accepimus ſcriptam, & Panegyricum Iſocratis, qui parciſſime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium. g)

Caput XIV.

Quae praecipue ſcribenda ſint, & de cogitatione.

Quid praeſtat, vertere graeca in latinum — an & ipſa ex latinis conuerſio confert — quod inde emolumentum — qua re plurimum facultatis paratur — quid eſt cogitare — an tempus & locus cogitationi eſt?

Proximum eſt, vt dicamus, quae praecipue ſcribenda ſint. Vertere Graeca in Latinum veteres noſtri oratores optimum iudicabant. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit

g) Alia emendatio, dum ſtilum ad negotia vitae praeparamus, adhibetur; alia inter ipſa negotia; alia in magnis libris, qui & in publicum proſint, & immortalitatem Auctoribus praeſtent. Ad primam pertinent regulae Fabii, ad alteram, quae ſub extremum adiecit; ad tertiam Horatianum illud: *nonum prematur in annum. Membranis intus poſitis delere licebit, quod non edideris: neſcit vox miſſa reuerti.*

cit factitasse. *h*) Id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit: quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messalae placuit: multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes: adeo vt etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet. Et manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nam & rerum copia Graeci auctores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt: & hos transferentibus, verbis vti optimis licet: omnibus enim vtimur nostris. Figuras vero, quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quaedam est: quia plerumque a Graecis Romana dissentiunt. *i*)

Sed

h) L. I. c. 34. *Postea mihi placuit, eoque sum vsus adolescens, vt summorum oratorum graecas orationes explicarem. Quibus lectis hoc assequebar, vt, cum ea, quae legerem Graece, Latine redderem, non solum optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quaedam verba imitando, quae noua nostris essent, dummodo essent idonea.*

i) Primus igitur stilum exercendi gradus est, ex aliena lingua vertere in vernaculam; quod si iudicio fiat, alienas virtutes transferimus in sermonem nostrum, & linguam, vt omnes sequatur, cogimus, vnde & ditamus & flexibilem facimus. Ideo exacte

Sed & illa ex Latinis conuerſio multum & ipſa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur vſus eſſe Sulpicius. Nam & ſublimis ſpiritus attollere orationem poteſt: & verba, poetica libertate audaciora, non praeſumunt eadem proprie dicendi facultatem. Sed & ipſis ſententiis adiicere licet oratorium robur,

cte interpretatio eſt inſtituenda: verba, collocatio, ac ipſa forma, donec fieri poteſt, verbis, collocationi & formis reſpondeant: ſi aliud exigat proprius linguae genius, vt ideam Auctoris, quem vertis, proprio linguae more exprimas, omni modo laborandum. Verſum Horatii ad Torquatum L. IV. od. 7. *Diffugere niues: redeunt iam gramina campis arboribusque comae: mutat terra vices, & decreſcentia ripas flumina praetereunt*, ita vertit Ramlerus: *Reif und Schnee ſind entflohn, ihr Gras gewinnen die Fluren wieder, die Wälder ihr Haar. Die Tellus wandelt die Scene: gedrängt in ihre Geſtade rollen die Flüſſe dahin.* Vbi liquet maximam interpretis virtutem eſſe, rite, quas Auctor in aliena lingua expreſſit, imagines concipere, & easdem in ſua exprimere. Vt igitur ad formandum ſtilum proderit vertere aliena; ita ex hac exercitatione intelliges quoque, numquam reſpondere verſionem exemplo & ſic ex ipſis fontibus hauriendum eſſe. *Schellers Einleitung §. 7. Von den Ueberſetzungen der lateiniſchen klaſſiſchen Schriftſteller in die deutſche Sprache. p. 243.*

& omiſſa ſupplere, & effuſa ſubſtringere. *l*) Neque ego παραφρασιν eſſe interpretationem tantum volo, ſed circa eosdem ſenſus certamen atque aemulationem. Ideoque ab illis diſſentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia, optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nam neque ſemper eſt deſperandum, aliquid illis, quae dicta ſunt, melius poſſe reperiri: neque adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, vt vna de re bene dici, niſi ſemel, non poſſit. Niſi forte hiſtrionum multa circa voces easdem variare geſtus poteſt, orandi minor vis, vt dicatur aliquid, poſt quod in

l) Alteram exercitationis rationem affert in eo, ſi dictio poetica mutetur in proſam: nam verba poetica non *praeſumunt*, id eſt, praeripiunt aut intercipiunt *proprie loquendi facultatem.* Vtile quidem erit ſoluere non raro verſum, ex quo manifeſtum fiat, in eo poeſin ſitam non eſſe, ſed collocatione melodiam effici: poeticas vero locutiones transferre in *proſam ſiue pedeſtrem orationem* nullo modo ſuaſerim, cum natura rerum accendat imaginationem & ex mentis ardore verba ſuas formas recipiant: in eadem ergo materia alia atque alia adhibere dicendi genera idem eſſet, ac triſta in iocos & contra conuertere. Melius, ni fallor, exerceri iuuentus poterit, ſi, vt poeta diuerſis modis iam narret, iam ratiocinetur, iam pingat, diſtinguatur: ex quo diuerſum pro rerum varietate dicendi genus diſcit.

in eadem materia nihil dicendum ſit. Sed eſto, neque melius, quod inuenimus, ſit, neque par: eſt certe proximus locus. An vero ipſi non bis ac ſaepius de eadem re dicimus, & quidem continuas non numquam ſententias? Niſi forte contendere nobiſcum poſſumus, cum aliis non poſſumus. Nam ſi vno tantum genere bene diceretur, fas erat exiſtimari praecluſam nobis a prioribus viam. Nunc vero innumerabiles ſunt modi, plurimaeque eodem viae ducunt. Suà breuitati gratia, ſua copiae, alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipſa denique vtiliſſima eſt exercitationi difficultas. *m*)

Quid? quod auctores maximi ſic diligentius cognoſcuntur? Non enim ſcripta lectione ſecura tranſcurrimus: ſed tractamus ſingula, & neceſſario introſpicimus, &, quantum virtutis habeant, vel hoc ipſo cognoſcimus, quod imita-

m) Hoc exercitationis genus eo valet, vt vires quisque experiatur ſuas & in proprios auſus aſſurgat: naturalis timor inter vmbras tenet multos, qui, ſi ſumerent animos, multorum, quos audacia dicam an impudentia in publicum propulit, gloriam obſcurarent. Conari potiſſimum iuuentutem decet: errando enim cum diſcimus, haec aetas minus periculorum prouida plus audet, & facilius errorum veniam impetrat.

tari non possumus. Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: vt ex industria sumamus sententias quasdam, easque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliae atque aliae formae duci solent.

Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaque materia. n) Historia non num-

n) Addere iuuat, quae tradit Cel. Auctor *über die Sprache p.* 241. *Ich mag die alten Klagen nicht wiederholen, daß wir auf Schulen und Vniuersitäten zu viel lernen und hören müßen, und zu wenig selbst thun, zu wenig unsern Kopf und Ausdruck durch eigne Vebung bilden: noch mehr muß man klagen, daß es meistens auf eine verkehrte Art geschieht; der iunge Mensch soll über allgemeine Sätze schreiben, disputiren und peroriren. Man lasse ihn erzählen, wenn er schreiben soll. Seine Perorationen müssen aus Erzählung oder dramatischen Scenen bestehen, seine Disputationen Vnterredungen über ein historisches Factum seyn, das man ihm vorher bekannt machte: über sinnliche Gegenstände kann er räsoniren, weil er sie übersieht: allgemeine Ideen umfaßt er nicht, und wird daher ein schiefer Räsonirer. — Der Schulunterricht muß keine Redner bilden wollen, sondern bey allen Vebungen in der schriftlichen und mündlichen Beredsamkeit die Aufklärung des Kopfs und Fertigkeit im Denken und im Ausdruck,*

numquam vbertas in aliqua exercendi ſtili parte ponenda, & dialogorum libertate geſtiendum, Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit: ſicut athletae, remiſſa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa neceſſitate, otio & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intuliſſe eloquentiae lumen, quod in hos quoque ſtudiorum ſeceſſus excurrit. Nam ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt, deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenii quotidiana pugna retundatur. *o*)

Pro-

druck, beſonders die Entwicklung, Bereicherung und Stärkung der Imagination zum Zwecke haben, von der all unſere Ideen Licht, Leben uud Wärme empfangen.

o) Quae optimus Fabius hic monuit, ne litium ſeueritate conſeneſcant ingenia, ſed Ciceronis exemplo manſuetioribus Muſis reficiantur; ad noſtra quoque tempora congruunt. Quidam ita quotidianis, quibus quaeſtus cauſſa vacant, aſſueſcunt negotiis, vt omnem pulchri ſenſum obducto quodam quaſi callo perdant: alii contra ſoluti ac fluentes ſic ineſcantur laſciuientium ingeniorum cupediis, vt robuſtiorem quemcumque cibum reſpuant. Sed vt ſolas ſectari cupedias puerile eſt, & corpus non roborat, ſed eneruat; ſic quoque inter ſeuera ſtudia reformidare plane Muſas & Gratias idem eſt,

ac

Proxima ſtilo cogitatio eſt, quae & ipſa vires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborem, extemporalemque fortunam media quaedam, & neſcio an vſus frequentiſſimi. Nam ſcribere nec vbique, nec ſemper poſſumus: cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. Haec paucis admodum horis magnas etiam cauſſas complectitur. Haec, quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Haec inter medios rerum actus aliquid inuenit vacui, nec otium patitur. *p*)

CA-

ac poſt inuentas fruges glandibus veſci. Exemplo ſit magnus Hallerus, qui inter pallida cadauera, quotidianae mortalitatis documenta, poetico valuit ingenio, & a lyra fortior ad pallentes labores rediit.

p) Cogitatio iuxta Fabium hic eſt earum rerum, quas dicturi, non ſcripturi ſumus: haec eadem eſt, cui, ante quam opus aggrediamur, ſtilumque arripiamus, mentem applicemus. Totum rerum ambitum animo ni complectaris, aut haerebit calamus aut fluctuabit. — Meditationi quoque, quae ex veritatibus iam cognitis nouas colligit, ſedulo ſe dare oportet. Huic vbiuis occaſio, haec ſuauiſſimum eruditorum otium, haec facit. vt, cum maxime ſoli ſumus, minime ſoli videamur. De quo erudite *Zimmermann* in libello *von der Einſamkeit. Der Beyfall von Rom und der tägliche Genuß eines theuer errungenen Lobes hatte für den ehrſüchtigen Cicero die Reitze nicht, die er in ſeinem ſchattigten Tuſculum fand: und Horaz vertauſchte*

mit

Caput XV.

De facultate dicendi ex tempore.

An neceſſaria oratori illa facultas — qua ratione illam conſequimur — quae praeſtat ars, & quae ſtudium — quid eſt vſus ille irrationalis — quae requiruntur ad dicendum ex tempore — quibus continetur haec facultas?

Maximus vero ſtudiorum fructus eſt, & velut praemium quoddam ampliſſimum longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit conſecutus, mea quidem ſententia ciuilibus officiis renuntiabit, & ſolam ſcribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonae fidei viro conuenit auxilium in publicum polliceri, quod in praeſentiſſimis quibusque periculis deſit: vt indicare portum, ad quem nauis accedere, niſi lenibus ventis vecta, non poſſit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitae neceſſitates continuo agendi. Quid porro multus ſtilus, & aſſidua lectio, & longa ſtudiorum aetas facit, ſi manet eadem, quae fuit incipientibus, difficultas? Periiſſe profecto confitendum eſt praeteritum laborem, cui ſemper idem laborandum eſt. Neque ego hoc ago, vt ex tempore dicere malit, ſed vt poſſit.

Id autem maxime hoc modo conſequemur. Nota ſit primum dicendi via. Neque enim prius

mit der innigſten Freude die Ergötzungen des erſten Hofs der Erde gegen das Landleben von Banduſien und des quellenreichen Tibur.

us contingere curſus poteſt, quam ſcierimus, quo ſit & qua perueniendum. Quisquis autem viam, qua ſit ingrediendum, diſcet, ducetur ante omnia rerum ipſa ſerie, velut duce: propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus ſeruant. Deinde, quid quoque loco quaerant, ſciant. Poſtremo habebunt modum & finem, qui eſſe citra diuiſionem nullus poteſt. Et haec quidem ex arte, illa vero ex ſtudio: Vt copiam ſermonis optimi, quem ad modum praeceptum eſt, comparemus; multo ac fideli ſtilo ſic formetur oratio, vt ſcriptorum colorem, etiam quae ſubito effuſa ſunt, reddant; vt cum multa ſcripſerimus, etiam multa dicamus. Nam conſuetudo & exercitatio facilitatem maxime parit, quae ſi paullulum intermiſſa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, ſed & ναρκημα ipſum coit atque concurrit. *q*)

Quamquam enim opus eſt naturali quadam mobilitate animi, vt, dum proxima dicimus, ſtruere vlteriora poſſimus, ſemperque noſtram vo-

q) Ναρκημα eſt ſtupor ille ſiue torpor, in quem non agendo quaeuis adquiſita facultas recidit, quod optime in muſico licet obſeruare. Vox, *concurrere*, quo modo explicetur, multum ſudat Geſnerus: mendum ſine dubio latet: ſi cum Gallaeo legas *concreſcat*, ſenſus erit planus, donec meliora inuenerint critici.

vocem prouiſa & formata cogitatio excipiat: vix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, vt inuentioni, diſpoſitioni, elocutioni, ordini rerum verborumque, tum iis, quae dixit, quae ſubiuncturus eſt, quae vltra ſpectanda ſunt, adhibita vocis, pronuntiationis, geſtus obſeruatione, vna ſufficiat. Longe enim praecedat oportet intentio, ac prae ſe res agat: quantumque dicendo conſumitur, tantum ex vltimo prorogetur: vt donec perueniamus ad finem, non minus proſpectu procedamus, quam gradu, ſi non interſiſtentes offenſantesque breuia illa atque conciſa ſingultantium modo eiecturi ſimus. Eſt igitur vſus quidam irrationalis, quem Graeci ἄλογον τριβὴν vocant, r) quo manus in ſcribendo decurrit, quo oculi totos ſimul in lectione verſus, flexusque eorum & tranſitus intuentur, & ante ſequentia vident, quam priora dixerunt. Quo conſtant miracula illa in ſcenis pilariorum ac ventilatorum, vt ea, quae emiſerint, vltro veni-

r) De hoc Cicero de orat. II. c. 30. *Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius verbi litterae ſunt cogitatione conquirendae: nec quoties cauſſa dicenda eſt, toties ad eius cauſſae ſepoſita argumenta reuolui nos oportet; ſed habere certos locos, qui, vt literae ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſſam explicandam ſtatim occurrant.*

nire in manus credas, & qua iubentur decurrere. *s*)

Sed hic vſus ita proderit ſi ea, de qua locuti ſumus, ars anteceſſerit, vt ipſum illud, quod in ſe rationem non habet, in ratione verſetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, niſi qui diſpoſite, ornate, copioſe dicit. Sed nec tumultuarii nec fortuiti ſermonis contextum mirabor vmquam, quem iurgantibus etiam mulierculis ſuperfluere video: quem ſi calor ac ſpiritus tulit, (frequenter enim accidit, vt ſucceſſum extemporalem conſequi cura non poſſit) Deum tunc adfuiſſe, cum id eueniſſet, veteres oratores (vt Cicero dicit) aiebant. *t*) Sed ratio manifeſta eſt. Nam bene concepti affectus & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quae non numquam mora ſtili refrigeſcunt, & dilatae non reuertuntur. Vtique vero cum infelix illa verborum cauillatio acceſſit, & curſus ad

s) Pilarii ſunt illi θαυματοποιοι, qui manuum agilitate illudunt ſpectatoribus, vt emittere videantur manu, vel ſub pocillo reponere pilulam, quam manu retinent. *Ventilatores* vocantur iidem, quod ventilantium inſtar applicare manum ſolent ac retrahere, variaque geſticulatione ſpectatoribus fucum faciunt.

t) De orat. I. c. 46. Deus eſt Mercurius.

ad ſingula veſtigia reſtitit, non poteſt ferri contorta vis, ſed, vt optime vocum ſingularum cedat electio, non continua, ſed compoſita eſt. Quare capiendae ſunt illae, de quibus dixi, rerum imagines, quas vocari φαντασιας indicauimus, omniaque, de quibus dicturi erimus, perſonae, quaeſtiones, ſpes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus eſt enim, quod diſertos facit, & vis mentis. Ideoque imperitis quoque, ſi modo ſunt aliquo affectu concitati, verba non deſunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem vnam, ſed in plures ſimul continuas: vt, ſi per aliquam rectam viam mittamus oculos, ſimul omnia, quae ſunt in ea circaque, intuemur, non vltimum tantum videmus, ſed vſque ad vltimum. Addit ad dicendum etiam pudor ſtimulos; addit & dicendorum exſpectata laus: mirumque videri poteſt, quod, cum ſtilus ſecreto gaudeat, atque omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, vt miles congeſtu ſignorum, excitatur. Namque & difficiliorem cogitationem exprimit & expellit dicendi neceſſitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido. Adeo praemium omnia ſpectant, vt eloquentia quoque, quamquam plurimum habeat in ſe voluptatis, maxime tamen praeſenti fructu laudis opinionisque ducatur.

Nec quisquam tantum fidat ingenio, vt id sibi ſperet incipienti ſtatim poſſe contingere; ſed, ſicut in cogitatione praecepimus, ita facilitatem quoque extemporalem a paruis initiis paullatim perducemus ad ſummam: quae neque perfici neque contineri, niſi vſu, poteſt. Ceterum peruenire eo debet, vt cogitatio non vtique melior ſit ea, ſed tutior; cum hanc felicitatem non in proſa modo multi ſint conſecuti, ſed etiam in carmine, vt Antipater Sidonius, & Licinius Archias: credendum enim Ciceroni eſt: non quia noſtris quoque temporibus non & fecerint quidam hoc, & faciant. Quod tamen ipſum non tam probabile puto, (neque enim habet aut vſum res, aut neceſſitatem) quam exhortandis in hanc ſpem, qui foro praeparantur, vtile exemplum. Neque vero tantam eſſe vmquam fiduciam facilitatis velim, vt non breue ſaltem tempus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quae dicturi ſumus, diſpicienda ſumamus. Si qua tamen fortuna tam ſubitam fecerit agendi neceſſitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & vis omnis intendenda rebus, & in praeſentia remittendum aliquid ex cura verborum, ſi ſequi vtrumque non dabitur. Tum & tardior pronuntiatio moras habet, & ſuſpenſa ac velut dubitans oratio: vt tamen deliberare, non haeſitare, videamur. Hoc, dum egredimur e portu, ſi nos nondum aptatis ſatis armamentis

aget

aget ventus: deinde paullatim ſimul euntes aptabimus vela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, quam ſe inani verborum torrenti dare, quaſi tempeſtatibus, quo volent, auferendum.

Sed non minore ſtudio continetur haec facultas, quam paratur. Ars enim ſemel percepta, non labitur: ſtilus quoque intermiſſione paullo admodum de celeritate deperdit: promtum hoc, & in expedito poſitum, exercitatione ſola continetur.

Studendum vero ſemper, & vbique. Neque enim fere tam eſt vllus dies occupatus, vt nihil lucri, vel vt Cicero Brutum facere tradit, operae ad ſcribendum, aut ad legendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis poſſit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo ſolebat hac vti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum eſt, quod eidem Ciceroni placet, nullum noſtrum vſquam negligentem eſſe ſermonem: quidquid loquemur, vbicumque, ſit pro ſua ſcilicet portione perfectum. Scribendum certe numquam eſt magis, quam cum multa dicemus ex tempore. Ita enim ſeruabitur pondus, innatans *u*) illa verbo-

rum

u) Innatantia dicuntur ea, quae frequentia ſunt ac obuia, quaſi in ipſa ſuperficie eminentia, a graeco verbo ἐπιπολάζειν: vt Columella de re ruſtica L. IV. c. 1. *velut innatantes radices vitium ſummo ſolo*, dicit.

rum facilitas in altum reducetur, ſicut ruſtici proximas vitis radices amputant, quae illam in ſummum ſolum ducant, vt inferiores penitus deſcendendo firmentur. *x*) Ac neſcio an, vtrumque cum cura & ſtudio fecerimus, inuicem proſit, vt ſcribendo dicamus diligentius, dicendo ſcribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit; ſi id non dabitur, cogitandum. Plerumque autem multa agentibus accidit, vt maxime neceſſaria, & vtique initia ſcribant, cetera, quae domo afferunt, cogitatione complectantur, ſubitis ex tempore occurrant. Quod feciſſe M. Tullium commentariis *y*) ipſius apparet. Illud, quod Laenas praecipit, diſplicet mihi, quae ſcripſerimus, in ſummas, ſiue commentarios & capita, conferre. Facit enim & diſcendi negligentiam haec ipſa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne ſcribendum quidem puto, quod ſimus memoria proſecuturi. Nam hic quoque accidit, vt reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat praeſentem fortunam experiri. Sic anceps inter vtrumque

x) Illud eſt ruſticorum opus, quod *ablaquationem* dicunt, de quo Colum L. IV. c. 8. *proximae vitis radices* idem ac ſuperficiei proximae.

y) Commentarii erant libri, qui ſummas rerum complectebantur, confecti ab oratoribus, poſtquam ſuam cauſſam diſpoſuiſſent.

que animus aeſtuat, cum & ſcripta perdidit, & non quaerit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt ſectione proxima locus, nec huic parti ſubiungendus, quia ſunt alia prius nobis dicenda.

Caput XVI.

De apte dicendo.

Apte dicere quid eſt — eſtne neceſſaria virtus orationis — quid ante omnia notum ſit — quis apte dicit — eſtne diſcrimen inter decorum & utile — quid eſt honeſte — quid turpiter dicere — quae oratori vitanda — quodnam ambitioſiſſimum gloriandi genus — quando ſubin concedenda fiducia eloquentiae — quaenam humiliora ſunt vitia — quod genus ſermonis decet v. g. ſenes — iuuenes — milites, — philoſophos — viros ciuiles — principes — quid obſeruandum in iis, pro quibus agimus — & apud quos dicimus — quid circa tempus & locum obſeruandum — quae cuſtodienda circa eos, contra quos dicimus?

Parata, ſicut ſuperiori ſectione continetur, facultate ſcribendi, cogitandique, & ex tempore etiam, cum res poſcet, orandi, proxima eſt cura, vt dicamus apte: quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonſtrat, quaeque meo quidem iudicio maxime neceſſaria eſt. Nam cum ſit ornatus orationis varius & multiplex, conueniatque alius alii: niſi fuerit accommodatus rebus atque perſonis, non modo non illuſtrabit eam, ſed

etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest, esse verba & Latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum iis, in quae auditorem duci formarique volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in caussis, paruum limatumque grandibus, laetum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus? vt monilibus, & margaritis, ac veste longa, quae sunt ornamenta feminarum, deformentur viri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas deceat. Nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus: ideoque paullo pluribus verbis debet haberi venia.

Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo auditori conueniat: quid quaque parte orationis petamus. Ita neque vetera, aut translata, aut ficta verba in incipiendo, narrando, argumentando tractabimus, neque decurrentes contexto nitore circuitus, vbi diuidenda erit caussa, & in partes suas digerenda, neque humile atque quotidianum sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum, epilogis dabimus, nec iocis lacrimas, vbi opus erit miseratione, siccabimus. Nam ornatus omnis non tam sua, quam rei, cui adhibetur, conditione con-

stat:

ſtat: nec plus refert, quid dicas, quam quo loco. Sed totum hoc, apte dicere, non elocutionis tantum genere conſtat, ſed eſt cum inuentione commune. Nam ſi tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipſae maius? Quarum quae eſſet obſeruatio, ſuis locis ſubinde ſubiecimus.

Illud eſt diligentius docendum, eum demum dicere apte, qui, non ſolum quid expediat, ſed etiam quid deceat, inſpexerit. Nec me fugit, plerumque haec eſſe coniuncta. Nam quod decet, fere prodeſt: neque alio magis animi auditorum conciliari, aut, ſi res in contrarium tulit, alienari ſolent. Aliquando tamen & haec diſſentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipſam vtilitatem vincet quod decet. Nam quis neſcit, nihil magis profuturum ad abſolutionem Socrati fuiſſe, quam ſi eſſet vſus illo iudiciali genere defenſionis, & oratione ſubmiſſa conciliaſſet iudicum animos ſibi, crimenque ipſum ſolicite redarguiſſet? Verum id eum minime decebat: ideoque ſic egit, vt qui poenam ſuam honoribus ſummis eſſet aeſtimaturus. Maluit enim vir ſapientiſſimus, quod ſupereſſet ex vita, ſibi perire, quam quod praeteriſſet. Et quando ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſterorum ſe iudiciis reſeruauit, breui detrimento iam vltimae ſenectutis aeuum ſaeculorum omnium conſecutus. Itaque quamuis Lyſias,

qui tum in dicendo praestantissimus habebatur, defensionem illi scriptam attulisset, vti ea noluit: cum bonam quidem, sed parum sibi conuenientem, iudicasset. Quo vel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum, cum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc vtile absolutioni: sed (quod est maius) homini fuit. Et nos secundum communem potius loquendi consuetudinem, quam ipsam veritatis regulam, diuisione hac vtimur, vt ab eo, quod deceat, vtilitatem separemus. Nisi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, quam cum tribuno plebis humillimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse: z) aut P. Rutilius, vel cum illo paene Socratico genere defensionis est vsus, vel cum, reuocante eum P. Sylla, manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret, nesciebat. Hi vero parua illa, quae abiectissimus quisque animus vtilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda iudicauerunt: ideoque perpetua saeculorum admiratione celebrantur. Neque

z) Liu. L. XXXVIII. c. 51. De Rutilio Cicero de orat. I c. 53. *Cum esset ille vir exemplum innocentiae, cumque illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius caussam dici suam, quam simplex ratio veritatis sinebat.* Adde Val. Max. L. VI. c. 4. n. 4.

que nos ſimus tam humiles, vt quae laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecumque diſcrimen raro admodum euenit. Ceterum idem fere (vt dixi) in omni genere cauſſarum & proderit, & decebit. Eſt autem, quod omnes & ſemper & vbique, ſuadere ac dicere honeſte: contraque neminem vllo vmquam in loco, turpiter. Minora vero, quaeque ſunt ex mediis, plerumque ſunt talia, vt aliis ſint concedenda, aliis non ſint, aut pro perſona, tempore, loco, cauſſa, magis ac minus vel excuſanda debeant videri, vel reprehendenda.

In primis igitur omnis ſui vitioſa iactatio eſt, eloquentiae tamen in oratore praecipue: affertque audientibus non faſtidium modo, ſed plerumque etiam odium. *a*) Habet enim mens no-

a) Inſignis obſeruatio, cuius ſuperius de exordiis iam mentionem fecimus, & ad totam vitam extendi poteſt. Quiſquis praeſtare hominibus quid vtile voluerit, ne vllo modo id facere velle videatur: minores enim magna agere cum deſperant; eorum maxime intereſt, ne alii quid agant; nihilque omittunt, quo vtiliſſima quaeque impediant. In hoc cauſſa latet, cur praeclariſſimis conatibus ingens continuo numerus ſe opponat, cur ſumma merita exilium & perſecutiones plerumque maneant. Agere in occulto & quaſi per cuniculos ſapiens mauult: & plus ſaepe proſunt, qui latent, quam qui impetu

nostra natura sublime quiddam & erectum, & impatiens superioris. Ideoque abiectos, aut submittentes se, libenter alleuamus, quia hoc facere tamquam maiores videmur: &, quoties discessit aemulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se maiorem, quam minores ceteros facere. Inde inuident humiliores. Hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt, nec possunt contendere. *b*) Rident superiores, improbant boni. Plerumque vero deprehendas arrogantium fallacem de se opinionem: sed in veris quoque sufficit conscientia.

Ambitiosissimum gloriandi genus est, etiam deridere. Ab aliis ergo laudemur. Nam ipsos, vt Demosthenes ait, erubescere, etiam cum ab aliis

tu aggrediuntur, & tumultus excitant. Quotidie confirmatur veritas a Pericle in sermone epitaphio proposita, quam refert Thucyd. L. II. c. 40. & vertit Aem. Portus, *Imperitia quidem audaciam: consideratio vero difficultatum ac periculorum cunctationem & metum facit.*

b) Semidocti in republica literaria perniciosissimum genus: vanitate inflati cum bonorum gloriam non assequuntur, extinquere tentant; & rectis studiis suam arrogantiam deprimi sentientes, bellum iis indicunt. Inde calumniae, inde simultates, inde factiones.

aliis laudamur, decet. Neque hoc dico, non aliquando de rebus a ſe geſtis oratori eſſe dicendum, ſicut eidem Demoſtheni pro Cteſiphonte: *c*) quod tamen ita emendauit, vt neceſſitatem id faciendi oſtenderet, inuidiamque omnem in eum regereret, qui hoc ſe coegiſſet. Et M. Tullius ſaepe dicit de oppreſſa coniuratione Catilinae, ſed modo id virtuti Senatus, modo prouidentiae Deorum immortalium aſſignat. Plerumque contra inimicos atque obtrectatores plus vindicat ſibi. Erant enim tuenda, cum obiicerentur.

Verum eloquentiae vt indecora iactatio, ſic non numquam concedenda fiducia eſt. *d*) Sed iſtud magis minusue vitioſum eſt pro perſonis dicentium. Defenditur enim aliqua tenus aetate, dignitate, auctoritate: quae tamen vix in illo tanta fuerint, vt non hoc affirmationis genus

c) Aeſchinem, qui accuſator Cteſiphontis fuit, quod Demoſthenem aurea corona dignum cenſeret, cum ipſe refutaret Demoſthenes, non potuit non de rebus a ſe geſtis dicere, queis coronam meruiſſet.

d) Sic Tacitus in prooemio ad vitam Agricolae: *Celeberrimus quiſque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, ſine gratia aut ambitione, bonae tantum conſcientiae pretio ducebatur. Ac plerique ſuam ipſi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati ſunt.*

nus temperandum ſit aliqua moderatione. Impudens, tumultuoſa, iracunda actio, omnibus indecora: ſed vt quiſque aetate, dignitate, vſu praecedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam neque auditorum reuerentia, neque agendi more ac modo contineri. *e)* Ex quo ipſo mentis habitu manifeſtum ſit, tam in ſuſcipiendis, quam in agendis cauſſis nihil penſi habere. Profert enim mores plerumquc oratio, & animi ſecreta detegit. Nec ſine cauſſa Graeci prodiderunt, vt viuat, quemque etiam dicere. *f)*

Hu-

e) Haec imbecillorum hominum praeſidia ſunt, quod alia, ad quae confugiant, non habent. Iucundam in hunc locum hiſtoriolam Geſnerus narrat: ſolebat aliquis literarum omnium expers ad academicas diſputationes ventitare: interrogatus, cur id ageret, reſpondit, ſe videre velle, vter vinceret. Cum obiiceretur, qui id poſſet latinae linguae rudis. At ego, inquit, vter iraſcatur, obſeruo: eum enim liquido mihi conſtat cauſſa eſſe, vel eruditione, inferiorem.

f) Solonis dictum vetus *λογον ἐιϑωλον ἐιναι των ἐϱγων*, *orationem factorum eſſe ſimulacrum.* Ad haec Eraſmus in adagio, QVALIS VIR, TALIS ORATIO, ita: *Eſt tumidi ſtilus turgidus; abiecti humilis, exanguis; aſperi ſcaber; amarulenti triſtis ac maledicus, deliciis affluentis picturatus ac diſſolutus.*

Humiliora illa vitia, ſubmiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas, in rebus ac verbis parum modeſtis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas: quae fere accidunt iis, qui nimium aut blandi eſſe, aut ridiculi volunt.

Ipſum etiam eloquentiae genus alios aliud decet. Nam neque tam plenum, & erectum, & audax, & praecultum ſenibus conuenerit, quam preſſum, & mite, & quale intelligi vult Cicero, cum dicit, orationem ſuam coepiſſe caneſcere; ſicut veſtibus quoque non purpura coccoque fulgentibus illa aetas ſatis apta ſit. In iuuenibus etiam vberiora paullo, & paene periclitantia feruntur. At in iisdem ſiccum, & ſolicitum, & contractum dicendi propoſitum, plerumque affectatione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt: quando etiam morum ſenilis auctoritas immatura in adoleſcentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philoſophiam ex profeſſo (vt quidam faciunt) oſtentantibus, parum decori ſunt plerique orationis ornatus, maximeque ex affectibus, quos illi vitia dicunt. Verba quoque exquiſitiora, & compoſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. Non enim ſolum illa laetiora, qualia a Cicerone dicuntur, ſaxa atque ſolitudines voci reſpondent; ſed etiam illa, quamquam plena ſanguinis, Vos enim iam Albani

tu-

tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque teſtor, vosque, Albanorum obrutae arae, ſacrorum populi Romani ſociae & aequales: non conueniant barbae illi atque triſtitiae. g) At vir ciuilis, vereque ſapiens, qui ſe non otioſis diſputationibus, ſed adminiſtratione rei publicae dediderit, (a qua longiſſime iſti, qui philoſophi vocantur, receſſerunt,) omnia, quae ad efficiendum oratione, quod propoſuerit, valent, libenter adhibebit: cum prius, quod honeſtum ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat, aliis non conceſſeris. Imperatorum ac triumphalium ſeparata eſt aliqua ex parte ratio eloquentiae: ſicut Pompeius abunde diſertus rerum ſuarum narrator: & hic, qui bello ciuili ſe interfecit, Cato eloquens ſenator fuit, Idem dictum ſaepe in alio liberum, in alio furioſum, in alio ſuperbum eſt.

Eadem in iis, pro quibus agemus, obſeruanda ſunt. Aliter enim pro alio ſaepe dicendum eſt, vt quiſque honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorum quo-

g) Cum Adrianus & Antoninus philoſophiae ſtudioſos ſe profiterentur, quiſque philoſophi, ſi non ſcientiam, veſtes ſaltem, barbam, vultumque affectabat; vnde prouerbium, *barbae tenus philoſophus*. Vide Gellium Noct. attic. L. IX. c. 2.

quoque & anteactae vitae differentia. Iucundissima vero in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoque diuersa bonum virum decent, malos odisse, publica vice commoueri, vltum ire scelera & iniurias; & omnia, vt initio dixi, honesta.

Nec tantum, quis & pro quo, sed etiam, apud quem dicas, interest. Facit enim & fortuna discrimen & potestas: nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, priuatum, tantum liberum, ratio est. Quis vero nesciat, quin aliud dicendi genus poscat grauitas senatoria, aliud aura popularis? cum non idem apud graues viros, quod leuiores; non idem apud eruditum, quod militarem, ac rusticum deceat: sitque non numquam submittenda & contrahenda oratio, ne auditor eam vel intelligere vel capere non possit.

Tempus quoque ac locus egent obseruatione propria. Nam & tempus tum laetum, tum triste, tum liberum, tum angustum est, atque ad haec omnia componendus orator: & loco publico, priuatone; celebri, an secreto; aliena ciuitate, an tua; in castris denique, an foro dicas, interest plurimum, ac suam quidque formam, & proprium quemdam modum eloquentiae poscit: cum etiam in ceteris acti-

bus

bus vitae non idem in foro, curia, campo, theatro, domi, facere conueniat; & pleraque, quae natura non ſunt reprehendenda, atque adeo interim ſunt neceſſaria, alibi quam mos permiſerit, turpia habeantur.

Neſcio tamen an huius (de quo loquimur,) decoris cuſtodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda ſit. Nam ſine dubio in omnibus ſtatim accuſationibus hoc agendum eſt, ne ad eas libenter deſcendiſſe videamur. Vnum huic loco, quod eſt ſummae difficultatis, adiiciendum videtur, quibus modis ea, quae ſunt natura parum ſpecioſa, quaeque non dicere, ſi vtrum libet eſſet liberum, maluiſſemus, non tamen ſint indecora dicentibus. Quid aſperiorem habere frontem poteſt, aut quid aures hominum magis reſpuunt, quam cum eſt filio filiiue aduocatis in matrem perorandum?

Illic plus difficultatis, vbi ipſos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duae ſimul huiusmodi perſonae Ciceroni pro Muraena dicenti obſtiterunt, M. Catonis, Seruiique Sulpicii: quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes conceſſiſſet virtutes, ſcientiam petendi conſulatus ademit? Quid enim aliud eſſet, quo ſe victum homo nobilis & iuris antiſtes magis ferret? Vt vero rationem defenſionis ſuae

red-

reddidit, cum ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpicii contra honorem Muraenae, non idem debere accuſationi contra caput, diceret? Quam molli autem articulo tractauit Catonem? cuius naturam ſumme admiratus, non ipſius vitio, ſed Stoicae ſectae, quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat: vt inter eos non forenſem contentionem, ſed ſtudioſam diſputationem credere: incidiſſe. Haec eſt profecto ratio, & certiſſimum praeceptorum genus, illius viri obſeruatio, vt, cum aliquid detrahere ſalua gratia velis, concedas alia omnia: in hoc ſolo vel minus peritum, quam in ceteris, adiecta, ſi poterit fieri, etiam cauſſa, cur ita ſit, vel paullo pertinaciorem, vel credulum, vel iratum, vel impulſum ab aliis. Hoc illis commune remedium eſt, ſi in tota actione aequaliter appareat non honor modo, ſed etiam caritas: praeterea cauſſa ſi nobis iuſta ſit dicendi: neque id moderate tantum faciamus, ſed etiam neceſſario.

Indecorum eſt ſuper haec omne nimium: ideoque etiam quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoque temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodam ſentiri, quam praeceptis tradi poteſt, Quantum ſatis ſit, & quantum recipiant aures. Non habet haec res menſuram & quaſi pondus, quia vt in cibis, alia aliis magis complent. Adiiciendum etiam breui-

ter videtur, quod fere dicendi virtutes diuerſiſſimae non ſolum ſuos amatores habeant, ſed ab eisdem ſaepe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit, id eſſe optimum, quod cum te facile credideris conſequi imitatione, non poſſis. Alio vero, non ſe id egiſſe, vt ita diceret, quo modo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quo modo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe videri. Verum vtrumque, ac merito, laudatur. Cauſſa enim modoque diſtat: quia ſimplicitas illa, & velut ſecuritas inaffectatae orationis, mire tenues cauſſas decet: maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In vtroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent; neutrum, qui intelligunt.

SECTIO V.

CAPVT VNICVM.

De Memoria.

An memoria, & qua re excoli debet — quae virtutes memoriae — quid natura, & quid ars ad memoriam confert — qua re vis memoriae palam facta — quis artem memoriae primus oſtendiſſe dicitur — quibus memoria excolitur — quid iuuat per partes ediſcere — quid voce mo-

modica, & quaſi murmure — quid diuiſio & compoſitio — quaenam optima memoriae ars — an ad verbum ediſcendum, & quibus — an ordinem tantum rerum complecti ſatis eſt — quando & quibus — quid natura & ſtudio valet memoria?

Memoriam quidam naturae modo eſſe munus exiſtimauerunt, eſtque in ea non dubie plurimum, ſed ipſa excolendo, ſicut alia omnia, augetur: & totus, de quo diximus adhuc, inanis eſt labor, niſi ceterae partes hoc velut ſpiritu continentur. Nam & omnis diſciplina memoria conſtat, fruſtraque docemur, ſi, quidquid audimus, praeterfluat: & exemplorum, legum, reſponſorum, dictorum, beneque factorum velut quasdam copias, quibus abundare, quasque in promptu ſemper habere debet orator, eadem illa vis repraeſentat. Neque immerito theſaurus hic eloquentiae dicitur. Sed non firme tantum continere, verum etiam cito percipere multa acturos oportet, nec quae ſcripſeris modo iterata lectione complecti, ſed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum ſequi: &, quae ſint ab aduerſa parte dicta, meminiſſe: nec vtique eo quo dicta ſunt, ordine refutare, ſed opportunis locis ponere. Quid? extemporalis oratio non alio mihi videtur mentis vigore conſtare. Nam dum alia dicimus, quae dicturi ſumus, intuenda ſunt. Ita

cum ſemper cogitatio vltra id, quod eſt, longius quaerit: quidquid interim reperit, quodam modo apud memoriam deponit: quod illa, quaſi media quaedam manus, acceptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid ſit, quod memoriam faciat: quamquam plerique imprimi quaedam veſtigia noſtro animo, quae velut in ceris annulorum ſigna ſeruentur, exiſtimant. Neque ero tam credulus, vt quaſi corporis habitu tardiorem firmioremque memoriam fieri dubitem. Eius autem, quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, ſubito res vetuſtas, tanto ex interuallo repetitas, reddere ſe & offerre: nec tantum requirentibus, ſed etiam ſponte interim: nec vigilantibus, ſed etiam quiete compoſitis magis. Eoque illa quoque animalia, quae carere intellectu videmus, meminerunt, & agnoſcunt, &, quam libet longo itinere diducta, ad aſſuetas ſibi ſedes reuertuntur. Quid? non haec varietas mira eſt, excidere proxima, vetera inhaerere? heſternorum immemores, acta pueritiae recordari? Quid? quod quaedam requiſita ſe occultant, & eadem forte ſuccurrunt? nec manet ſemper memoria, ſed aliquando etiam redit? Neſciretur tamen, quanta vis eſſet eius, quanta diuinitas illa, niſi hoc lumen orandi extuliſſet. Non enim rerum modo, ſed etiam verborum ordinem praeſtat: nec ea pauca contexit, ſed

du-

durat prope in infinitum, & in longiſſimis actionibus prius audiendi patientia, quam memoriae fides deficit. Quod & ipſum argumentum eſt, ſubeſſe artem aliquam, iuuarique ratione naturam: cum iidem docti facere illud, indocti & inexercitati non poſſimus: quamquam inuenio apud Platonem, h) obſtare memoriae vſum literarum: videlicet quod illa, quae ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt, quin plurimum in hac parte valeat mentis intentio, & velut acies luminum a proſpectu rerum, quas intuetur, non auerſa. Vnde accidit, vt quae per plures dies ſcribimus ediſcendi cauſſa, cogitatione ipſa contineat.

Artem autem memoriae primus oſtendiſſe dicitur Simonides: cuius vulgata fabula eſt: cum pugili coronato carmen, quale componi victoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegata ei pecuniae pars eſt, quod more poetis frequentiſſimo digreſſus, in laudes Caſtoris & Pollucis exierat: quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebraſſet, iubebatur. Et perſoluerunt, vt traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiusdem victoriae, atque adhibitus

 ei

h) Apud Platonem in Phaedro, vbi Theut ille de literis a ſe inuentis gloriatus, μνημησ τε και σοφιασ φαρμακον appellat, & Thamus vera praedicari negat.

ei coenae Simonides, nuntio eſt excitus, quod eum duo iuuenes, equis aduecti, deſiderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ſe Deos exitu comperit. Nam vix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita contudit, vt non ora modo oppreſſorum, ſed membra etiam omnia requirentes ad ſepulturam propinqui, nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur memor ordinis, quo quisque diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe.

Ex hoc Simonidis facto notatum videtur, iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, idque credere ſuo quisque experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam, quae in his fecerimus, reminiſcimur, perſonaeque ſubeunt, non numquam tacitae quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, vt in plerisque, ars ab experimento. Loca diſcunt quam maxime ſpatioſa, multa varietate ſignata, domum forte magnam & in multos diductam receſſus. In ea quidquid notabile eſt, animo diligenter affigitur, vt ſine cunctatione ac mora partes eius omnes cogitatio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, non haerere in occurſu. Plus enim quam firma debet eſſe memoria, quae aliam memoriam adiuuet. Tum quae ſcripſerunt, vel cogitatione complectun-

ɛtuntur, & alio ſigno, quo moneantur, notant: quod eſſe vel ex re tota poteſt, vt de nauigatione, militia, vel ex verbo aliquo. Nam etiam excidentes, vnius admonitione verbi in memoriam reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, vt ancora; militiae, vt aliquid ex armis. Haec ita digerunt. Primum ſenſum vel locum veſtibulo quaſi aſſignant, ſecundum atrio, tum impluuia circumeunt, nec cubiculis modo aut exedris, ſtratis etiam ſimilibusque per ordinem committunt.

Hoc facto, cum eſt repetenda memoria, incipiunt ab initio loca haec recenſere, &, quod cuique crediderunt, repoſcunt, & eorum imagine admonentur: vt, quam libet multa ſint, quorum meminiſſe oporteat, ſint ſingula connexa quodam choro, ne errent coniungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, & vrbium ambitu, & picturis, fieri poteſt. Equidem haec ad quaedam prodeſſe non negauerim, vt ſi rerum nomina multa, per ordinem audita, reddenda ſint. Minus idem proderit in ediſcendis, quae orationis perpetuae erunt. Quare & Charmadas, & Scepſius Metrodorus, quos Cicero dicit vſos hac exercitatione, ſibi habeant ſua: nos ſimpliciora tradamus.

Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere, (laborat enim maxime onere) & hae partes non ſint perexiguae: alioqui nimis multae erunt, & eam diſtinguent atque concident. Nec vtique certum imperauerim modum, ſed maxime vt quiſque finietur locus: niſi forte tam ſit numeroſus, vt ipſe quoque diuidi debeat. Dandi ſunt certi quidam termini, vt contextum verborum (qui eſt difficillimus) continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Non eſt inutile, quo facilius haereant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat & quaſi excitet memoriam. Nemo enim fere tam infelix, vt, quod cuique loco ſignum deſtinauerit, neſciat: vt ſi erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio vtatur, vt ipſae excitent notae. Hinc eſt ex illa arte non inutile, attendere ſigna ad eos, qui exciderunt, ſenſus: ancoram, (vt ſupra poſui) ſi de naue dicendum eſſet: ſpiculum, ſi de praelio. Multum enim ſigna faciunt, & ex alia memoria venit alia, vt cum translatus annulus vel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus. *i)*

Il-

i) Si oratio maior declamanda erit, & per partes didiceris, ne ſiſtas ſuadeo, vbi finitus eſt locus, ſed

Illud neminem non iuuabit, iisdem, quibus ſcripſerit, ceris ediſcere. Sequitur enim veſtigiis quibusdam memoriam, & velut oculis intuetur non paginas modo, ſed verſus prope ipſos, qui tum dicit, ſimilis legendi. Iam vero ſi litura aut adiectio aliqua aut mutatio interueniat, ſigna ſunt quaedam, quae intuentes deerrare non poſſumus.

Eſt ratio, vt illi, de qua primum locutus ſum arti non diſſimilis, ita (ſi quid me experimenta docuerunt) & expeditior & potentior. Ediſcere tacite, (nam id quoque eſt quaeſitum) erat optimum, ſi non ſubirent velut otioſum animum plerumque aliae cogitationes, propter quas excitandus eſt voce, vt duplici motu iuuetur memoria, dicendi, & audiendi. Sed haec vox ſit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediſcit, in parte tardatur, quod acrior eſt oculorum, quam aurium ſenſus: in parte iuuari poteſt, quod, cum ſemel aut bis audierit, continuo illi memoriam ſuam experiri licet, & cum le-

ſed aliqua ſequentis verba ſtatim addas, ad quae poſtea rediens abruptum orationis filum proſequaris. Quod ſi neglexeris, accidet ſaepius, vt, ſi ad locum, in quo filum abrupiſti, veneris, in quodam quaſi vacua ſpatio ſiſtat memoria, aut plane effluat.

gente contendere. Nam & alioqui id maxime faciendum eſt, vt nos ſubinde tentemus: quia continua lectio, & quae magis, & quae minus haerent, aequaliter tranſit. In experiendo, teneaſne? & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui temporis perit, quo etiam, quae tenemus, repeti ſolent: ita ſola, quae exciderunt, retractantur, vt crebra reiteratione firmentur: quamquam ſolent hoc ipſo maxime haerere, quod exciderunt. Illud ediſcendo ſcribendoque commune eſt, vtrique plurimum conferre bonam valetudinem, digeſtum cibum, animum cogitationibus aliis liberum.

Verum & in his, quae ſcripſimus, complectendis multum valent, & in iis, quae cogitamus, continendis prope ſolae (excepta, quae potentiſſima eſt, exercitatione) diuiſio & compoſitio. Nam qui recte diuiſerit, numquam poterit in rerum ordine errare. Certa ſunt enim non ſolum in digerendis quaeſtionibus, ſed etiam in exſequendis, ſi modo recte dicimus, prima ac ſecunda, & deinceps: cohaeretque omnis rerum copulatio, vt ei nihil neque ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, neque inſeri poſſit. Etiam quae bene compoſita erunt, memoriam ſerie ſua ducent. Nam ſicut facilius verſus ediſcimus, quam proſam orationem: ita proſam vinctam, quam diſſolutam.

Si quis tamen vnam maximamque a me artem memoriae quaerat, exercitatio eſt, & labor: multa ediſcere, multa cogitare, & (ſi fieri poteſt) quotidie, potentiſſimum eſt. Nihil aeque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim quam plurima ediſcant, &, quaecumque aetas operam iuuandae ſtudio memoriae dabit, deuoret initio taedium illud & ſcripta & lecta ſaepius reuoluendi, & quaſi eumdem cibum remandendi. Quod ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quae taedium non afferant, coeperimus ediſcere: tum quotidie adiicere ſingulos verſus, quorum acceſſio labori ſenſum incrementi non afferat, in ſummam ad infinitum vſque perueniat: & poetica prius, tum oratorum, nouiſſime etiam ſolutiora numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt iuris conſultorum. Difficiliora enim debent eſſe, quae exercent, quo ſit leuius ipſum illud, in quod exercent: vt athletae ponderibus plumbeis aſſuefaciant manus, quibus vacuis & nudis in certamine vtendum eſt.

Non omittam etiam, quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem eſſe paullo tardioribus ingeniis recentem memoriam. Mirum dictu eſt, nec in promtu ratio, quantum nox interpoſita afferat firmitatis, ſiue quieſcit labor ille, cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur, atque concoquitur, ſeu firmiſſima eius pars

eſt

est recordatio : quae statim referri non poterant, contexuntur postera die, confirmatque memoriam idem illud tempus, quod esse in caussa solet obliuionis. Etiam illa praeuelox fere cito effluit, &, velut praesenti officio functa, nihil in posterum debeat, tamquam dimissa discedit. Nec est mirum, magis haerere animo, quae diutius affixa sint.

Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, ad verbum sit ediscendum dicturis? an vim modo rerum atque ordinem complecti satis sit? de quo sine dubio non potest in vniuersum pronuntiari. Nam si memoria suffragatur, tempus non desit; nulla me velim syllaba effugiat: alioqui etiam scribere sit superuacuum. Idque praecipue a pueris obtinendum, atque in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoque & admoneri & ad libellum respicere vitiosum, quod libertatem negligentiae facit, nec quisquam se parum tenere iudicat, quod, ne sibi excidat, non timet. Inde interruptus actionis impetus, & resistens ac salebrosa oratio, & qui dicit ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gratiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autem facit etiam promti ingenii famam, vt illa, quae dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus sumsisse videa-

mur:

mur: quod & oratori & ipſi cauſſae plurimum confert. Si vero aut memoria natura durior erit, aut non ſuffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia ſe verba alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuslibet, aut deformem haeſitationem, aut etiam ſilentium inducat. Tutiusque multo, comprehenſis animo rebus ipſis, libertatem ſibi eloquendi relinquere. Nam & inuitus perdit quiſque id, quod elegerat, verbum: nec facile reponit aliud, dum id, quod ſcripſerat, quaerit. Sed ne hoc quidem infirmae memoriae remedium eſt, niſi in iis, qui ſibi facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt. Quod ſi cui vtrumque defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac, ſi quid in literis valet, ad ſcribendum potius ſuadebo conuertere. Sed haec rara infelicitas erit.

Ceterum quantum natura ſtudioque valeat memoria, vel Themiſtocles teſtis, quem vnum intra annum optime locutum eſſe Perſice conſtat: vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuiſſe: *l*) vel Craſſus ille diues, qui, cum Aſiae prae-

l) De Mithridate & Cyro Plinius Hiſt. nat. L. VII. c. 24. item Val. M. L. XIII. c. 7. ſub extremum. *Vtriuſque induſtriae laudem*, inquit, *duo Reges parti-*

praeesset, quinque Graeci sermonis differentias sic tenuit, vt, qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem sibi ius redditum ferret: vel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quam libet multos versus protinus dicitur reddidisse Theodectes.

SEC-

titi sunt. Cyrus omnium militum suorum nomina, Mithridates duarum & viginti gentium, quae sub regno eius erant linguas ediscendo. Ille, vt sine monitore exercitum salutaret, hic vt eos, quibus imperabat, sine interprete alloqui posset. Parum credibile de Cyro, cum Xenophon Cyropaediae L. V. p. 132. Ed. Par. ait, *των ὑφ ἀυτον ἡγεμονων τα ὀνοματα*, id est, praefectorum militiae, qui sub ipso ordines ducebant, nomina sciuisse. — De Crasso Val. M. L. VIII. c. 7. n. 6. *Tanta cura Graecae linguae notitiam animo comprehendit, vt eam in quinque diuisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret.*

SECTIO VI.

CAPVT VNICVM.

De Pronuntiatione.

Quid diſcrimen inter pronuntiationem & actionem — quae partes pronuntiationis — quam vim habet haec res in orationibus — an rudis actio non fertur — quae obſeruatio prima in voce — natura vocis quae ſpectat — quid quantitas & qualitas vocis — quae ratio vtendi voce — quibus augetur, & minuitur vox — quod eſt optimum, quo exerceamur — quae ratio pronuntiationis — quae dicitur emendata — dilucida — ornata — apta — in quo conſiſtit μονοτονια — quomodo vitium hoc vitandum — quae ratione ſpiritus obſeruanda — quaenam circa geſtus — circa caput, praecipuum in actione — vultum — oculos — ſupercilia — nares — labra — ceruicem — brachia — manus — quaenam debet praeſtare pronuntiatio — quid notandum circa decorum in actione?

Pronuntiatio a plerisque actio dicitur, ſed prius nomen a voce, ſequens a geſtu videtur accipere. Namque actionem Cicero alias quaſi ſermonem, alias eloquentiam quamdam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quae ſunt eaedem pronuntiationis, vocem atque motum. Quapropter vtraque appellatione indifferenter vti licet.

Ha-

Habet autem res ipſa miram quamdam in orationibus vim ac poteſtatem. Neque enim tam refert, qualia ſint, quae intra nosmet ipſos compoſuimus; quam quo modo efferantur: nam ita quisque, vt audit, mouetur. Quare neque probatio vlla, quae modo venit ab oratore, tam firma eſt, vt non perdat vires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi voce, vultu, totius prope habitu corporis, inardeſcant. Nam cum haec omnia fecerimus, felices, ſi tamen noſtrum illum ignem auditor conceperit: nedum eum ſupini ſecurique moueamus, ac non & ipſe noſtra oſcitatione ſoluatur. Documento ſunt vel ſcenici actores, qui & optimis poetarum tantum adiiciunt gratiae, vt nos infinite magis eadem illa audita, quam lecta, delectent; & viliſſimis etiam quibusdam impetrent aures, vt, quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quod ſi in rebus, quas fictas eſſe ſcimus & inanes, tantum pronuntiatio poteſt, vt iram, lacrimas, ſolicitudinem afferat, quanto plus valeat neceſſe eſt, vbi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem, commendatam viribus actionis, affirmauerim plus habituram eſſe momenti, quam optimam eadem illa deſtitutam. *m*) Siquidem & Demoſthenes, quid

m) Confirmat haec Plinius L. II. ep. 3. n. 9. vbi nepo-

quid esset in toto dicendi opere primum? interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quaeri desineret: vt eam videri possit non praecipuam, sed solam iudicasse. Ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum Hypocritem studuit, vt admirantibus eius orationem Rhodiis non immerito Aeschines dixisse videatur, quid si ipsum audissetis? *n*) & M. Cicero vnam in dicendo actionem dominari putat. Et hercle cum valeant multum verba per se, & vox propriam vim adiiciat rebus, & gestus motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est.

Sunt tamen, qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortiorem, & solam viris dignam: sed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & ni-

potem suum, vt Isaeum Rhetorem audiat, hortatur, *Multo magis, vt vulgo dicitur, viua vox adficit. Nam licet acriora sint, quae legas, altius tamen in animo sedent, quae pronuntiatio, vultus habitus, gestus dicentis etiam adfigit.*

n) De Aeschine eodem loco: ad quae Plinius epistola superius quoque citata: *Et erat Aeschines si Demostheni credimus*, μεγαλοφωνότατος. *Fatebatur tamen longe melius eadem illa pronuntiasse ipsum, qui pepererat.*

nitorem, & quidquid ſtudio paratur, vt affecta-ta & parum naturalia ſolent improbare; vel qui verborum atque ipſius etiam ſoni ruſticitate, vt L. Cottam dicit Cicero feciſſe, imitationem antiquitatis affectant. *o*) Verum illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, vt ſint oratores, ſatis putant naſci: noſtro labori dent veniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi vbi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter conſentio, primas partes eſſe naturae. Nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in iis, quae ſubito dicenda erunt, facilitas promta defuerit: nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem, niſi liberalis, actionem habere optimam poteſt. Bona enim firmaque vt volumus vti licet: mala vel imbecilla & inhibet multa, vt inſurgere, exclamare; & aliqua cogit, vt ſubmittere, deflectere, & raucas fauces *p*) ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non fruſtra praecipitur.

Cum

o) De oratore L. III. c. 11. & 12. quae legantur velim adoleſcentibus tota, ex quibus multa de pronuntiatione in vita communi vtilia proferre licebit.

p) Raucae fauces ſunt humore tenaci obſitae, qui cum vociferatione excutitur, deforme canticum eſt.

Cum ſit autem omnis actio, vt dixi, in duas diuiſa partes, vocem, geſtumque, q) quorum alter oculos, altera aures mouet, per quos duos ſenſus omnis ad animum penetrat affectus, prius eſt de voce dicere, cui etiam geſtus accommodatur. In ea prima obſeruatio eſt, qualem habeas: ſecunda, quo modo vtaris.

Natura vocis ſpectatur quantitate & qualitate. Quantitas ſimplicior eſt: in ſumma enim grandis aut exigua eſt: r) ſed inter has extremitates mediae ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummum, ac retro, multi ſunt gradus. Qualitas magis varia eſt, nam eſt & candida, s) & fuſca, & plena, & exilis, & lenis, & aſpera, & contracta, & fuſa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtuſa: ſpiritus etiam longior, breuiorque. Nec cauſſas, cur quidque eorum accidat, perſequi, propoſito operi neceſſarium eſt: eorumne ſit differentia, in quibus aura illa concipitur? an eorum, per quae velut organa meat? an ipſi propria natura? an prout mouetur lateris pectoriſue firmitas, an capi-

q) *Das Hörbare der Rede, und das Sichtbare an dem Redenden.*

r) *Hoch oder tief.*

s) *Rein oder heiſcher, voll oder dünn, ſanft oder rauh, zuſammengezogen oder flieſſend, hart oder beugſam, hell oder ſtumpf.*

pitis plus adiuuet? nam opus eſt omnibus, ſicut non oris modo ſuauitate, ſed narium quoque, per quas, quod ſupereſt vocis, egeritur. Dulcis tamen eſſe debet, non exprobrans ſonus. *t*)

Vtendi voce multiplex ratio. Nam praeter illam differentiam, quae eſt tripartita, acutae, grauis, flexae: *u*) tum intentis, tum remiſſis, tum elatis, tum inferioribus modis, opus eſt, ſpatiis quoque lentioribus aut citatioribus. Sed iis ipſis media interiacent multa: &, vt facies, quamquam ex pauciſſimis conſtat, infinitam habet differentiam: ita vox, etſi paucas, quae nominari poſſint, continet ſpecies, propria cuique eſt: & non haec minus auribus, quam oculis illa dignoſcitur.

Augentur autem ſicut omnium, ita vocis quoque bona, cura: & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem oratoribus, quae phonaſcis, *x*)

con-

t) Exprobrans ſonus, quo diſploſis nimium naribus anhelatus oritur. *Schnaubend.*

u) Diſcant, Tenor, Baſs: quae differentiae ſolae veteribus notae erant.

x) Phonaſci erant cantus magiſtri, qui praeeunte plerumque fiſtula, ab imo ad ſummum flectere ſonum, & variare vocem iuuenes docebant. Cicero de orat. L. I. c. 59. *Quid eſt orationi tam neceſſarium, quam vox? tamen, me auctore, nemo dicendi ſtu-*

conuenit: tamen multa ſunt vtrisque communia, firmitas corporis, ne ad ſpadonum, & mulierum, & aegrorum exilitatem vox noſtra tenuetur: quod ambulatio, vnctio, veneris abſtinentia, facilis ciborum digeſtio, id eſt frugalitas, praeſtat. Praeterea vt ſint fauces integrae, id eſt molles ac leues, quarum vitio & frangitur. & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur vox. Nam vt tibiae, eodem ſpiritu accepto, alium clauſis, alium apertis foraminibus, alium non ſatis purgatae, alium quaſſae ſonum reddunt: ita fauces tumentes ſtrangulant vocem, obtuſae obſcurant, raſae exaſperant, conuulſae fractis ſunt organis ſimiles. Finditur etiam ſpiritus obiectu aliquo, ſicut lapillo tenues aquae, quarum fluxus etiam ſi vltra paullum coit, aliquid tamen caui relinquit poſt id ipſum, quod offenderat. Humor quoque vocem vt nimius impedit, ita conſumtus deſtituit. Nam & fatigatio corpora non ad praeſens modo tempus, ſed etiam in futurum afficit. Sed vt communiter & phonaſcis & oratoribus neceſſaria eſt exercitatio, qua omnia conualeſcunt, ita curae

ſtudioſus Graecorum more & tragoedorum voci ſeruiet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono vſque ad grauiſſimum recipiunt, & quodam modo colligunt.

non idem genus eſt. Nam neque certa tempora ad ſpatiandum dari poſſunt tot ciuilibus officiis occupato, nec praeparare ab imis ſonis vocem ad ſummos, nec ſemper a contentione concedere licet, cum pluribus iudiciis ſaepe dicendum ſit. Ne ciborum quidem eadem eſt obſeruatio. Non enim tam molli teneraque voce, quam forti ac durabili opus eſt: cum illi omnes, etiam altiſſimos ſonos, leniant cantu oris, nobis pleraque aſpere ſint concitateque dicenda, & vigilandae noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & in ſudata veſte durandum. Quare vocem deliciis non molliamus, nec imbuatur ea conſuetudine, quae duratura non ſit: ſed exercitatio eius talis ſit, qualis vſus: nec ſilentio ſubſidat, ſed firmetur conſuetudine, qua difficultas omnis leuatur.

Ediſcere autem, quo exercearis, erit optimum: (nam ex tempore dicentem auocat a cura vocis ille, qui ex rebus ipſis concipitur, affectus) & ediſcere quam maxime varia, quae & clamorem, & diſputationem, & ſermonem, & flexus habeant, vt ſimul in omnia paremur. Illud non ſine cauſſa eſt ab omnibus praeceptum, vt parcatur maxime voci in illo a pueritia in adoleſcentiam tranſitu, quia naturaliter impeditur, non, vt arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, (nam eſt maior in aliis) ſed propter humorem potius. Nam hoc aetas illa turgeſcit. Itaque

qüe nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atque omnia velut germinant, tenera, & iniuriae obnoxia. Sed, vt ad propositum redeam, iam confirmatae constitutaeque vocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie, sicut agimus. Namque hoc modo non vox tantum confirmatur & latus, sed etiam corporis decens & accommodatus orationi motus componitur.

Non alia est autem ratio pronuntiationis, quam ipsius orationis. Nam vt illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet: ita haec quoque emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, vrbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas neque peregrinitas resonet. Non enim sine caussa dicitur barbarum, Graecumve. *y*) Nam sonis homines, vt aera tinnitu, dignoscimus. Itaque sit ipsa vox primum (vt sic dicam) sana, id est, nullum eorum, de quibus modo retuli, patiatur incommodum: deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, praepinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata: spiritus, nec

y) Graecus barbarusue, (*ein Ausländer*:) quis fuerit, ex sono vocis, si graece loqueretur, rustico aut peregrino discernebant: vt in Germania Saxones, Bauari, Francones aut Rheni accolae, etiam si bene loquantur, sono se produnt.

breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. z)

Dilucida vero erit pronuntiatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars destitui solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent. Vt est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes imputare, & velut adnumerare literas, molestum, & odiosum. Nam & vocales frequentissime coeunt, & consonantium quaedam insequente vocali dissimulantur. Vtriusque exemplum posuimus,

Multum ille & terris. - - -

Vitatur etiam duriorum inter se congressus, vnde pellexit, & collegit, & quae alio loco dicta sunt. Ideoque laudatur in Catulo suauis appellatio literarum. Secundum est, vt sit oratio distincta, id est, vt, qui dicit, & incipiat, vbi oportet, & desinat. Obseruandum etiam, quo loco sustinendus, & quasi suspendendus sermo sit, quo deponendus. Suspenditur, „Arma, virumque, cano„ quia illud „virum„ ad sequentia pertinet, vt sit, „virum, Troiae qui primus ab oris„ & hic iterum.

z) *Nicht kalbhörig, nicht grob, nicht schreyend, nicht hart, nicht steif, nicht unvernehmlich, nicht zu feist, aber auch nicht zu dünn und schwach, nicht zu stark, aber auch nicht zu leise, nicht weichlich und weibisch. Der Athem sey nicht zu kurz, nicht zu wenig ausdaurend, nicht schwer aufzuschöpfen.*

rum. Nam etiam ſi aliud eſt, vnde venit, quam quo venit, non diſtinguendum tamen, quia vtrumque eodem verbo continetur, Venit. Tertio „Italiam„, quia interiectio eſt, „fato profugus„ & continuum ſermonem qui faciebat, „Italiam, Lauinaque„ diuidit. Ob eamdemque cauſſam, quarto „profugus„, deinde, „Lauinaque venit littora.„ Vbi iam erit diſtinctio, quia inde alius incipit ſenſus. Sed in ipſis etiam diſtinctionibus tempus alias breuius, alias longius dabimus. Intereſt enim, ſermonem finiat, au ſenſum. Itaque illam diſtinctionem, „Littora„ protinus altero ſpiritus initio inſequar: cum illuc venero, „Atque altae moenia Romae„ deponam, & morabor, & nouum rurſus exordium faciam. Sunt aliquando & ſine reſpiratione quaedam morae etiam in periodis: vt in illa, „In coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum„ etc. Multa habet membra; ſenſus enim ſunt alii atque alii: & ſicut vna circumductio eſt, ita paullum morandum in his interuallis, non interrumpendus eſt contextus: & e contrario ſpiritum interim recipere ſine intellectu morae neceſſe eſt: quo loco quaſi ſurripiendus eſt: alioqui ſi inſcite recipiatur, non minus afferat obſcuritatis, quam vitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguendi fortaſſe ſit parua, ſine qua tamen eſſe nulla alia in agendo poteſt.

Ornata eſt pronuntiatio, cui ſuffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aera, auribus ſedens. *a*) Eſt enim quaedam ad auditum accommodata, non magnitudine, ſed proprietate, ad hoc velut tractabilis, vtique habens omnes in ſe, qui deſiderantur, ſonos intentionesque, & toto (vt aiunt,) organo inſtructa: cui aderit lateris firmitas, ſpiritus cum ſpatio pertinax, tum labori non facile ceſſurus. Neque grauiſſimus, vt in muſica, ſonus, nec acutiſſimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum poteſt: & ille praetenuis, & immodicae claritatis, cum eſt vltra verum, tum neque pronuntiatione flecti, neque diutius ferre intentionem poteſt. Nam vox, vt nerui, quo remiſſior, hoc & grauior & plenior: quo tenſior, hoc tenuis & acuta magis eſt. Sic ima vim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Mediis igitur vtendum ſonis, hique, cum augenda intentio eſt, excitandi: cum ſubmittenda, ſunt temperandi. Nam prima eſt obſeruatio recte

a) *Geſchmückt iſt die Pronuntiation, wenn ihr eine leichte, ſtarke, glückliche, beugſame, geſetzte, angenehme, aushaltende, helle, reine, wie Erz klingende und in den Ohren ſitzen bleibende Stimme zu Hülfe kömmt.*

cte pronuntiandi, aequalitas, ne ſermo ſubſulter imparibus ſpatiis ac ſonis, miſcens longa breuibus, grauia acutis, elata ſubmiſſis: & inaequalitate horum omnium, ſicut pedum, claudicet. Secunda varietas eſt, quae ſolum eſt pronuntiatio. Ac ne quis pugnare inter ſe putet aequalitatem & varietatem; cum illi virtuti contrarium ſit vitium inaequalitas, huic, qui dicitur μονοειδὴς, quaſi quidam vnus aſpectus. Ars porro variandi cum gratiam praebet, ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit: vt ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi vices ſunt, nihilque eorum pati vnum diu poſſumus. Illud vero maximum (ſed id paullo poſt tractabimus) quod ſecundum rationem rerum, de quibus dicimus, animorumque habitus, conformanda vox eſt, ne ab oratione diſcordet.

Vitemus igitur illam, quae Graece μονοτονία vocatur, vna quaedam ſpiritus ac ſoni intentio: non ſolum ne dicamus omnia clamoſe, quod inſanum eſt; aut intra loquendi modum, quod motu caret; aut ſubmiſſo murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: ſed vt in iisdem partibus iisdemque affectibus ſint tamen quaedam non ita magnae vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut ſententiarum natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut

tran-

transſitus poſtulabit: vt qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſſima pro Milone principium, nonne ad ſingulas paene diſtinctiones, quamuis in eadem facie, tamen quaſi vultus mutandus eſt? „Etſi vereor, iudices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere„ Etiam ſi eſt toto propoſito contractum atque ſubmiſſum, quia & exordium eſt, & ſoliciti exordium: tamen fuerit, neceſſe eſt, aliquid plenius & erectius, dum dicit, Pro fortiſſimo viro, quam cum, Etſi vereor, &, Turpe ſit, &, Timere. Iam ſecunda reſpiratio increſcat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus, quae ſequuntur, & quo magnitudo animi Milonis oſtenditur, „Minimeque deceat, cum T. Annius ipſe magis de rei publicae ſalute, quam de ſua perturbetur„ Deinde quaſi obiurgatio ſui eſt, „Me ad eius cauſſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe„ Tum inuidioſiora, „Tamen haec noui iudicii noua forma terret oculos„ Illa vero iam paene apertis (vt aiunt,) tibiis, „Qui, quocumque inciderunt, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem iudiciorum requirunt.„ Nam ſequens latum etiam

at-

atque fuſum eſt, „Non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt, vt ſolebat.„ Quod notaui, vt appareret, non ſolum in membris cauſſae, ſed etiam in articulis eſſe aliquam pronuntiandi varietatem, ſine qua nihil neque minus neque maius eſt. Vox autem vltra vires vrgenda non eſt. Nam & ſuffocata ſaepe, & maiore niſu minus clara eſt, & interim eliſa in illum ſonum erumpit, cui Graeci κλωσμὸν nomen a Gallorum immaturo cantu dederunt. Nec volubilitate nimia confundenda, quae dicimus: qua & diſtinctio perit, & affectus; & non nunquam etiam verba aliqua ſui parte fraudantur. Cui contrarium eſt vitium nimiae tarditatis. Nam & difficultatem inueniendi fatetur, & ſegnitia ſoluit animos, &, in quo eſt aliquid, temporibus praefinitis, aquam perdit. Promtum ſit os, non praeceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat ſententiam: nec eo vsque trahatur, donec deficiat. Nam & deformis eſt conſumti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis, & receptus longior, & non opportunus, vt qui fiat, non vbi volumus, ſed vbi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodum colligendus eſt ſpiritus: ita tamen, vt id neque diu, neque cum ſono faciamus, neque omnino vt manifeſtum ſit: reliquis partibus optime inter iuncturas ſermonis reuocabi-

tur.

tur. Exercendus autem eſt, vt ſit quam longiſſimus: quod Demoſthenes vt efficeret, ſcandens in aduerſum continuabat quam poſſet plurimos verſus. Idem, quo facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua voluens dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, & plenus, & clarus ſatis ſpiritus, non tamen firmae intentionis, ideoque tremulus, vt corpora, quae aſpectu integra, neruis parum ſuſtinentur. Id βραγχὸν Graeci vocant. Sunt qui ſpiritum cum ſtridore per raritatem dentium non recipiunt, ſed reſorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum etiam clare ſonante, imitentur iumenta onere & iugo laborantia. Quod affectant quoque, tamquam inuentionis copia vrgeantur, maiorque vis eloquentiae ingruat, quam quae emitti faucibus poſſit. Eſt aliis concurſus oris, & cum verbis ſuis colluctatio. Iam tuſſire, & exſpuere crebro, & ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & maiorem partem ſpiritus in eloquendo per nares effundere, etiam ſi non vtique vocis ſunt vitia; quia tamen propter vocem accidunt, potiſſimum huic loco ſubiiciantur. Sed quodcumque ex his vitium magis tulerim, quam, quo nunc maxime laboratur in cauſſis omnibus, ſcholiſque, cantandi: quod inutilius ſit, an foedius, neſcio. Quid enim minus oratori conuenit, quam modu-

la-

latio ſcenica, & non numquam ebriorum aut comiſſantium licentiae ſimilis? Quid vero mouendis affectibus contrarium magis, quam cum dolendum, iraſcendum, indignandum, commiſerandum ſit, non ſolum ab iis affectibus, in quos inducendus eſt auditor, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatem ludorum talarium licentia ſoluere?

Iam enim tempus eſt dicendi, quae ſit apta pronuntiatio: quae certe ea eſt, quae iis, de quibus dicimus, accomodatur: quod quidem maxima ex parte praeſtant ipſi motus animorum, ſonatque vox, vt feritur. Sed cum ſint alii veri affectus, alii ficti & imitati: veri naturaliter erumpunt, vt dolentium, iraſcentium, indignantium; ſed carent arte, ideoque non ſunt diſciplinae traditione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent: ſed hi carent natura: ideoque in his primum eſt bene affici, & concipere imagines rerum, & tamquam veris moueri, ſic velut media vox, quem habitum a noſtris acceperit, hunc auditorum animis dabit. Eſt enim mentis index & velut exemplar, ac totidem quot illa, mutationes habet. Itaque laetis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodam modo hilaris fluit: at in certamine erecta totis viribus, & velut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira, & aſpera ac denſa, & reſpiratione crebra. Neque

enim

enim poteſt eſſe longus ſpiritus, cum immoderate effunditur. Paullulum in inuidia facienda lentior, quia non fere ad hanc niſi inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando, lenis & ſubmiſſa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & conſolantium grauis. In metu & verecundia contracta, adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratione flexa & flebilis, & conſulto quaſi obſcurior: at in egreſſionibus fuſa, & ſecurae claritatis, in expoſitione ac ſermonibus recta, & inter acutum ſonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compoſitis deſcendit, pro vtriuſque rei modo altius vel inferius. *b*)

Quid

b) Ad haec nota, quae Sulzerus Art. *Vortrag*: *Der Ton bekömmt ſeine aeſthetiſche Kraft theils von dem Grade der Stärke, von der Langſamheit und Schnelligkeit, von dem Nachdruck und Flüchtigkeit, womit er ausgeſprochen wird; theils von dem Ziehen oder Stoſſen, oder anſchwellen oder andern Arten ſeiner Erzeugung. — Die Worte*, Wehe, Wehe *können ſo ausgeſprochen werden, daß ſie blos zärtliche und gleichſam ſchmachtende Traurigkeit ausdrücken: dieß würde geſchehen, wenn man die Worte* Wehe, Wehe *aus der Kehle ſanft und gelaſſen, langſam und mit einer allmählichen Wendung oder Inflexion des Tones auf der erſten Syllbe jedes Wortes ausſpräche. Tiefere Wehmuth würden ſie ausdrücken, wenn der*

Quid autem quisque in dicendo poſtulet locus, paullum differam, vt de geſtu prius dicam: qui & ipſe voci conſentit, & animo cum ea ſimul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, ſatis vel ex eo patet, quod pleraque, etiam citra verba, ſignificat. Quippe non manus ſolum, ſed nutus etiam declarant noſtram voluntatem, & in mutis pro ſermone ſunt, & ſaltatio frequenter ſine voce intelligitur atque afficit, *c*) & ex ingreſſu vultuque perſpicitur habitus animorum: *d*) & animalium quoque, ſermone carentium, ira, laetitia, adulatio, & oculis, & quibusdam aliis corporis ſignis

der Ton tief auf der erſten Syllbe, tief aus der Bruſt mit einem tumpfigen Ton, allmählig etwas verſtärkt, und ſich in der zweyten Syllbe verlierend ausgeſprochen würde. Schreckhaft würden ſie klingen, wenn ſie mit lautem, offenem Schreyen, einem hellen Ton, ſchnell hinter einander, als wenn man um Hülfe riefe, vorgebraht würden.

c) Sic celeberrima fuit ars pantomimica veterum, de qua vide Luciani libellum περι ο χησεως, item Du Bos *von den theatraliſchen Vorſtellungen der Alten* §. 16. *Theat. Bibl. 3tes Stück.*

d) Sic quibus eſt magna animi agilitas volubilitasque mentis, celeres ingrediuntur ſemper, ſecum loquuntur ipſi, manus huc illucue iactant; tardi contra & ſtupidi pigri lentiqne incedere videntur.

deprehenditur. *e*) Nec mirum, ſi iſta, quae tamen in aliquo poſita ſunt motu, tantum in animis valent, cum pictura, tacens opus, & habitus ſemper eiusdem, ſic in intimos penetret affectus, vt ipſam vim dicendi non numquam ſuperare videatur. Contra ſi geſtus ac vultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes: non auctoritas modo verbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoque a geſtu, atque a motu venit. Ideoque Demoſthenes grande quoddam intuens ſpeculum, componere actionem ſolebat. Adeo, quamuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum oculis credidit, quod efficeret. Praecipuum vero in actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris. Illa ſunt, vt ſit primo rectum, & ſecundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato languor, & praeduro ac rigente barbaria quaedam mentis oſtenditur. Tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, vt cum geſtu concordet, & manibus ac lateribus obſequatur. Aſpectus enim ſemper eodem vertitur, quo geſtus, exceptis, quae aut damnare, aut non concedere, aut

e) Cicero L. III. de orat. c. 59. *Oculos autem natura nobis, vt equo & leoni ſetas, caudam, aures ad motus animorum declarandos dedit.*

aut a nobis remouere oportebit: vt idem illud vultu videamur auersari, manu repellere:

— — Dii talem terris auertite pestem.

Et,

— — Haud equidem tali me dignor honore.

Significat vero plurimis modis. Nam praeter annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt & verecundiae, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putauerunt. Etiam frequens eius nutus non caret vitio: adeo iactare id, & comas excutientem rotare, fanaticum est. Dominatur autem maxime vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus. Hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam ante quam dicamus. Hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic est saepe pro omnibus verbis. *f*)

f) Haec nituntur arte Physiognomica, qua ex vultu lineamentisque animi habitus discitur: ars haec, aetate nostra laboribus & conatibus Lauaterianis exculta, multos amatores & patronos habuit: cui se dare, & in ea experimenta facere poetae ac philosopho vtilissimum est; sed ad hominum vsque ad-

Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus emanat, vt citra motum quoque & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrimas his natura mentis indices dedit: quae aut erumpunt dolore, aut laetitia manant. Motu vero intenti, remiſſi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiunt, quae, vt actus popoſcerit, fingentur. Rigidi vero & extenti, aut languidi & torpentes, aut ſtupentes, aut laſciui & mobiles, aut natantes, & quadam voluptate ſuffuſi, aut limi, & (vt ſic dicam) venerei, aut poſcentes aliquid, pollicentesue non numquam eſſe debebunt. Nam opertos compreſſosue eos in dicendo quis, niſi plane rudis aut ſtultus, habeat? Et ad haec omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis eſt quoddam deſeruiens his miniſterium.

Multum & ſuperciliis agitur. Nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur: vt vna res in ea plus valeat, ſanguis ille, qui mentis habitu mouetur, &, cum infirmam verecundia cutem accipit, effunditur in ruborem: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit: temperatus medium quoddam ſerenum efficit. Vitium in ſuperciliis, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimium mobilia, aut inaequalitate (vt modo de perſona comica dixeram) diſſident, aut contra id, quod dicimus,

mus, finguntur. Ira enim contractis, tristitia deductis, hilaritas remissis ostenditur. Annuendi quoque & renuendi ratione demittuntur, aut alleuantur.

Naribus labrisque non fere quidquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemtus, fastidium significari solet. Nam & corrugare nares, (vt Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere saepius, & plana manu resupinare, indecorum est: cum emunctio etiam frequentior non sine caussa reprehendatur.

Labra & porriguntur male, & scinduntur, & adstringuntur, & diducuntur, & dentes nudant,

adeo mores discernendos extendere, (cum Cicerone teste frons, oculi, vultus mentiantur saepius) perniciosissimum esset in societate humana studium, in quod satira (*in den phisiognomischen Reisen*) merito flagellum strinxerit. Vtiliora suggerit Sulzerus Art. eodem. *Die zeichnenden Künste könnten den Redenden einen wichtigen Dienst leisten. Es ist zu wünschen, daß ein guter Zeichner eine Sammlung nachdrücklicher und redender Gebehrden anfangen möchte. Wer sich besonders darauf legen wollte, blos die Gebehrden der Menschen zu beobachten, jedes Redende und jeden genauen Ausdruck darinn richtig zu zeichnen, dem würde es nicht schwer fallen, einen beträchtlichen Beytrag zur Gebehrdenkunst zu liefern cet.*

& in latus ac paene ad aurem trahuntur, & velut quodam faſtidio replicantur, & pendent, & vocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoque ea & mordere, deforme eſt: cum etiam in efficiendis verbis modicus eorum eſſe debeat motus. Ore enim magis, quam labris, loquendum eſt.

Ceruicem rectam oportet eſſe, non rigidam, aut ſupinam. Collum diuerſa quidem, ſed pari deformitate & contrahitur, & tenditur, ſed tenſo ſubeſt & labor, tenuaturque vox ac fatigatur. Affixum pectori mentum, minus claram, & quaſi latiorem preſſo gutture facit.

Humerorum raro decens alleuatio atque contractio eſt. Breuiatur enim ceruix, & geſtum quemdam humilem atque ſeruilem, & quaſi fraudulentum facit, cum ſe in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt.

Brachii moderata proiectio remiſſis humeris, atque explicantibus ſe in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maxime decet. At cum ſpecioſius quid vberiusque dicendum eſt, vt illud, Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, exſpatiatur in latus, & ipſa quodam modo ſe cum geſtu fundit oratio.

Manus vero, ſine quibus trunca eſſet actio ac debilis, vix dici poteſt, quot motus habeant,

cum

cum paene ipſam verborum copiam perſequantur. Nam ceterae partes loquentem adiuuant, hae (prope eſt vt dicam) ipſae loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, poenitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? Non eaedam concitant? ſupplicant? inhibent? probant? admirantur? verecundantur? Non in demonſtrandis locis atque perſonis aduerbiorum atque pronominum obtinent vicem? vt in tanta per omnes gentes nationesque linguae diuerſitate hic mihi omnium hominum communis ſermo videatur. Et ii quidem, de quibus ſum locutus, cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus, alii ſunt, qui res imitatione ſignificant: vt ſi aegrum, tentantis venas medici ſimilitudine, aut citharoedum, formatis ad modum percutientis neruos manibus, oſtendas, quod eſt genus quam longiſſime in actione fugiendum. Abeſſe enim plurimum a ſaltatore debet orator, vt ſit geſtus ad ſenſus magis quam ad verba accommodatus: quod etiam hiſtrionibus paullo grauioribus facere moris fuit. Ergo vt ad ſe manum referre, cum de ſe ipſo loquatur, & in eum, quem demonſtret, intendere, & aliqua his ſimilia permiſerim: ita non, effingere ſtatus

quos-

quosdam, &, quidquid dicet, oſtendere. Neque id in manibus ſolum, ſed in omni geſtu ac voce ſeruandum eſt.

Optime autem manus ſiniſtra parte incipit, in dextra deponitur: ſed vt deponi, non vt ferire videatur: quamquam & in fine interim cadit, vt cito tamen redeat: & non numquam reſilit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hic veteres artifices illud recte adiecerunt, vt manus cum ſenſu & inciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante vocem erit geſtus, aut poſt vocem: quod eſt vtrumque deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quod interuallum motus tria verba eſſe voluerunt: quod nec obſeruatur, nec fieri poteſt, ſed illi quaſi menſuram tarditatis, celeritatisque aliquam eſſe voluerunt, nec immerito, ne aut diu otioſa eſſet manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Tolli manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere, vitioſum habetur.

Manus ſiniſtra numquam ſola geſtum recte facit: dextrae ſe frequenter accommodat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrum palmis abominamur, ſiue obiicimus aduerſas, ſiue in latus vtrumque diſtendimus, ſiue ſatis facientes, aut ſupplicantes.

Pe-

Pedis ſupploſio, vt loco eſt opportuna, vt ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis: ita crebra & inepti eſt hominis, & deſinit auditorem in ſe conuertere. Eſt & illa indecora in dextrum ac laeuum latus vacillatio alternis pedibus inſiſtentium.

Iactantur & humeri: quod vitium Demoſthenes ita dicitur emendaſſe, vt, cum in anguſto quodam pulpito ſtans diceret, haſta humero dependens immineret: vt, ſi calore dicendi vitare id excidiſſet, offenſatione illa commoneretur.

Cultus non eſt proprius oratoris aliquis, ſed magis in oratore conſpicitur. Quare ſit, vt in omnibus honeſtis debet eſſe, ſplendidus & virilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, quam negligentia, ſunt reprehendenda.

Haec ſunt vel illuſtramenta pronuntiationis, vel vitia: quibus propoſitis, multa cogitare debet orator. Primum, quid, apud quos, quibus praeſentibus ſit acturus? Nam vt dicere alia aliis, & apud alios magis conuenit: ſic etiam facere. Neque eadem in voce, geſtu, inceſſu, apud principem, ſenatum, populum, magiſtratum, priuato, publico iudicio, poſtulatione, actione ſimiliter decent. Quam differentiam ſubiicere ſibi quiſque, qui animum in-

tenderit, poteſt, tum qua de re dicat, & efficere quid velit. g)

Igi-

g) Addere licet aliqua ex Sulzero: *Wenn irgend ein Theil der Kunſt iſt, der eine lange und ſehr fleiſsige Uebung erfodert, ſo iſt es dieſer. Sie muß aber mit genauer Beobachtung der Natur verbunden ſeyn. Der Redner muß Gelegenheit ſuchen, lebhafte und empfindſame Menſchen zu ſehen und ihre Gebehrden genau beobachten, und durch wiederholte Verſuche das, was er nachdrücklich gefunden, ſich zueignen. Zu ſeinen Uebungen muß er ſich eine Sammlung vorzüglicher Stellen aus den beſten Rednern machen, die er erſt wohl auswendig lernt, und hernach für ſich ſo lange deklamirt, bis er Stellung und Gebehrden, die jedem Stücke zukommen, gefunden hat. Wie ein Zeichner nicht leicht einen Tag vorbeygehen läßt, ohne etwas zu zeichnen, ſo muß auch der Redner täglich wenigſtens eine Stelle declamiren. Es iſt ein wirklicher Mangel auf unſern Univerſitäten, daß kein methodiſch eingerichteter Unterricht in der Schule gegeben wird. Daher kömmt es denn, daß man ſehr ſelten einen geiſtlichen Redner findet, der die Kunſt verſteht, ſeinen Worten durch die Gebehrden Nachdruck zu geben.*

Oratori ſacro licet minus conueniat geſtus affectare; tamen maxime inconueniens muneri tanto eſt, decorem non obſeruare, aut coram multitudine manifeſtare ruditatem. Maxima formandi in iuuenili aetate geſtus cura eſſe in eo debet, vt, dum olim in publica luce agendum eſt, etiam ci-

tra

Igitur in laudationibus, (niſi ſi funebres erant) gratiarum actione, exhortatione, ſimilibus, laeta & magnifica & ſublimis eſt actio. Funebres conciones, conſolationes, plerumque cauſſae reorum, triſtes atque ſubmiſſae. In Senatu conſeruanda auctoritas, apud populum dignitas, in priuatis modus. *h*)

tra curam, ſe geſtus accommodent, nec vlla ruditatis ſigna appareant. Suaſerim praeter ea adoleſcenti cuique, vt aut ſolus aut aliis audientibus alta & rebus accommodata voce multa recitet: qua exercitatione vox potiſſimum formatur, cuius virtutibus in politorum hominum congreſſu carere non poſſumus.

h) Addenda rurſus ex Sulzero quaedam, *In einer Rede von ernſthaften Inhalt zeiget ſich der Anſtand in einer ernſthaften und ruhigen Stellung, in mäßigen Bewegungen, einer männlichen und etwas langſamen Stimme, einer graden Kopfſtellung und etwas nieder gezogenen Augenbraunen. Iſt der Inhalt vergnügt, aber von gemäßigter Freude; ſo beſteht der Anſtand in einer mäßig muntern Stellung, in angenehmen und ſanften Bewegungen des Körpers, in einem etwas mehr aufgerichteten Kopfe, offenen und fröhlichen Blicken, und einer angenehmen hellen Stimme. Ueberhaupt ſind Beſcheidenheit Mäßigung der Stimme und aller Bewegungen die weſentlichſten Stücke des Anſtandes. Hingegen hebt alles Weitgetriebene und Heftige den Anſtand auf. Eine ſtille Größe,*

Tria autem praeſtare debet pronuntiatio: conciliet, perſuadeat, moueat: quibus natura cohaeret, vt etiam delectet. Conciliatio fere aut commendatione morum, (qui neſcio quo modo ex voce etiam atque actione pellucent) aut orationis ſuauitate conſtat: perſuadendi vis affirmatione, quae interim plus ipſis probationibus valet. An iſta (inquit Callidio Cicero) ſi vera eſſent, ſic a te dicerentur? &, Tantum abeſt, vt inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco vix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & conſtantia, vtique ſi auctoritas ſubeſt. Mouendi autem ratio aut in repraeſentandis eſt, aut imitandis affectibus.

Vnum iam his adiiciendum eſt, cum praecipue in actione ſpectetur decorum, ſaepe aliud alios decere. Eſt enim latens quaedam in hoc ratio, & inenarrabilis: & vt vere hoc dictum eſt, caput eſſe artis, decere quod facias; ita id neque ſine arte eſſe, neque totum arte tradi poteſt. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipſa delectant. Quare norit ſe quiſque, nec tantum ex commu-

die uns beſtändig in einer ruhigen Faſſung läßt, und alle Aufmerkſamkeit, ohne die geringſte Zerſtreuung, auf das Weſen der Sache, macht die Vollkommenheit des Anſtandes aus.

munibus praeceptis , ſed etiam ex natura ſua capiat conſilium formandae actionis. Neque illud tamen eſt nefas , vt aliquem vel omnia vel plurima deceant. Huius quoque loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt , quae ceterorum eſt , regnare maxime modum. *i*)

i) Vt ſtilus , vultus, temperamentum in quoque homine diſtant ; ita geſtus quoque, qui temperamento reſpondent , cuique homini proprii ſunt : quos non euertere , ſed polire decet. Commendari ſatis non poſſunt exercitationes corporis , quibus partim adimitur rigor , partim naturali agilitati decor additur , vt expolita natura , non affectatio appareat. Quid ſanae mentis homini moleſtius accidere poſſit , quam cum viris , qui imaguncularum ad inſtar filo ferreo trahi , aut ad numeros & loqui & incedere videntur , vel agere , vel conuerſari debere ?

Staatliche
Bibliothek
Bamberg

ERRATA.

Pag. 3 viros oratores *lege* viros poſſe oratores,
-- -- 10 nititur *lege* vtitur.
-- -- 20 videtur *lege* videntur.
-- -- 24 Conſtat *lege* Conſtant.

[illegible]

[illegible]

Ing[illegible]

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MIDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Quintilianus, Marcus Fabius, / Blass, Laurentius. / Rienner, Franz Xaver.

Chrestomathia Quinctiliana

Wirceburgi 1793

Bamberg, Staatsbibliothek -- L.r.o.530-a
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11729209-3
VD18 14688476